

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETAS**

OLGA JUODIKEVIČIENĖ

Administracinės teisės studijų programa

**TEISĖTŲ LŪKESČIŲ PRINCIPO TURINIO ĮGYVENDINIMAS
VALSTYBĖS TARNYBOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – Doc. dr. **Ieva Deviatnikovaitė**

Vilnius, 2018

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	3
ĮVADAS	4
I. TEISĖTŲ LŪKESČIŲ PRINCIPŲ TURINYS TEISĖS DOKTRINOJE.....	9
1.1. Teisėtų lūkesčių principo sąvokos atsiradimo pagrindai.....	9
1.2. Teisėtų lūkesčių šaltiniai.....	10
1.3. Teisėtų lūkesčių principo samprata ir paskirtis.....	12
1.4. Teisėtų lūkesčių principo sąveika su kitais principais.....	14
1.5. Teisėtų lūkesčių ribojimo sąlygos.....	16
1.6. Teisėtų lūkesčių principo pažeidimų prielaidos ir apsaugos būdai.....	17
2. TEISĖTŲ LŪKESČIŲ PRINCIPAS TEISMŲ JURISPRUDENCIJOJE.....	20
2.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.....	21
2.2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika.....	24
2.3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika.....	29
2.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.....	35
2.5. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika.....	39
3. TEISĖTŲ LŪKESČIŲ PRINCIPAS VALSTYBĖS TARNAUTOJŲ ATŽVILGIU LIETUVOJE.....	44
3.1. Valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių ribojimo sąlygos.....	44
3.2. Valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių įgyvendinimo aspektaivalstybos tarnybos sistemos teisinio reguliavimo keitimo ir reformos metu	49
3.3. Valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių principo pažeidimo atvejai.....	55
3.4. Tarnybiniai ginčai ir vadovo (valstybės tarnautojo) atsakomybė	62
IŠVADOS.....	66
PASIŪLYMAI.....	68
LITERATŪRA.....	69
ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA.....	85
ANOTACIJA ANGLŲ KALBA.....	86
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	87
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	88
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	89

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

Konvencija – Europos tarybos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

ESTT – Europos Sąjungos Teisingumo Teismas

Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija

Konstitucinis Teismas – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

LVAT – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

VTS – Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas

VTĮ – Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas

Gražinimo įstatymas – Lietuvos Respublikos asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl ekonomikos krizės neproporcingai sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) dalies gražinimo įstatymas

DK – Lietuvos Respublikos Darbo kodekso

PAGD – Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos

IAE – Valstybės įmonė Ignalinos atominė elektrinė

VSAT – Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos

IVADAS

Teisės doktrinoje ir teismų praktikoje teisėtų lūkesčių principas reiškia, kad galiojantys įstatymai ir jų pagrindu valstybės valdžios institucijos priimtas teisės aktas suteikia prielaidas sąžiningam asmeniui tikėti, kad jis veikdamas vadovaudamasis galiojančiais įstatymais ir atsižvelgiant į valstybės institucijos sprendimą, gali siekti tam tikrų tikslų, kadangi tokio asmens lūkesčiai yra teisėti.

Šio magistro baigimojo darbo tema yra susijusi su teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimu valstybės tarnyboje. Tačiau valstybės tarnybą galima suprasti įvairiai. Plačiaja prasme – tai tarnyba Lietuvos valstybei, jos pagrindinė paskirtis užtikrinti viešojo administravimo vykdymą, kad būtų garantuotas viešasis interesas.¹ Kitu socialiniu požiūriu valstybės tarnyba suprantama kaip valstybės tarnautojų teisinių santykių visuma.² Todėl magistro baigiamajame darbe yra analizuojami du aspektai: pirmasis – teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimas valstybės tarnautojams atliekant viešąjį administravimą. Antrasis aspektas – teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimas pačių valstybės tarnautojų atžvilgiu.

Tiriamos problemos.

Lietuvoje požiūris į valstybės tarnybą ir jos teisinis reglamentavimas ne kartą keitėsi dėl valstybės tarnybos kaip viešojo administravimo subjekto veiklos organizavimo. Taip pat Septynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje³ pažymėti valstybės tarnybos probleminiai aspektai, kurie sukėlė pagrįstą piliečių nepasitenkinimą dėl valstybės tarnautojų veiklos ir jos kokybės atliekant viešąjį administravimą. Teisėtų lūkesčių principas kaip teisės priemonė asmens teisių apsaugai nuo valstybės institucijų veiklos siejasi su visų valstybės institucijų pareiga laikytis prisiimtų įsipareigojimų, todėl Lietuvos teisės sistemoje šiam principui imta skirti vis daugiau dėmesio. Nors teisėtų lūkesčių principas sparčiai vystosi teisės doktrinoje ir teismų praktikoje, tačiau iki šiol nėra išgryninti teisėtų lūkesčių principo turinio elementai, susiteminti jo taikymo aspektai viešojo administravimo srityje.

Nuolatinis valstybės tarnybos sistemos pertvarkymas, teisinio reglamentavimo keitimas, valstybės krizės metu valstybės tarnautojų sumažinti darbo užmokesčiai, pažeidimai, įgyvendinant valstybės tarnautojų teises ir socialines garantijas, sudarė neigiamą situaciją vidaus administravime, sumažino pasitikėjimą vyriausybe. Todėl teisėtų lūkesčių principu aktyviai

¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalies (2002 m. balandžio 23 d., 2007 m. birželio 7 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Valstybės žinios* 148, 6632 (2009).

²Pabrėžtina, kad pagal Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 6 straipsnį, *Valstybės žinios* 4, 97 (2006), valstybės tarnautojų pareigybės skirstomos į: karjeros; politinio (asmeninio) pasitikėjimo; įstaigų vadovų; statutinių, kurių veikla taip pat organizuojama statutiniais pagrindais.

³„Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. XIII-82 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, *Teisės aktų registras* 28737 (2016).

pradėjo vadovautis teisiniuose ginčiuose dėl teisės ir teisėtų lūkesčių įgyvendinimo valstybės tarnautojų atžvilgiu. Be to, naujos valstybės tarnybos reformos metu netinkamai taikomos teisinės priemonės siekiant įgyvendinti programą dėl valstybės tarnautojų darbo užmokesčio didinimo. Motyvavimo ir karjeros realybė taip pat nėra aiški, todėl valstybės tarnautojų suinteresuotumas mažėja. Neatsižvelgiama į tai, kad viešojo administravimo subjektų teisėti lūkesčiai tiesiogiai susiję su visuomenės lūkesčių įgyvendinimo kokybe viešojo administravimo srityje.

Baigiamojo darbo aktualumas.

Lietuva yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos dalyvė, kuri įsipareigojo garantuoti tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus. Taip pat vyksta nacionalinės teisės aktų adaptacijos ir derinimo procesas su Europos Sąjungos teise, joje teisėtų lūkesčių principas yra veiksminga priemonė žmogaus teisių įgyvendinimo mechanizmo teisėtumui vertinti. Kaip jau buvo minėta, teisėtų lūkesčių principas sparčiai vystosi ne tik Europos teisėje, bet ir Lietuvoje. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje priimta 171⁴ baigiamasis aktas (nutarimai ir sprendimai), kurių motyvuose daromos nuorodos į teisėtų lūkesčių principą. Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje priimta 517⁵ nutarčių, kuriose vadovaujamosi teisėtų lūkesčių principu (dažniausiai kartu su teisėtumo ir proporcingumo principais). Pats gausiausias bylų, kuriose Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimuose taikomas teisėtų lūkesčių principas, skaičius yra– 2542⁶. Todėl kiekvieną kartą aktualu vadovaujantis Lietuvos teismų praktika ir atsižvelgiant į teisės doktriną išnagrinėti ir įvertinti teisėtų lūkesčių principo poveikį viešojo administravimo srityje, atskleisti jo taikymo ypatumus.

Taip pat darbe nagrinėjami aktualūs klausimai dėl valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių įgyvendinimo ekonomikos krizės ir „išstatutinimo“ procedūros metu. Šiuo metu baigiamojo darbo tyrimas yra ypatingai aktualus tuo, kad Lietuvoje vykdomas esminis visos valstybės tarnybos sistemos pertvarkymas. Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymo ir kitų įstatymų keitimo projekto patvirtinimas ir vidaus tarnybos pareigūnams skirtos programos „Programa 100“ įgyvendinimas sukėlė valstybės tarnautojų naują susirūpinimą. Lieka aktuali problema dėl valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių į socialines garantijas įgyvendinimo.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis.

Teisėtų lūkesčių principo, kaip kiekvieno teisės principo, turinys yra kintantis, kadangi tokią jų savybę lemia kintantys valstybės tikslai, žmonių interesai. Todėl kiekvienas tyrimas, kuris siekia išnagrinėti teisės principo, šiuo atveju teisėtų lūkesčių principo, turinio aspektus, yra

⁴Infolex teisinės informacijos paieškos duomenys, žiūrėta 2018 m. kovo 20 d., <http://www.infolex.lt/teise/>.

⁵Infolex teisinės informacijos paieškos duomenys, žiūrėta 2018 m. kovo 20 d., <http://www.infolex.lt/teise/>.

⁶Infolex teisinės informacijos paieškos duomenys, žiūrėta 2018 m. kovo 20 d., <http://www.infolex.lt/teise/>.

ne tik aktualus, bet ir naujas. Teisės doktrinoje, teismų jurisprudencijoje suformuluotos nuostatos dėl teisėtų lūkesčių principo padeda atlikti teisėtų lūkesčių principo tyrimą ir sukurti tokį bendrą modulį, kuris būtų vertingas nustatant teisėtų lūkesčių atsiradimo pagrindus, šio principo taikymo kriterijus ir ribojimo sąlygas, pažeidimų prielaidas ir apsaugos būdus ir priemones.

Šio baigiamojo darbo tyrimui buvo panaudota Lietuvos teisės mokslininkų, tokių kaip B. Pranevičienės, A. Kargaudienės, I. Deviatnikovaitės, E. Šileikio ir kitų, mokslinių tyrimų medžiaga. Taip pat buvo naudingi A. Gedmintaitės, kuri konceptualiai praplėtė ir apibrėžė tokius teisinius reiškinius kaip *ultra vires* teisėtų lūkesčių ir teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem*, moksliniai darbai apie teisėtų lūkesčių apsaugos principą viešosios teisės srityje. Nagrinėjant teisėtų lūkesčių principo ir viešojo intereso santykį, panaudota informacinė medžiaga iš tarptautinių konferencijų: „Viešasis interesas versus teisėti lūkesčiai“ ir „Viešasis interesas ir jo gynimas“.

Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija yra Lietuvos teisės šaltiniai, todėl ypatinga reikšmė tyrimui jų praktikoje suformuluotos nuostatos dėl asmens teisių ir teisėtų lūkesčių apsaugos viešojo administravimo srityje. Taip pat labai aktuali Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika, kadangi jis pirmas įtvirtino Lietuvos teisėje teisėtų lūkesčių (apsaugos) principą kaip konstitucinį ir atskleidė jo turinį. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuluotomis nuostatomis kiti Lietuvos Respublikos teismai intensyviai taiko teisėtų lūkesčių principą, sprenddami bylas dėl norminių ir individualių teisės aktų patikros, dėl teisės aiškinimo viešojo administravimo srityse. Siekiant atskleisti ir pasiekti tyrimo tikslo, taip pat analizuojama Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika.

Kita teorinė šio tyrimo nauda ta, kad teisės moksle tik fragmentiškai nagrinėjamos teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimo problemos valstybės tarnautojų atžvilgiu Lietuvoje ir įstaigos vadovų (valstybės tarnautojų) atsakomybė valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių pažeidimo atveju. Todėl šiuo aspektu išnagrinėta teismų praktika, teisės aktai, reglamentuojantys valstybės tarnybos sistemą, darbo sąlygas, socialines garantijas. Darbo tyrimo naujumas, kad išryškintos problemos dėl valstybės tarnautojų teisių ir socialinių garantijų įgyvendinimo ir jų pažeidimų. Kad šiuo aspektu tyrimas atliktas stebėjimo metodu. Darbo tyrimo originalumas tas, kad atliktas problemų savarankiškas vertinimas, nustatyti alternatyvūs sprendimo būdai, pasiūlytos priemonės. Taigi, tyrimas dėl teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimo viešojo administravimo srityje ir valstybės tarnautojų atžvilgiu Lietuvoje padeda ne tik atskleisti šio principo naujus aspektus, bet ir gali duoti naudos nustatyti problemas ir užkirsti kelią naujiems subjektinių teisių pažeidimams, ieškoti alternatyvių sprendimų.

Baigiamojo darbo reikšmė.

Prisidėti prie geresnio teisėtų lūkesčių principo pažinimo, pabandyti išgryninti teisėtų lūkesčio principo turinio pagrindinius aspektus. Atkreipti dėmesį į teisėtų lūkesčių principo pažeidimus valstybės tarnautojų atžvilgiu. Pasiūlyti priemones, kad būtų padidintas valstybės tarnautojų, turinčių valdinių įgaliojimų, atsakomybės veiksmingumas.

Tyrimo tikslas.

Vadovaujantis teismų jurisprudencija ir mokslinių tyrimų žiniomis apie teisėtų lūkesčių principą, nustatyti teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimo pagrindinius aspektus viešojo administravimo srityje, taip pat įvertinti teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimą valstybės tarnautojų atžvilgiu Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti teisėtų lūkesčių principo genezę ir esmę teisės doktrinoje, išnagrinėti teismų jurisprudencijoje suformuluotus pagrindinius teisėtų lūkesčių principo taikymo aspektus viešojo administravimo srityje.

2. Vadovaujantis teismų praktika bei atsižvelgiant į Lietuvos valstybės tarnybos sistemos teisinį reglamentavimą, įvertinti, kaip įgyvendinamas teisėtų lūkesčių principas valstybės tarnautojų atžvilgiu Lietuvoje, identifikuoti problemas.

3. Nustatyti, ar pakankamas valstybės įstaigos vadovų atsakomybės teisinis reglamentavimas valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių pažeidimo atveju.

Tyrimo metodika.

Šiame darbe keliamam tikslui ir uždaviniams pasiekti buvo kompleksiskai taikomi teoriniai bei empiriniai mokslinio tyrimo metodai – lingvistinis, dokumentų analizės, sisteminės analizės, loginis, kritinis, lyginamasis, stebėjimo. Lingvistinės analizės metodas padėjo sąvokų tyrimui, taip pat analizuojant aktualų teisinį reguliavimą bei nagrinėjamoje srityje formuojamą teismų praktiką. Dokumentų ir kitų tyrimo šaltinių analizė leido ištirti mokslinę literatūrą, teisinį reguliavimą bei išanalizuoti teismų procesinių bylų sprendimų turinį. Sisteminės, loginės analizės ir lyginamuoju metodais siekiama nustatyti nagrinėjamo principo turinio elementus, esminius taikymo aspektus, taip pat išanalizuoti valstybės tarnybos sistemos teisinį reglamentavimą, identifikuoti principo taikymo problemas. Vadovaujantis šiais metodais suformuluojami apibendrinimai, išvados, nustatyti probleminių aspektų sprendimo būdai.

Kritinis ir stebėjimo metodai padėjo įvertinti esamo teisinio reguliavimo bei teismų formuojamos teisėtų lūkesčių principo taikymo privalumus, trūkumus, probleminius aspektus. Įvertinti valstybės tarnautojų atžvilgiu kylančias problemas bei teikti teorinėmis žiniomis ir praktika grįstus siūlymus, kurie suponuotų šių problemų atsiradimo mažinimą ar sprendimą.

Tyrimo struktūra.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys, išvados, pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas, anotacija bei darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmajame skyriuje vadovaujantis teisės doktrinos teorija nagrinėjama teisėtų lūkesčių principo genezė, jo tikslai, turinio elementai, taikymo, ribojimo sąlygos ir apsaugos būdai. Antrajame skyriuje vadovaujantis Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, Lietuvos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos Respublikos vyriausiojo administracinio teismo praktika, atskleidžiamos teisėtų lūkesčių principo taikymo nuostatos viešojo administravimo srityje. Aprašomos teisėtų lūkesčių principo gynimo priemonės, viešojo administravimo subjektų deliktinės atsakomybės sąlygos ir kita. Trečiajame skyriuje identifikuojamos problemos dėl teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimo valstybės tarnautojų atžvilgiu Lietuvoje. Analizuojami teisės aktai, reglamentuojantys valstybės įstaigos vadovu atsakomybę valstybės tarnautojų teisių ir teistų lūkesčių pažeidimo atveju. Mokslinio tyrimo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Ginamasis teiginys.

Teisėtų lūkesčių principas nėra tinkamai įgyvendinamas valstybės tarnautojų atžvilgiu Lietuvoje.

I. TEISĖTŲ LŪKESČIŲ PRINCIPO TURINYS TEISĖS DOKTRINOJE

XX amžiuje Europos teisės sampratoje įvyko reikšmingas pokytis, visų pirma pasireiškęs tuo, kad buvo įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės⁷. Tai suponavo teisėtų lūkesčių principo atsiradimą. Pasak G. Lastauskienės, principams net ir įgijus rašytinį pavidalą praktinio pritaikymo situacija nepalengvėja, kadangi teisės principo turinys gali būti suvokiamas taip skirtingai, kad unifikuoti jo turinio yra tiesiog neįmanoma.⁸ Visgi pagal teisės mokslininkų nuomonę yra priežastys, kodėl reikia nustatyti teisės principų turinį. Teisės principuose yra išreikšti bei įtvirtinti tam tikri siekiai, tikslai, vertybės, taigi jie yra kriterijus, kuriuo gali būti paaiškinamos, logiškai pagrindžiamos teisės normos ir nurodoma, kokia turi būti teisė⁹. Tai nuostatos, kuriomis grindžiama valstybės ir vietos valdžios bei visų kitų teisės subjektų veikla¹⁰, ir teisės principai savo esme reiškia teisinę sąžinę¹¹. Be to neįmanoma kontroliuoti principų laikymosi, jei jų turinys nėra aiškus¹². Todėl šioje magistrinio darbo dalyje bus bandoma išgryninti teisėtų lūkesčių principo turinio pagrindinius elementus. Iš pradžių pateikiama teisėtų lūkesčio principo ir sąvokos genezė, aprašyti teisėtų lūkesčių atsiradymo šaltiniai, šio principo samprata ir paskirtis, toliau analizuojama sąveika su kitais teisės principais, nustatyti pagrindiniai šio principo taikymo, ribojimo aspektai, pažeidimo prielaidos, aprašyti jo apsaugos būdai.

1.1. Teisėtų lūkesčių principo sąvokos atsiradimo pagrindai

Pirmiausia, kad tyrimas būtų nuoseklus, reikia apibrėžti teisėtų lūkesčių principo sąvokos atsiradimą. Teisės literatūroje yra nuomonė¹³, kad toks bendras kaip sąžiningumo principas¹⁴ viešojoje tarptautinėje teisėje sąlygojo teisėtų lūkesčių atsiradimą Europos Sąjungos teisėje. Prancūzijoje¹⁵ ir Anglijoje teisėtų lūkesčių lygiareikšmis terminas buvo žinomas kaip teisėto pasitikėjimo apsauga. Klasikinė teisės doktrinoje¹⁶, kad teisėto lūkesčio apsaugos principas kaip pagrindinis iš bendrųjų Europos Sąjungos teisės principas kilo iš

⁷JevgenijMachovenko, Teisės istorija (Vilnius: Registrų centras, 2013), 345.

⁸Giedrė Lastauskienė, „Korektiško teisės principų taikymo prielaidos“, Teisė 85, (2012): 51.

⁹Kęstutis Jankauskas, „Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai“, Jurisprudencija 51, 43 (2004): 17-31.

¹⁰Audrius Bakaveckas, Administracinė teisė: teorija ir praktika. I dalis (Vilnius: MES, 2012), 53.

¹¹Lastauskienė, G., *op. cit.*, 59.

¹²A. Andruškevičius, cituota iš Remigijaus Kalašnyko, Ievos Deviatnikovaitės, „Kai kurių bendrųjų Europos Bendrijos teisės principų taikymo ypatumai administruojant viešąjį saugumą“, Jurisprudencija 4, 94 (2007): 44–53.

¹³John A. Usher, Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai (Vilnius: ALK/Naujoji Rosma, 2001), 8.

¹⁴Sąžiningumo principo pradžia yra savarankiškas tarptautinės teisės principas – sutarčių reikia laikytis (lotinų kalba, *pacta sunt servanda*).

¹⁵Prancūzijoje teisėtų lūkesčių lygiareikšmis terminas kaip teisėto pasitikėjimo apsauga prancūzų kalba „*protection de lacon fiance légitime*“, cituota iš Usher, J. A., *op. cit.*, 173.

¹⁶Usher, J. A., *op. cit.*, 172; Birūtė Pranevičienė, „Teisėtų lūkesčių principo samprata ir teisėtų lūkesčių apsaugos modeliai Europos sąjungos administracinėje erdvėje“, Jurisprudencija, 6, 96 (2007): 43–48.

vokiškojo „*Vertrauensschutz*“ (išvertus pažodžiui – „pasitikėjimo apsauga“) principo. Šis principas Vokietijos teismų sprendimu, yra tam tikrų Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio įstatymo (vokiečių kalba – *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*) nuostatų esmė, o pagrindinės šio principo apsaugos nuostatos įtvirtintos Vokietijos Federacinės Respublikos Administracinio proceso įstatyme (vokiečių kalba – *Das Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG) der Bundesrepublik Deutschland*¹⁷). Tačiau vėliau buvo nuspręsta, kad juridinės technikos požiūriu sąvokos „pasitikėjimas“ reikšmė teisėje yra kiek klaidinanti, todėl terminas „lūkesčiai“¹⁸ buvo parinktas kaip labiau tinkamas.¹⁹ Reikėtų atkreipti dėmesį, kad teisės doktrinoje teisėtų lūkesčių principas vadinamas teisėtų lūkesčių apsaugos principu, kadangi šis terminas suprantamas plačiai ir apima teisėtų lūkesčių apsaugą (gynybos prielaidas ir sąlygas). Teisėto lūkesčio (apsaugos) principas vėliau perimtas Nyderlandų, Šveicarijos, Italijos ir Belgijos teisės.²⁰ Pabrėžtina, kad Vokietijoje ir Nyderlanduose pripažįstamo platesnės teisėtų lūkesčių principo apimties nei numatyta Europos Sąjungos teisėje taikymo. Todėl Europos Sąjungos teisėje nustatyta, jeigu Europos Sąjungos principas užtikrina mažesnę asmens teisių apsaugą nei nacionalinis principas, vadovaujantis procedūrinės autonomijos principu galima taikyti nacionalinį principą, jei tokiu būdu nėra pažeidžiami ekvivalentiškumo (nediskriminavimo) ir efektyvumo principai.²¹ Taigi, teisėtų lūkesčių principo sąvoka susijusi su teisėto pasitikėjimo ir sąžiningumo atsiradimo aspektais. Alternatyviai teisėtų lūkesčių principo sąvokai yra teisėtų lūkesčių apsaugos principas. Teisėtų lūkesčių principas laikomas vienu iš pagrindinių Europos Sąjungos teisės principu. Kai kuriose valstybių šalyse žinomas ir pripažįstamas platesnės šio principo taikymo apimties.

1.2. Teisėtų lūkesčių šaltiniai

Tiriant teisėtų lūkesčių principo turinį svarbu apibrėžti teisėtų lūkesčių sąvokos elementus. Sąvoka „lūkesčiai“ turi tam tikrus sąlyčio taškus su konstitucine sąvoka kaip

¹⁷Vokietijos Federacinės Respublikos Administracinio proceso įstatymas, žiūrėta 2018 m. sausio 22 d., https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-de-maximizeMS-lt.do?member=1).

¹⁸Nuo 1969 m. Anglijos teisėje įvesta teisėtų lūkesčių apsaugos principo sąvoka (anglų kalba, *principle of legitimate expectations*).

¹⁹Usher, J. A., *supra* note, 13, 173.

²⁰Ieva Deviatnikovaitė, Užsienio šalių ir Europos sąjungos administracinė teisė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 496-497.

²¹Ingrida Danėlienė, Teisė į gerą administravimą: Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos administracinės teisės principų raidai. Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisinei sistemai. Mokslinių straipsnių, skirtų Europos Sąjungos teisės įtakai Lietuvos konstitucinei, administracinei, aplinkos saugos, baudžiamajai, civilinei ir civilinio proceso ir socialinės apsaugos bei finansų teisei, rinkinys, (Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014), 429.

„interesas“, kadangi „interesai implikuoja tam tikrus lūkesčius“²². Vaizdžiai pažymėjo E. Šileikis, kad „teisėti lūkesčiai nevaikšto vieni, jie vaikšto kartu su subjektinėmis teisėmis ir realiomis galimybėmis jas įgyti. [...] Kitaip tai būtų tam tikra nematerializuota asmens viltis“²³. Asmens lūkesčių ribojimas nėra tas pats, kaip asmens teisių ribojimas. „[...] Teisėtų lūkesčių apsaugos problema kyla tuomet, kai teisėti lūkesčiai nėra įgyvendinami tam tikru metu ir jų neįgyvendinimo pasekmės, o ne pačių lūkesčių egzistavimą tenka vertinti.“²⁴ Teisėtus lūkesčius supanuoja pagrindiniame teisės akte įtvirtintos teisės ir laisvės. Teisių ir teisėtų interesų apsauga tiesiogiai įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos²⁵ (toliau – Konstitucija) nuostatose, pavyzdžiui, 118 straipsnyje įtvirtinta, kad prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Šiuo aspektu pabrėžtina sąvoka „teisėtus“. Kadangi teisėtų lūkesčių principo pagrindinė taisyklė, kad lūkesčiai turi būti teisėti, o „demokratinės visuomenės teisės praktikoje daugelių atvejų reiškia remtis ne tik įstatymu, bet ir teise“²⁶.

Teisės šaltiniai formaliąja prasme yra Konstitucija, tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės principai, tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktai, nacionalinė statutinė teisė, kurią sudaro Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti teisės aktai, norminės sutartys, teisinis paprotys (nerašytinės teisės forma), teismų praktika, teisės doktrina. Taip pat savaime susiklosčiusi elgesio taisyklė, kuri, kai šią taisyklę sankcionuoja kompetentinga valstybės institucija, įgyja visuotinai privalomo elgesio standarto savybes. Bet įvairių šalių teisės sistemose (pavyzdžiui, Prancūzijoje) tam tikrą vaidmenį vaidina ir administracinės teisinės sutartys, kadangi tokiose sutartyse yra visiems privalomos bendrosios normos. Teoriškai plačiąja prasme iš šių išvardintų teisės šaltinių kaip teisėto pagrindo gali kilti teisėti lūkesčiai. Nors individualus teisės aktas nėra teisės šaltinis, bet jo pagrindu užtikrinama arba iškreipiama subjektinė teisė (autorės pastaba – teismuose daugiausiai ginčajami individualūs teisės aktai, kuriais pažeidžiamos asmens tam tikros teisės ar teisėti lūkesčiai).

Teisės literatūroje išskiriami dar tokie teisėtų lūkesčių atsiradimo šaltiniai:

- 1) reguliarus (nuoseklus) viešojo administravimo subjekto elgesio būdas, kuris nesikeitė priėmus naują politinę kryptį;
- 2) oficiali konsultacija ar aiškūs užtikrinimai, pareikšti kompetentingu valstybės pareigūnu;

²²Egidijus Šileikis, „Viešasis interesas ir teisėti lūkesčiai politinių partijų finansavime: bendrieji ir specifiniai aspektai“, Teisės problemos, 1, 87 (2015): 5-43.

²³*Ibid.*

²⁴Aušra Kargaudienė, Teisėtų lūkesčių (apsaugos) principas. Viešosios teisės raida: de jure ir de facto problematika (Vilnius: MES, 2013), 136.

²⁵„Lietuvos Respublikos Konstitucija.“ *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).

²⁶Alfonsas Vaišvila, Teisės teorija (Vilnius: Justita, 2014), 56.

3) galimos lūkesčių pažeidimų pasekmės (ekonominė ar reputacijos žala);

4) teisėkūros reikalavimas.²⁷

Pabrėžtina, kad ypatingą reikšmę kaip teisėtų lūkesčių šaltinį turi oficialus aiškinimas, kadangi padeda vienodai suvokti ir taikyti įstatymus ir šitaip užtikrinti bendrąjį teisėtumą. Be to, įstatymų ir kitų norminių aktų aiškinimas būdingas visomsteminio reguliavimo sritims: teisėkūrai, teisės sisteminimo ir įvairioms jos įgyvendinimo formoms.²⁸ Kiekvienoje situacijoje, kalbant apie oficialų teisės aiškinimą, svarbu tai, koks subjektas pateikė aiškinimą (pavyzdžiui, viešojo administravimo subjektas, įgaliotas asmuo), ir kam šis aiškinimas yra privalomas (pavyzdžiui, Generalinio prokuroro rekomendacijos privalomos ikiteisminio tyrimo pareigūnams). Tuo metu lūkesčiai teisėti tik tada, kai šios aiškinimai, konsultavimai suderinami su taikytinomis teisės normomis.

Vienas iš teisės doktrinos „laimėjimų“ yra tai, kad Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo²⁹ 36³ straipsnyje teisės normą dėl klaidingos konsultacijos. Asmuo gali turėti teisėtų lūkesčių dėl oficialios administracijos konsultacijos, o tai teisės subjektui gali nulemti, kaip jis pasielgs. Todėl buvo numatyta, kad ūkio subjektui poveikio priemonės už netinkamą teisės aktų vykdymą, kurį lėmė klaidinga konsultacija, netaikomos. Pasak B. Pranevičienės: „Teisėti lūkesčiai – tai asmens tikėjimas savo veiklos teisėtumu ir tikėjimasis gauti teisėtų rezultatų. [...] Tai yra valstybės teisės normose išreikštas įsipareigojimas jos piliečiams netaikyti sankcijų už tam tikrą veikimo būdą ir jo pasekmes laikyti visuotinai priimtiniomis ir siektinomis. Kitaip sakant, tai yra asmens veikimo laisvės būdų bei siekių teisėtumo išankstinis nustatymas“³⁰.

Taigi, teisė pripažįsta ne bet kokius, o teisėtus lūkesčius, kurie grindžiami teisėmis ar teisėtais interesais. Šiuo aspektu taip pat svarbu tokio lūkesčio šaltinio atsiradimo pagrindas, ar taivalstybės prisiimti įsipareigojimai, ar viešojo administravimo subjekto teisės aiškinimas ar teisės aktas, kuris neprieštarauja teisei ir pagrindiniam teisės aktui.

1.3. Teisėtų lūkesčių principo samprata ir paskirtis

Teisėtų lūkesčių principas grindžiamas teisėtai įgytomis teisėmis ir interesais. Teisės mokslininkai aiškina, kad „teisėto lūkesčio apsaugos principas reiškia, jog tuomet, kai galiojantys įstatymai ir jų taikymo praktika suteikia prielaidas asmeniui tikėti, kad jis veikdamas

²⁷Pamela Tate, *The coherence of „Legitimate Expectations“ and the Foundation of Natural Justice*, (MonashUniversity: LawReview, 1988), 48.

²⁸Stasys Vansevicius, *Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė* (Vilnius: Jusutia, 2000), 128.

²⁹„Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas“, *Valstybės žinios* 77, 2975 (2006).

³⁰Birūtė Pranevičienė, „Teisėtų lūkesčių principo samprata ir teisėtų lūkesčių apsaugos modeliai Europos sąjungos administracinėje erdvėje“, *Jurisprudencija*, 6, 96 (2007): 43 – 48.

vadovaudamasis galiojančiais įstatymais gali siekti tam tikrų tikslų, tokio asmens lūkesčiai turi būti apsaugoti³¹. Teisėtų lūkesčių apsaugos principo paskirtis yra užtikrinti asmens, kuriam valstybės teisinė sistema suteikia realų pagrindą, tikėtis tam tikrų teisės aktų sukuriamų teisinių pasekmių su sąžiningumo ir pagrįstumo kriterijais.³² Šis principas taip pat padeda išspręsti pagrindinį konfliktą tarp siekio apsaugoti individo pasitikėjimą, nulemtą viešojo administravimo subjektų administraciniais sprendimais.

Taikant teisėtų lūkesčių principą išskirti kriterijai, pagal kurias vertinamas valstybės valdžios institucijos kaip viešojo administravimo subjekto priimto sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas (lūkesčių ir teisinių pasekmių atitiktis):

- ar sąžiningai, pagrįstai ir teisingai valstybės valdžios institucijos elgiasi privataus asmens ar asmenų grupės interesų atžvilgiu;

- ar sąžiningai, pagrįsti ir teisėti yra tų pačių asmenų ar asmenų grupės lūkesčiai (t. y. interesai ir jų pagrindu reiškiami reikalavimai) teisės aktų formuojamų teisinių pasekmių požiūriu;

- ar valstybės valdžios institucijos priimtas sprendimas ar teisės aktas yra teisėtas ir pagrįstas teisėtų lūkesčių apsaugos principu;

- ar iš tiesų buvo pagrindas tikėtis atitinkamo valstybės valdžios institucijos sprendimo;

- ar valstybės valdžios institucijos priimto sprendimo pagrindu esančios arba būsimos teisinės pasekmės atitinka susiformavusius privataus asmens ar asmenų grupės lūkesčius.³³

Yra tokių situacijų, kai asmens lūkesčiai susiformavo tuo momentu teisei neprieštarujančių valstybės įsipareigojimų arba teisės akto pagrindu, vėliau teismo sprendimu pripažinamas teisei prieštarujančių. Arba teisės aktas, kuriuo grindžiami atitinkami asmens lūkesčiai, pripažįstamas neteisėtu dėl to, kad jį priimdama viešosios valdžios institucija veikė viršydama jai nustatytą kompetenciją. Teisės doktrinoje jau seniai pripažįstama, kad „viešojoje teisėje vyrauja ne teisė griežtąja šio žodžio prasme [...], o veikiau valstybės interesus, viešosios gerovės siekiai, kuriuos reikia įgyvendinti bet kokiomis aplinkybėmis, [...] bet nevaržomas valstybės tikslų įgyvendinimas tik neperžengiant teisės ribų, o ypatingomis aplinkybėmis (tokiais atvejais, kurie vokiečių politikos teorijoje vadinami *Staatsnotrecht*) – net ir priešingai teisei“³⁴. Todėl siekiant užtikrinti veiksmingą žmogaus teisių apsaugą, pasikeitė teisėtų lūkesčių principo turinys: prasiplėtė lūkesčių teisėtumo suvokimas ir apsauga – įtvirtintitokie teisiniai reiškiniai kaip *ultra vires* teisėtų lūkesčių ir teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem*.

³¹Egidijus Baranauskas ir kiti, *Civilinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008), 75.

³²Kargaudienė, A., *supra* note, 24, 126-140.

³³*Ibid.*

³⁴Hans Kelsen, *Grynoji teisės teorija* (Vilnius: Eugrimas, 2002), 232.

Lietuvos teisėje šiuo aspektu A. Gedmintaitė pabrėžė, kad „tik ypatingais atvejais teisėtų lūkesčių šaltinis gali būti siejamas su teisei prieštaraujančiomis valstybės garantijomis lūkesčių teisėtumas ir apsauga nėra tapatinami su jų atsiradimo pagrindo teisėtumu“³⁵.

Teisėtų lūkesčių apsaugos išvardinti *contra legem* taikymo sąlygos:

- jei asmuo iš tiesų patiria praradimų ir *ultra vires* teisėtų lūkesčių apsauga nepažeidžia kitų suinteresuotų asmenų interesų;

- tik tie asmenys, kurie pagal įstatymą įgijo tam tikras teises, ir turi teisę pagrįstai tikėtis, kad šios teisės nustatytą laiką bus išlaikytos ir įgyvendinamos;

- atsižvelgiama į suinteresuotų asmenų elgesį (gerą valią), laikotarpį nuo lūkesčių susiformavimo iki kilusio ginčo³⁶.

Tačiau pabrėžtina, kad tik teismui suteikiama diskrecija spręsti, ar tokie lūkesčiai turėtų būti apsaugoti. Tokiu atveju kyla problema dėl konkuruojančių vertybių kaip viešojo ar indivio interesų apsaugos (teisėtumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos) pusiausvyros nustatymo ir derinimo. Todėl kiekvienu atveju sprendžiama, kokiai vertybei teisinė tvarka turėtų teikti pirmenybę: teisiniam stabilumui (galėjimui prognozuoti), ar individualaus ginčo sprendimo teisingumui. Iš esmės tai reikštų teisės ir įstatymo konfliktą, kurį gali išspręsti teismai.

Taigi, individas, gera valia pasiklojęs valstybės įstatymais ir vykdydamas administracinius sprendimus, gali tikėtis ir siekti tam tikrų tikslų, tokio asmens lūkesčiai turi būti apsaugoti. Pagal teisėtų lūkesčių principą įstatymų leidėjai ir valstybės institucijos yra saistomos prisiimtų įsipareigojimų. Teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem* taikoma ypač retais atvejais, susijusiais su ypatingomis aplinkybėmis, kai negali pažeisti kitų suinteresuotų asmenų interesų.

1.4. Teisėtų lūkesčių principo sąveika su kitais principais

Viena iš svarbiausių teisės principų taikymo klausimų yra teisės principų sąveika, kadangi „teisės principų aplikavimo paradigma įpareigoja kiekvienam iš principų, atsižvelgiant į situaciją, suteikti tam tikrą svarbos lygmenį ir atlikti ypatingą veiksmą, vadinamą principų „svėrimu“, „balansavimu“ ar „harmonizavimu“.³⁷ Nors principai skiriasi tam tikrų principų veikimo apimtis ir poveikis teisiniam reguliavimui, tačiau „jie tarpusavyje susiję bei papildo vienas kitą“³⁸. Teisės moksle teisėtų lūkesčių principas – tai vienas iš viešosios teisės principų. Nors Lietuvos teisėje teisėtų lūkesčių principas tiesiogiai neįtvirtintas Konstitucijoje, o išvedamas iš jos nuostatų, todėl laikomas ir konstituciniu. Teisėtų lūkesčių principo kaip

³⁵Audronė Gedmintaitė, Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje: disertacija, (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016) 410.

³⁶Audronė Gedmintaitė, „Teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem*“, Teisė, 93 (2014): 157-175.

³⁷Lastauskienė, G., *supra* note, 8, 45-60.

³⁸Alfonas Vaišvila, Teisės teorija. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas (Vilnius: „Justita“, 2009) 141.

administracinės teisės principo specifika, kad jis negali pakeisti konkrečių teisės aktų normų, taikomas kartu su šiomis nuostatomis kaip papildoma argumentacija.³⁹

Teisėtų lūkesčių principą papildo tokie principai: kaip teisės viešpatavimo, teisinio tikrumo bei proporcingumo.⁴⁰ Teisinis tikrumas ir teisėti lūkesčiai yra susijusios vertybės. Jos kartu turi užtikrinti saugumą ir nuspėjamumą, užkirsti kelią retroaktyviai taikyti teisę, ypač, kai tai susiję su teisės aktais, nustatančiais tam tikras sankcijas. Teisėtų lūkesčių principas, laikytinas vienu iš teisinio tikrumo aspektų, kadangi tarpaviešųjų subjektų veiklos teisminės kontrolės pagrindu.⁴¹ Tačiau, derinant teisėtų lūkesčių principo apsaugą su nediskriminavimo principu, kyla problemų, kai valstybėje iš esmės keičiamas teisinis reguliavimas vienoje ar kitoje srityje. Mėginant išvengti retroaktyvaus teisės taikymo bei siekiant apsaugoti asmenų teisėtus lūkesčius, gali kilti pavojus, jog tie asmenys, kuriems jau bus taikomas naujas teisinis reguliavimas, jausis diskriminuojami, lyginant su tais, kuriems naujas teisinis reguliavimas nebus taikomas.⁴² Kai viešojo administravimo subjektas turi priimti asmens teises ribojantį sprendimą, kartu su teisėtų lūkesčių apsaugos principu taikomas proporcingumo principas. Siekiant tam tikro teisėto tikslo, taikomos priemonės turi būti proporcingos ir dėl administracijos sprendimo individui neturi pernelyg padaugėti prievolių.⁴³

Teisinio saugumo principas reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius, kad laiduoti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise⁴⁴. Šis principas nustato teisinio reguliavimo reikalavimų įstatymų leidėjui ir valstybinės valdžios institucijoms kriterijai, rengiant teisės aktus:

- privalo būti aiškūs ir darnūs, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai;
- žemesnio lygmens teisės aktai neturi prieštarauti aukštesnio lygmens teisės aktams, kurie negali prieštarauti Konstitucijai;
- teisės norminiai aktai turi būti nustatyta tvarka paskelbiami, visiems teisiniams santykių subjektams turi būti suteikta galimybė susipažinti su jais;
- teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis išanksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų.

Teisėtų lūkesčių principo turiniui atskleisti reikšmingas socialinio kompromiso arba saiko principas, derinantis priešingus interesus. Pagal teisių ir pareigų vienovę asmuo įvykdęs

³⁹Bakaveckas, A., *supra* note, 10, 55.

⁴⁰Pranevičienė, B., *supra* note, 30, 43-48.

⁴¹Deviatnikovaitė, I., *supra* note, 20, 126.

⁴²Pranevičienė, B., *supra* note, 30.

⁴³*Ibid.*

⁴⁴Ieva Deviaticovaitė, Remigijus Kalašnykas, „Kai kurių bendrųjų Europos Bendrijos teisės principų taikymo ypatumai administruojant viešąjį saugumą“, *Jurisprudencija*, 4, 94 (2007): 44–53.

galiojusio įstatymo nustatytas pareigas, turi teisėtą pagrindą tikėtis, kad susikūrė jomis garantuotą pageidaujamą subjekcinę teisę, kurią valstybė privalo pripažinti, priešingu atveju paneigiamas įstatymo autoritetas ir atveriamas kelias valstybės institucijos pažeisti piliečių teises. Šiuo atveju aktualus teisėtumo principas, kuris kaip veikiantis įstatymas arba įgyvendinta teisinė tvarka. Teisinė valstybė pripažįsta ne įstatymo, o teisės viršenybę; ši reikalauja pirmumą teikti turiningumui (realiai žmogaus teisių apsaugai, o ne formalizmui).⁴⁵

Kitas teisės principas, kuris susijęs su teisiniu tikrumu ir teisėtų lūkesčių principais, įstatymas atgal negalioja ar teisės aktai neturi grįžtamosios galios (lotinų kalba, *lex retro non agit*). Vadinasi, naujo įstatymo taikymas asmeniui po to, kai jis pradėjo vykdyti arba jau įvykdė iki tol galiojusio įstatymo nustatytas pareigas pageidaujamai teisei įgyti, yra įstatymo taikymas atgal ir dėl to vertintas kaip kompleksinis asmens konstitucinių teisių pažeidimas. Taikant įstatymą atgal, teisė verčiama H. Bermano žodžiais „politinės valdžios tarnaitė“. ⁴⁶ Pasak A. Kargaudienės: „Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įsiterptų į jau pasibaigusius teisinius santykius“⁴⁷. Kadangi pasitikėjimas yra sietinas su valstybės valdžios institucijų priimamų sprendimų nuoseklumu, negalima pabloginti teisinių santykių subjektų padėtį. Bet kai kuriais atvejais atgalinė įstatymo galia pripažįstama. Kai palankesnis teisinis reguliavimas, bet tai turi būti pasakyta pačiame naujame įstatyme.

Taigi, teisėtų lūkesčių principo sąsaja su teisės viešpatavimo, teisinio tikrumo, teisėtumo, proporcingumo, nediskriminavimo principais siekia teisinio reguliavimo stabilumo. Retroaktyvaus (atgal galiojančio) įstatymo priėmimas gali neigiamai atsiliiepti asmenų teisėms bei teisėtiems lūkesčiams. Tačiau siekiant teisinio lankstumo, kai palankesnis teisinis reguliavimas, galimi atvejai, kai atgalinė įstatymo galia pripažįstama. Šiuo atveju reikšmingas socialinio kompromiso arba saiko principas, derinantis priešingus interesus.

1.5. Teisėtų lūkesčių ribojimo sąlygos

Kitas aspektas, kad lūkesčiai laiko bėgyje gali kisti dėl socialinės, ekonominės, politinės gyvenimo situacijos, besiformuojančios teisinės sistemos. Nors įstatymų leidėjus saisto jų pačių išleisti įstatymai, kurių jie negali pažeisti, tačiau jie gali juos pakeisti. Todėl susiformavę asmens lūkesčiai gali tapti sunkiai įgyvendinami, neįgyvendinami apskritai arba neatitikti teisėtumo kriterijų. Todėl teisėtų lūkesčių principas nėra absoliutus ir yra numatyta teisėtų lūkesčių ribojimų galimybė. Pabrėžtina, kad ribojimo sąlygos gali būti teisėtos tik tuomet, jei ribojimo

⁴⁵Vaišvila, A., *supra* note, 38, 402-403.

⁴⁶*Ibid.*

⁴⁷Kargaudienė, A., *supra* note, 24, 134.

pagrindai pagrįsti ir paaiškinama, kodėl toks ribojimas yra būtinas visuomenei.⁴⁸ Šiuo atveju įsijungia teisės saugiklis kaip teisėtų lūkesčių ir proporcingumo principų sąveika. Labai sudėtinga situacija, kai susiduria asmens teisėti lūkesčiai su viešuoju interesu. Viešojo intereso kaip kategorijos požymiai: reikšmingumas visuomenei (ypatinga svarba) ir šio intereso konstitucinis pagrįstumas.⁴⁹ Pabrėžtina, kad interesų sankirtos sietinas tam tikra dalimi su tuo, kad interesų pusiausvyra pirmiausia yra įstatymų leidėjo nustatomas dalykas, o teismuose interesų konfliktas keliamas, kai nustatyto teisinio reguliavimo taikymas akivaizdžiai pažeidžia kitus teisėtus interesus ar teisės principus.⁵⁰ Šiuo metu grindžiama pozicija, kad viešasis interesas savaime neįgyja didesnės vertės (netampa viršesnis) visose situacijose, kaip tai anksčiau paprastai būdavo nustatoma (išvedama) monarchijos ar demokratinės respublikos pirmųjų gyvavimo metų sąlygomis.⁵¹

Taigi, viešosios valdžios įsipareigojimų nevykdymas gali būti pateisinamas tik būtinybe apginti viešąjį interesą bei laikantis proporcingumo principo. Tačiau, pats sudėtingiausias dalykas – apibrėžti viešąjį interesą ir nustatyti tą pusiausvyrą. Teisėtų lūkesčių ribojimas turi būti būtinas ir neišvengiamas, protingai bei racionaliai pagrįstas. Turi būti užtikrinama viešųjų ir privačių asmenų pusiausvyra.

1.6. Teisėtų lūkesčių principo pažeidimų nustatymas ir apsaugos būdai

Teisės doktrinoje pripažįstami procedūriniai (procesiniai) ir materialieji teisėti lūkesčiai. Procedūrinių teisėtų lūkesčių pažeidimo atveju, kai apribotos asmens, kurio atžvilgiu viešojo valdžia priima sprendimą panaikinti ar apriboti šio asmens turimą teisę, tam tikros procedūrinės teisės, kurias jis pagrįstai manė, jog turi. Materialiųjų teisėtų lūkesčių pažeidimas reiškia, kai asmens lūkestis, sukeltas viešosios valdžios, dėl tam tikros materialinės naudos. Kaip ne kartą yra pažymėta, principaliai (ar praktiškai) teisėtų lūkesčių apsauga neturi būti dalinama į materialiąją ar procesinę. Kai pažeisti teisėti lūkesčiai, nukentėjusiajam asmeniui ar subjektui nesvarbu, ar pažeista materialioji ar procesinė sąžiningumo pusė. Svarbu atkurti subjektinę teisę – reiškia individo „teisę“ elgtis tam tikru būdu visa apimtimi.⁵²

Teisėtų lūkesčių, kildinamų iš subjektyvių teisių ar objektinių teisės taisyklių, pažeidimų pozicijas išvardijo E. Šileikis. Pagal jo nuomonę neįmanoma pažeisti vien tik teisėtų lūkesčių,

⁴⁸Kargaudienė, A., *supra* note, 24, 136.

⁴⁹Lina Beliūnienė, „Viešojo intereso pirmenybė prieš teisėtus lūkesčius konstitucinėje jurisprudencijoje“, *Teisės problemos* 1, 87 (2015): 104.

⁵⁰Lina Beliūnienė ir kiti, *Viešojo intereso atpažinimo problema Lietuvos teisėje: kriterijai ir prioritetai*, Monografija, (Vilnius : Eugrimas, 2015), 256.

⁵¹Šileikis, E., *supra* note, 22, 32.

⁵²Kelsen, H., *supra* note, 34, 128–131.

nepažeidžiant jų pagrindu esančių asmens teisių, nesvarbu, kokio lygmens ar pobūdžio teisės aktu jos įtvirtinamos, suponuojamos ar ribota apimti garantuojamos. Jei yra prigimtinės teisės, tai gali būti išskiriami būtent šiomis (didesnio, t. y. konstitucinio lygmens) teisėmis grindžiami (su jų įgyvendinimu susiję) lūkesčiai, nukreipti (prireikus teismine tvarka nukreipiami) įstatymų leidėjo ir kitų valstybės teisėkūros subjektų aktų linkme ir ginami sąlygiškai didesne apimtimi tų teisių pažeidimo (nebūtinai ilgalaikio nuoseklaus ar kryptingo jų įgyvendinimo kontekste) atveju. Jei yra (gali būti) įgytos (tam tikra tvarka įgyjamos) teisės, tai gali būti būtent šiomis (sąlygiškai žemesnio lygmens) teisėmis ar realiomis galimybėmis jas įgyti (pradėtos ir juo labiau beveik pabaigtos procedūros joms įgyti faktų) grindžiami lūkesčiai, kurie gali būti ginami sąlygiškai mažesne apimtimi.⁵³

Teisės doktrinoje⁵⁴ suformuluoti teisėtų lūkesčių apsaugos atsiradymo (taikymo) kriterijai:

- vykdoma veikla, kuri reikalauja apsaugos, turi būti neatidedama – asmens lūkesčius sukūrusi teisės norma privalo leisti pasiekti pirminį užsibrėžtą rezultatą (vien pasikeitimo neužtenka);

- buvo pagrindas teisėtiems lūkesčiams atsirasti – egzistavo kažkas, ko asmuo galėjo ir gali pagrįstai tikėtis, tai yra aiškiai suprantama iš valstybės valdžios institucijos veiksmų, priimtų teisės normų rezultatas, nėra subjektyvus asmens įsitikinimas;

- asmuo tikrai tikėjosi tokio valstybės valdžios institucijos sprendimo;

- tam tikro veiklos rezultato teisėtumo pagrindas;

- asmens tikėjimąsi verta apsaugoti;

- kitas normalus, racionaliai mąstantis asmuo tokioje situacijoje būtų taip pat supratęs atitinkamą teisės normos reikalavimą ir atitinkamai veikęs, siekdamas teisėtų lūkesčių.⁵⁵

- pereinamosios teisės aktų nuostatos negali būti pakankamas pagrindas teigti, jog asmuo įgijo teisėtus lūkesčius.

A. Gedmintaitė⁵⁶ išskyrė du pagrindinius teisėtų lūkesčių gynybos būdus: materialųjį (esminį) ir kompensacinį, o B. Pranevičienė pažymėjo dar vieną teisėtų lūkesčių apsaugos modelį kaip procedūrinį. Procedūrinio teisėtų lūkesčių apsaugos modelio atveju užtikrinamas procedūrinis teisingumas, svarstant klausimą, susijusį su individo lūkesčiu (pavyzdžiui, teisė būti išklaustyta, teisė kreiptis į teismą).⁵⁷ Pagal materialųjį (esminį) teisėtų lūkesčių apsaugos modelį įgyvendinimas individo, kuris turi pagrįstus lūkesčius, interesas. Suinteresuotas asmuo

⁵³ Šileikis, E., *supra* note, 22, 15.

⁵⁴ Pranevičienė, B., *supra* note, 30, 45; Kargaudienė, A., *supra* note, 24, 136.

⁵⁵ Autorės pastaba – aišku, tai priklauso nuo asmens teisinės sąmonės, kuri padėtų teisingai įvertinti situaciją, konkretų juridinį faktą, nustatyti asmens veiksmų teisėtumą, suprasti teisinio dokumento turinį.

⁵⁶ Gedmintaitė, A., *supra* note, 35, 403.

⁵⁷ Pranevičienė, B., *supra* note, 30, 45; Kargaudienė, A., *supra* note, 24, 140.

įgyja teisę reikalauti, kad jam netrukdomai būtų leista naudotis tuo, dėl ko jis turi teisėtą lūkestį (pavyzdžiui, skundo patenkinimas dėl viešojo administravimo subjekto priimtų administracinių sprendimų panaikinimo). Kompensacinis teisėtų lūkesčių modelis suteikia galimybę atlyginti individui patirtą žalą dėl neįgyvendinto intereso, į kurį asmuo turėjo teisėtų lūkesčių (pavyzdžiui, kompensacija išmokama savanoriškai, žalos atlyginimas gali būti priteistas teismo nagrinėjimo metu). Teisėtų lūkesčių apsauga tam tikrais atvejais gali suponuoti reikalavimą suteikti alternatyvius⁵⁸ ar subsidiarius⁵⁹ gynybos būdus. Kuo realesnės galimybės įgyti subjektines teises arba kuo ilgiau buvo įgyvendintos įgytos teisės, tuo labiau turi būti ginami pažeisti teisėti lūkesčiai, kadangi nustatomas šiurkštesnis tų lūkesčių pagrindą sudariusių subjektinių teisių ar realių galimybių jas įgyti pažeidimas. Šiuo atveju reikšmingas faktorius, kad asmuo turi būti normalus, racionaliai mąstantis.

Taigi, jei buvo pagrindas teisėtiems lūkesčiams atsirasti, numatomi pagrindiniai jų gynybos būdai: materialusis (esminis), kompensacinis ir procedūrinis. Jie taikomi alternatyviai ar subsidiariai.

⁵⁸Egidijus Šileikis, E. „Teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija“, Konstitucinė jurisprudencija 3 (2010): 236–255.

⁵⁹Gedmintaitė, A., *supra* note, 35, 406.

II. TEISĖTŲ LŪKESČIŲ PRINCIPAS TEISMŲ JURISPRUDENCIJOJE

1993 metais Lietuva tapo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos dalyve ir įsipareigojo garantuoti tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus pripažindama ir Europos žmogaus teisių teismo jurisdikciją. Taip pat Lietuva kaip Europos Sąjungos narė turi vadovautis Europos sąjungos teise, kadangi „Europos Sąjungos valstybės narės pripažįsta vieningo Europos Sąjungos teisės veikimo laidavimo būtinybę ir vadovaujasi tokį veikimą užtikrinančiais Europos Teisingumo Teismo suformuluotais principais“⁶⁰. Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) jurisprudencijoje teisėtų lūkesčių apsaugos principas yra „veiksminga priemonė žmogaus teisių įgyvendinimo mechanizmo teisėtumui vertinti, tad jis reikšmingas ir sprendžiant konstitucinius klausimus, susijusius su valstybės valdžios institucijų priimamais sprendimais dėl privačių asmenų“⁶¹. Tačiau Lietuvos teisės instituto mokslininkas P. Ragauskas atkreipė dėmesį, kad EŽTT ir ESTT veikia visiškai skirtingai suvokiamo subsidiarumo kontekste: EŽTT tik papildoma pačių valstybių pastangas užtikrinti žmogaus teises, o ESTT yra visiškai atsakingas už tinkamą ir vienodą Europos Sąjungos teisės aiškinimą ir taikymą. [...] EŽTT yra tik „kraštutinė gynybos priemonė“, o ESTT tikslas – ES teisės viršenybės užtikrinimas ir vienodas aiškinimas bei taikymas „dabar ir visuomet“⁶².

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) kaip oficialus Lietuvos konstitucinės teisės doktrinos kūrėjas įtvirtino teisėtų lūkesčių principą kaip teisinės valstybės principo elementą ir pagrindinius jo taikymo aspektus. Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo⁶³ 12 straipsnį Lietuvos Respublikos vientisą teismų sistemą sudaro bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai, tačiau teisės principų turinio plėtojimas ir principų taikymo metodikos nustatymas yra teisės doktrinos ir teismų praktikos uždavinys, pirmumą suteikiant aukščiausiųjų teismų grandžių suformuluotoms principų suvokimo ir pritaikymo taisyklėms.⁶⁴ Todėl teisėtų lūkesčių principo tyrimui viešojo administravimo srityje būtų aktualu atsižvelgti į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) praktiką.

⁶⁰ Žaltauskaitė-Žalimienė, Skirgailė. „Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija“, Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, (2012): 136-155.

⁶¹ Kargaudienė, A., *supra* note, 22, 126-140.

⁶² Petro Ragausko pranešimas 2016 m. rugsėjo 2 d. tarptautinėje konferencijoje „Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimas – tarp subsidiarumo ir Europos žmogaus teisių teismo priežiūros“, žiūrėta: 2018 m. balandžio 1 d., <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=59272>.

⁶³ „Lietuvos Respublikos teismų įstatymas“, *Valstybės žinios* 17, 649 (2002).

⁶⁴ Lastauskienė, G., *supra* note, 6, 53.

Taigi, atsižvelgiant į baigiamojo darbo keliamą uždavinį, šioje tyrimo dalyje pirmiausia analizuojamos teisėtų lūkesčių principo kaip viešojo administravimo principo nuostatos, suformuluotos EŽTT ir ESTT praktikoje. Toliau glaustai nagrinėjami teisėtų lūkesčių principo taikymo aspektai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ir apžvelgiama LVAT ir LAT praktika dėl tam tikrų teisėtų lūkesčių principo taikymo ypatumų viešojo administravimo srityje.

2. 1. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

1950 m. priimta Europos tarybos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁶⁵ (toliau – Konvencija), kuri skirta ginti ir toliau įgyvendinti žmogaus teises ir pagrindines laisves. Jos pagrindu buvo įsteigtas EŽTT, prižiūrintis, kad valstybės narės laikytųsi Konvencijos nuostatų. Į EŽTT asmuo gali kreiptis, jeigu jo atžvilgiu valstybė ar jos institucija padaro Konvencijoje numatytos teisės ar laisvės pažeidimą.

EŽTT praktikoje teisėtų lūkesčių principas nėra pripažįstamas kaip savarankiškas reikalavimas. Jis visada turi būti tiesiogiai susijęs su realiai pareiškėjo atžvilgiu Konvencijoje bei jos papildomuose protokoluose įtvirtinta teise (pavyzdžiui, į nuosavybės apsaugą ir kitą).

Pagal EŽTT praktiką⁶⁶ pagrindinės teisėtų lūkesčių principo taikymo sritys yra norminių aktų (dėl retrospektyvaus teisės aktų taikymo, dėl teisinio reguliavimo pakeitimų teisės taikymo ateities atžvilgiu), individualius administracinių sprendimų (dėl nuosavybės teisės apsaugos, dėl licencijų, leidimų verstis tam tikra ūkine veikla atšaukimo, dėl teritorijų planavimo ir statybų, dėl aplinkos apsaugos, dėl restitucijos ir socialinės apsaugos) teisminė kontrolė. Taip pat viešojo administravimo subjektų teisės akto anuliavimas, administracinių sprendimų atšaukimas. EŽTT savo praktikoje pabrėžė, kad teisėti lūkesčiai turi būti konkretūs, jei teisės ar reikalavimai nėra pakankamai realūs, tokiu atveju pareiškėjas turi ne teisėtus lūkesčius, o viltį arba paprastus lūkesčius.⁶⁷

EŽTT išskyrė šiuos teisėtų lūkesčių šaltinius:

- galiojantis teisinis reguliavimas;
- galutinis administracinis sprendimas, turintis įtakos asmens teisėms⁶⁸;
- civilinio pobūdžio sutartys su viešąja administracija;

⁶⁵Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios 40, 987 (1995).

⁶⁶Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, žiūrėta 2018 m. sausio 23 d. <https://e-justice.europa.eu/> ir <http://lrv-atstovas-eztt.lt/>.

⁶⁷„1979 m. gruodžio 13 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas Dėl priimtino byloje *X prieš Vokietijos Federacinę Respubliką*“, pareiškimas 8410, 78, cituota iš Audronės Gedmintaitės, „Teisėtų lūkesčių apsauga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje“, *Teisė*, 91 (2014): 135–153.

⁶⁸Pastaba. Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką priimtas administracinis sprendimas negarantuoja teisėtų lūkesčių apsaugos, jeigu jis nėra baigtas įgyvendinti dėl teisinio reguliavimo pakeitimų arba iš esmės pasikeičia aplinkybės, kurios buvo pagrindas jį priimti.

- valstybės institucijų elgesys;
- nuosekli teismų praktika.

EŽTT pripažįsta *ultra vires* (arba *contra legem*) teisėtų lūkesčių apsaugą kaip taisyklės išimtį, kadangi asmuo negali tikėtis, kad teisinis reguliavimas ateityje nekis arba, atvirkščiai, pasikeis jo naudai. Iš valstybės gali būti reikalaujama taikyti nacionalinę teisę *contra legem*, kad būtų apsaugoti asmens teisėti lūkesčiai, kadangi valstybė nebuvo numačiusi jokio kompensacinio mechanizmo, neįgyvendinus sutarties atnaujinimo sąlygos.⁶⁹

Atliekant teisėtų lūkesčių principo turinio elementų tyrimą viešojo administravimo srityje apžvelgtos Lietuvos teisei reikšmingos ir aktualios EŽTT bylos. EŽTT byloje *Jasiūnienė prieš Lietuvą*⁷⁰ pažymėjo, kad netikrumas, kurį sukuria ilgai trunkantis nuosavybės teisių atkūrimas, pažeidžia asmens teisėtus lūkesčius bei sutrikdo viešojo intereso ir asmens privačių interesų pusiausvyrą. Byloje *Pyrantienė prieš Lietuvą*⁷¹ sprendžiant klausimą dėl konkuruojančių interesų pusiausvyros nustatymo restitucijos srityje EŽTT konstatavo, kad reikia deramai įvertinti *bona fide* asmens nuosavybės teises ir teisėtus lūkesčius. Byloje *Nekvedavičius prieš Lietuvą*⁷² EŽTT yra konstatavęs, kad Lietuva (valdžios institucijos) pažeidė pareiškėjo teisę į teisingą bylos nagrinėjimą ir nuosavybės apsaugą. Bylose *Paplauskienė prieš Lietuvą*⁷³ ir *Digrytė – Klibavičienė prieš Lietuvą*⁷⁴ EŽTT nurodė, kad naudojimosi nuosavybe apribojimas turi būti ne tik teisėtas ir juo siekiama teisėto tikslo, bet ir atitikti proporcingumo reikalavimą. Privaloma užtikrinti teisingą pusiausvyrą tarp visuomenės bendrojo intereso poreikių ir asmens pagrindinių teisių apsaugos reikalavimų. Reikiama pusiausvyra nebus užtikrinta, jei susijusiam asmeniui tektų pernelyg didelė asmeninė našta. EŽTT pabrėžė ypatingą gero administravimo principo svarbą. Jis reikalauja, kad tais atvejais, kai kyla pavojus visuomenės interesams, valdžios institucijos privalo veikti greitai, tinkamai ir nuosekliai. EŽTT pažymėjo, kad pirkimo – pardavimo sutartis ir susiję valdžios institucijų aktai yra teisiškai įpareigojantys, todėl pareiškėjai turi teisę tikėtis, kad teisės aktai, kurių pagrindu įgijama nuosavybė, nebus retroaktyviai paskelbti negaliojančiais. Valstybė sukūrė pareiškėjams teisėtą lūkestį, kad būdami *bona fide* savininkais, galės naudoti nuosavybę šiuo tikslu. EŽTT konstatavo EŽTK 1 Protokolo 1

⁶⁹ „2003 m. birželio 24 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Stretch prieš Jungtinę Karalystę*“, pareiškimas 44277, 98, cituota iš Audronės Gedmintaitės, „Teisėtų lūkesčių apsauga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje“, Teisė, 91 (2014): 135–153.

⁷⁰ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. kovo 6 d. sprendimas byloje *Jasiūnienė prieš Lietuvą*“, pareiškimas 41510, 98. http://lrv-atstovas-ztt.lt/uploads/JASIUNIENE_2003_sprendimas.pdf.

⁷¹ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje *Pyrantienė prieš Lietuvą*“, pareiškimas 45092, 07. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/PYRANTIENE_2013_sprendimas.pdf.

⁷² „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje *Nekvedavičius prieš Lietuvą*“, pareiškimas 1471, 05. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/NEKVEDAVICIUS_2013_sprendimas.pdf.

⁷³ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. spalio 14 d. sprendimas byloje *Paplauskienė prieš Lietuvą*“, peticija 31102, 06. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/PAPLAUSKIENE_2014_sprendimas.pdf.

⁷⁴ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. spalio 21 d. sprendimas byloje *Digrytė - Klibavičienė prieš Lietuvą*“, peticija 34911, 06. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/DIGRYTE_KLIBAVICIENE_2014_sprendimas.pdf.

straipsnio pažeidimą ir nustatė tam tikrą kompensaciją pareiškėjos patirtai neturtinei žalai atlyginti. Byloje *Albergas ir Arlauskas prieš Lietuvą*⁷⁵ EŽTT pabrėžė, kad valdžios institucijų nuosavybės teisių atkūrimo procese padarytų klaidų taisyme svarbu užtikrinti, kad klaidų atitaisymas nesukurtų neproporcingų naujų skriaudų. Bet kokios valdžios institucijų klaidos padarymo rizika turi priklausyti valstybei ir negali būti ištaisyta suinteresuoto fizinio asmens sąskaita. Taigi, viešojo administravimo institucijos yra vienas iš paklūstančios teisei valstybės elementų, ir todėl jų interesai sutampa su būtinybe tinkamai vykdyti teisingumą. Jeigu viešojo administravimo institucijos atsisako vykdyti teisingumą arba jo neįvykdo, arba net jį vilkina, bylos šaliai Konvencijos 6 straipsnyje (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) numatytos garantijos teismo procese netenka prasmės. Nacionalinių valdžios institucijų veiksmai turi atitikti gero administravimo principui užtikrinant pareiškėjo nuosavybės teisių apsaugą. Kai kyla pavojus visuomenės interesams, valdžios institucijos privalo veikti greitai, tinkamai ir nuosekliai. Reikalaujama deramai įvertinti *bona fide* asmens nuosavybės teises ir teisėtus lūkesčius. Taip pat analizuojant nurodytas EŽTT bylas⁷⁶ galima išvardinti asmens teisių ir teisėtų lūkesčių ribojimo galimybes (sąlygas). Ribojimas turi būti:

- teisėtas (pagrįstas), tai yra, nustatomas tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuojamos pakankamai aiškiai;
- būtinais reikalingas demokratinėje visuomenėje;
- atsižvelgiant į proporcingumo principą (pateisinamas ir pripažįstamas tik toks nuosavybės ribojimas, kuris atspindi teisingą viešojo intereso ir asmens pagrindinių teisių apsaugos pusiausvyrą).

Pabrėžtina, jei valstybės institucijos laikinai implicitiškai, išreikšta pasyvia pozicija, toleruoja susiklosčiusią padėtį priešingą teisei, asmuo taip pat negali vadovautis teisėtų lūkesčių apsauga, siekdamas, kad įstatymas jam nebūtų taikomas. Kai valstybės institucija aktyvu veikimu prisidėjo prie prieštaraujančios padėties susidarymo, bus taikomas teisėtų lūkesčių principas. Taigi, asmuo gali kreiptis į EŽTT, jeigu jo atžvilgiu valstybė, tai yra jos institucija, padarė Konvencijoje numatytos teisės ar laisvės pažeidimą. Konvencijos⁷⁷ 41 straipsnyje numatyta, jeigu EŽTT nustato Konvencijos ar jos protokolų pažeidimą ir jeigu nacionalinio teismo įstatymai leidžia tik iš dalies atlyginti pažeidimu padarytą žalą, tai prireikus EŽTT gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą atlyginimą. Byloje *Digrytė – Klibavičienė prieš Lietuvą*⁷⁸

⁷⁵ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *Albergas ir Arlauskas prieš Lietuvą*“, peticija 17978, 05 http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/ALBERGAS_ir_ARLAUSKAS_2014_sprendimas.pdf.

⁷⁶ EŽTT bylos: „*Pyrantienė prieš Lietuvą, Nekvedavičius prieš Lietuvą, Paplauskienė prieš Lietuvą, Digrytė - Klibavičienė prieš Lietuvą, Albergas ir Arlauskas prieš Lietuvą*“, *supra* note.

⁷⁷ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7“, *Valstybės žinios* 96, 3016 (2000).

⁷⁸ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. spalio 21 d. sprendimas byloje *Digrytė - Klibavičienė prieš Lietuvą*“, peticija 34911, 06. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/DIGRYTE_KLIBAVICIENE_2014_sprendimas.pdf.

EŽTT įvertino, kad pareiškėja patyrė nusivylimą ir netikrumą, nulemtą jos nuosavybės teisių panaikinimo, kilusio dėl valdžios institucijų klaidos. Atlikęs vertinimą teisingumo pagrindais ir atsižvelgęs į atlygintą neturtinės žalos dydį nacionaliniuose teismuose, EŽTT priteisė pareiškėjai tam tikrą sumą neturtinei žalai atlyginti.

Taigi, vadovaudamasis Konvencijoje ir jos protokoluose įtvirtintomis teisėmis EŽTT taiko teisėtų lūkesčių principą kaip priemonę žmogaus teisių įgyvendinimo mechanizmo teisėtumui vertinti. Teisėtas lūkestis bus apsaugotas, jei tam tikros aplinkybės sukūrė individui teisėtus lūkesčius, o jis veikia *bona fide* ir gera valia. Dėl visuomenės bendrojo intereso poreikių ar dėl pakankamai svarių priežasčių valstybė gali nepateisinti teisėtų lūkesčių. Tokiu atveju pagal gero administravimo principą privalo veikti greitai, tinkamai ir nuosekliai, laikytis proporcingumo principo. Privaloma užtikrinti teisingą pusiausvyrą tarp visuomenės bendrojo intereso poreikių ir asmens pagrindinių teisių apsaugos reikalavimų. Jei susijusiam asmeniui tektų pernelyg didelė asmeninė našta, turėtų būti užtikrinta net *ultra vires* (arba *contra legem*) teisėtų lūkesčių apsauga, kompensuota turtinė ir neturtinė žala, atsiradusi dėl viešojo administravimo.

2.2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika

Europos Sąjungos teisėje teisėtų lūkesčių principas kyla iš teisinės valstybės principo ir reiškia, kad viešųjų organų veiksmai neturėtų trukdyti naudotis įtvirtintomis teisėmis ir trikdyti galutinės teisinės padėties, išskyrus atvejus, kai tai yra būtina viešojo intereso tikslais. Pirmiausia, teisėtų lūkesčių principas yra susijęs su valdininkų administraciniu elgesiu ir darbu (praktika).⁷⁹ Pagal nuoseklumo ir teisėtų lūkesčių principas Europos Sąjungos administracijos elgsena yra nuosekli. Be to, ji laikosi įprastinės administravimo tvarkos, kuri yra viešai skelbiama. Tuo atveju, kai esama teisėto pagrindo nukrypti nuo įprastinės administracinės tvarkos, turėtų būti pateikiamas pranešimas, pagrindžiantis tokio nukrypimo priežastis, atsižvelgiant į teisėtus ir pagrįstus lūkesčius, kuriuos asmenys gali turėti atsižvelgdami į ankstesnius Europos Sąjungos administracijos veiksmus. Kai būtina, valdininkas turi patarti visuomenei, kaip turi būti nagrinėjamas ne jo kompetencijai priskirtinas klausimas ir kokių veiksmų turi būti imtasi sprendžiant tą klausimą⁸⁰.

⁷⁹ „Europos Sąjungos Europos gero administracinio elgesio kodeksas“, Europos ombudsmenas (2015), žiūrėta 2018 m. sausio 19 d.,

<https://www.ombudsman.europa.eu/lt/press/publications/publication.faces/lt/3510/v4/html.bookmark>.

⁸⁰ „Europos Parlamento 2013 m. sausio 15 d. rezoliucija su rekomendacijomis Komisijai dėl Europos Sąjungos administracinio proceso teisės (2012/2024(INL))“, žiūrėta 2018 m. sausio 19 d.,

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0004&language=EN>.

Taip pat teisėtų lūkesčių principu dažnai remdavosi sprendžiant skundus dėl Europos Sąjungos institucijų padarytų nuostolių atlyginimo. Europos Sąjungos institucijos gali būti atsakingos už žalą, jei savo priimtu aktu pažeidžia šį principą (pavyzdžiui, nenustatydamas pereinamojo laikotarpio prieš panaikinant kompensacijų sistemą), net kai pats akto teisėtumas nėra ginčijamas. Teisėtų lūkesčių principu kaip teisinio tikrumo principo padariniu dažniausiai remiasi asmenys (prekybininkai) tokiais atvejais, kai jie turi teisėtų lūkesčių, kurie buvo sukurti viešųjų valdžios institucijų.⁸¹ Teisėti lūkesčiai gali kilti ir dėl administracijos neveikimo. Jei administracija atidėlioja sprendimą gana ilgą laiką, tai gali sukelti teigiamo sprendimo lūkesčius. Tačiau jeigu institucijos delsimas bent kiek priklausė nuo paties asmens, kitaip sakant, jeigu pareiškėjas taip pat iš dalies atsakingas dėl sprendimo vilkinimo, jo lūkesčiai nebus laikomi pagrįstais ir teisėtais.⁸² Taip pat į ESTT kreiptasi kaip į teismą, turintį jurisdikciją spręsti su administracinėmis sutartimi susijusius ginčus, kadangi sutarčių teisėje galima remtis tam tikrais teisėtais lūkesčiais, nes jie padeda sutarties šalims laikytis pareigos ją vykdyti sąžiningai.⁸³

Teisę vadovautis teisėtų lūkesčių apsaugos principu turi visi teisės subjektai, kuriems Europos Sąjungos institucija sudarė sąlygas turėti pagrįstų lūkesčių. Tačiau tam, kad būtų galima pasinaudoti teise vadovautis šiuo principu, reikia, kad būtų įvykdytos trys kumuliacinės sąlygos⁸⁴:

1) suinteresuotasis asmuo iš valdžios institucijų patvirtintų ir patikimų šaltinių turi būti gavęs tikslias, besąlygines ir tarpusavyje derančias garantijas (neatsižvelgiant į jų pateikimo formą, sudaro tiksli, nesąlyginė ir nuosekli informacija iš įgaliotų ir patikimų šaltinių)⁸⁵;

2) šios garantijos turi būti tokios, kad asmeniui, kuriam jos skirtos, atsirastų teisėtų lūkesčių;

3) duotos garantijos turi atitikti taikytinas teisės normas.

Taigi, jei rūpestingas ir nuovokus ūkio subjektas galėjo numatyti jo interesus paveikiančios Europos Sąjungos priemonės priėmimą, jis negali remtis šiuo principu priėmus priemonę. Teisėtų lūkesčių principas saugo tik tokius lūkesčius, kurie objektyviai yra sukelti administracijos veiksmų, o ne tokius, kurie kilo iš individo subjektyvių vilčių. Šis principas susijęs su pasitikėjimu administracija, o ne su lūkesčiais, kad individo prisiimta rizika pasiteisins.

⁸¹Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos vadovas, VRM, 05, V02, 001 (2014), 67, žiūrėta: 2018 m. sausio 19 d., <http://www.etd.lt/ES-Teisingumo-Teismo-praktikos-vadovas83880581561490>.

⁸²Pranevičienės, B., *supra* note, 30, 46.

⁸³„Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje T 106/13, *Synergy Hellas Anonymi Emporiki Etaireia Parochis Ypiresion Pliroforikis prieš Europos Komisiją*“, žiūrėta 2018 m. sausio 25 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62013TJ0106&from=LT>.

⁸⁴„Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. spalio 7 d. Bendrojo Teismo sprendimas byloje T 79/13, *Alessandro Accorinti ir kt. prieš Europos Centrinį Banką* (ECB)“, žiūrėta: 2018 m. sausio 10 d., <http://curia.europa.eu/juris/document/>.

⁸⁵„Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje T 106/13, *Synergy Hellas Anonymi Emporiki Etaireia Parochis Ypiresion Pliroforikis prieš Europos Komisiją*“, žiūrėta: 2018 m. sausio 25 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62013TJ0106&from=LT>.

Todėl ESTT pažymėjo, kad principas negali tapti savarankiška individo pretenzija, ji teisėta esant konkrečiam administracijos elgesiui.⁸⁶ Taip pat ūkio subjektai negali pagrįstai tikėtis išlaikyti esamos padėties, kuri gali pasikeisti Europos Sąjungos institucijos įgyvendinant savo diskreciją, ypač tokioje srityje, kokia yra pinigų politika, kuria siekiama nuolatinio prisitaikymo prie besikeičiančios ekonominės situacijos, išsaugojimu. Net jeigu ankstesnė administracinė praktika būtų nusistovėjusi, negalima turėti jokių teisėtų lūkesčių, kad ta praktika išliks nepakitusi.⁸⁷

Lūkesčiai laikomi teisėtais tik tada, kai jie yra protingi, o ne spekuliatyvūs. Lūkesčiai gali būti grindžiami tik realiai egzistuojančiomis situacijomis, ar tokiomis, kurios yra apibrėžtos konkrečiomis garantijomis. ESTT yra suformulavęs nuostatą, kad teisėto lūkesčio apsaugos principas taikomas, jei asmuo veikė „protingai ir nuovokiai“ (tai yra, negalėjo ir neturėjo numatyti, kad bus priimtas aktas, priešingas jo lūkesčiams, ir pats nepažeidė galiojančias teisinių taisyklių).⁸⁸

Teisėtų lūkesčių principas gali būti taikomas daugelyje aplinkybių, todėl ESTT nustatė kriterijus besikreipiantiems dėl galimo šio principo pažeidimo:

- Teisėtumas. Turi būti teisėtų lūkesčių pagrindas: galiojančios teisės normos ar kiti duomenys, kuriais remiantis būtų galima įrodyti, jog Europos Sąjungos valstybės institucija konkrečiai įsipareigojo (suteikė garantijas).

- Pagrįstumas. Turi būti atsargus ir supratingas individas, kurs tikrai tikėjosi tam tikro veiklos rezultato teisėtumo (paties asmens veiklos kryptingumas darė įtaka teisėtų lūkesčių formavimuisi).

- Faktinis šalių padėtis. Iš neteisės teisė neatsiranda (lotinų kalba, *nes ex injura non oritur jus*).

- Asmens tikėjimas yra vertas apsaugos.

Pabrėžtina, kad Europos Sąjungos direktyvos savo pobūdžiu sukuria pareigas tik valstybėms narėms, todėl asmuo negali remtis teisėtų lūkesčių principu dar nepasibaigus direktyvos įgyvendinimo terminui.⁸⁹ Kitu aspektu, kai Europos Sąjunga jau deponavo savo sutikimą dėl tarptautinės sutarties privalomumo ir, kai tokios tarptautinės sutarties įsigaliojimo data yra žinoma, prekybininkai (asmenys) gali remtis teisėtų lūkesčių apsaugos principu, kad

⁸⁶Pranevičienės, B., *supra* note, 30, 43-48.

⁸⁷„Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. sausio 28 d. sprendimas byloje T 341/12, *Evonik Degussa GmbH prieš Europos Komisiją* Dėl ieškinio ketvirtojo pagrindo, susijusio su teisėtų lūkesčių apsauga“, žiūrėta: 2018 m. sausio 25 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62012TJ0341&from=LT>

⁸⁸*Ibid.*

⁸⁹Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos vadovas, VRM, 05, V02, 001 (2014), 13, žiūrėta: 2018 m. sausio 19 d. <http://www.etd.lt/ES-Teisingumo-Teismo-praktikos-vadovas83880581561490>.

galėtų ginčyti institucijų, dar prieš įsigaliojant šiam tarptautiniam susitarimui, bet kokią priimtą priemonę, kuri turės tiesioginį poveikį jiems, kai tarptautinis susitarimas įsigalios.⁹⁰

Viešojoje tarptautinėje teisėje sąžiningumo principas yra teisėtų lūkesčių apsaugos principo pripažinimo padarinys, kuris, vadovaujantis ESTT praktika, yra taip pat Europos Sąjungos teisinės sistemos dalis. Kiekvienas ekonominės veiklos vykdytojas, kuriam institucija suteikė pagrįstų vilčių, gali remtis teisėtų lūkesčių apsaugos principu. Atsižvelgiant į proporcingumo principą visi Europos Sąjungos institucijų priimami teisės aktai negali viršyti to, kas tinkama ir būtina siekiant teisėto teisės akto tikslo. Kai galima pasirinkti tarp keleto tikslui pasiekti tinkamų priemonių, reikia pasirinkti mažiausiai asmenų teises ribojančią priemonę, o sukelti ribojimai turi būti proporcingi siekiamiems tikslams. Priemonė turi turėti teisėtą tikslą, būti orientuota tam tikslui pasiekti ir neriboti asmenų teisių labiau nei būtina tikslui pasiekti.⁹¹

Europos Sąjungos teismų praktikoje pagal teisėtų lūkesčių ir gero administravimo principus kiekvienas asmuo turi teisę į tai, kad Europos Sąjungos institucijos, įstaigos ir organai jo reikalus tvarkytų nešališkai, teisingai ir per kiek įmanomai trumpesnę laiką. *Force majeure* atvejis, kuris reiškia ne tik nenumatytą įvykį, bet taip pat šio įvykio pasekmes, kurios negalėjo būti išvengiamos, nustatomos kiekvienu konkrečiu atveju remiantis konkrečiu teisiniu kontekstu.⁹²

Taip pat ESTT pabrėžė, kad neteisėtas Europos Sąjungos Komisijos ar jos tarnautojų veiksmas ir valstybių narių veiksmai, kurie nedera su Europos Sąjungos teisės nuostatomis, negali sukelti jokių teisėtų lūkesčių ekonominės veiklos vykdytojui, kuriam suteikiama nauda, kylanti iš tokių veiksmų.⁹³ Iš to seka, kad teisėtų lūkesčių principu negalima remtis tuomet, kai yra aiški Europos Sąjungos teisės nuostata ir kai atsakinga už Europos Sąjungos teisės taikymą nacionalinė institucija veikia pažeidžiant Europos Sąjungos teisę, todėl tokie veiksmai negali sukelti teisėtų lūkesčių ekonominės veiklos vykdytojui ir jis negali tikėtis, kad jam bus suteikiama nauda iš prieštaraujančių Europos Sąjungos teisei veiksmų.⁹⁴

Vadovaujantis teisėtų lūkesčių principo tokia forma, kokia išplėtojo ESTT, nors ir negalima lūkesčių ginti *contra legem*, vis dėlto esant tam tikroms aplinkybėms gali būti teikiamas prioritetas net prieš visuotinai privalomą teisės aktą. Kaip klasikinį pavyzdį galima pateikti Bylos 81/72 Komisija prieš Tarybą (*Comission v Council*) sprendimą, kurioje buvo nagrinėjimas Komisijos ir Tarybos ginčas dėl Europos Bendrijų pareigūnų atlyginimų metinių

⁹⁰Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos vadovas, VRM, 05, V02, 001 (2014), 94, žiūrėta: 2018 m. sausio 19 d. <http://www.etd.lt/ES-Teisingumo-Teismo-praktikos-vadovas83880581561490>.

⁹¹Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos vadovas, VRM, 05, V02, 001 (2014), 41, žiūrėta: 2018 m. sausio 19 d. <http://www.etd.lt/ES-Teisingumo-Teismo-praktikos-vadovas83880581561490>.

⁹²*Ibid*, 35.

⁹³*Ibid*.

⁹⁴*Ibid*, 19.

didinimų apskaičiavimų. Europos Teismas savo sprendime pripažino, kad lūkesčiai gali būti svarbesni už kategorišką teisinę situaciją ir bus ginami teismuose.⁹⁵

Vadovaujantis nusistovėjusia ESTT praktika, Europos Sąjungos sprendimai negali turėti atgalinio poveikio, o sprendimai turintys atgalinį poveikį turi turėti nuostatą, kuria būtų paaiškinamos priežastys, kodėl tokiam sprendimui yra būtina turėti atgalinį poveikį.⁹⁶ ESTT byloje *Europos Komisija prieš Marco Verile ir Anduela Gjergji*⁹⁷ pabrėžė, kad teisė įgyta, kai jos atsiradimą nulėmęs teisinis faktas atsirado prieš pakeičiant teisės aktus. Teisinis tikrumas gali būti apibūdintas kaip valstybės valdžios institucijų pareiga užtikrinti, kad teisės normos bus be vargo nustatomos tų, kuriems jos yra taikomos, ir šie galės pagrįstai numatyti ir jų buvimą, ir jų aiškinimo bei taikymo būdą. Tai užtikrina teisės akto atgalinio negaliojimo ir teisėtų lūkesčių principai. Pagrindinis principo tikslas yra užtikrinti, kad jokia valstybės valdžios institucijų patvirtinta priemonė nebus taikoma atitinkantiems subjektams tol, kol šie apie ją nesužinos. Tačiau taip pat nustatyta, kad išimtiniais atvejais atgalinis galiojimas yra leidžiamas, jei tai reikalinga siekiant tam tikro tikslo ir jei yra užtikrinami teisėti lūkesčiai, kuriems jis turi įtakos.⁹⁸

Pagal teisėtumo principą Europos Sąjungos administracijai nustatoma pareiga ištaisyti arba panaikinti neteisėtus administracinius aktus.⁹⁹ Tačiau atsižvelgiant į tai, kad bet koks administracinio akto ištaisyimas arba panaikinimas gali prieštarauti teisėtų lūkesčių apsaugai ir teisinio tikrumo principui, Europos Sąjungos administracija turėtų atidžiai ir nešališkai įvertinti klaidų ištaisymo arba panaikinimo poveikį kitoms šalims ir tokio vertinimo išvadas įtraukti į akto klaidų ištaisymo ar jo panaikinimo motyvus. Turi būti deramai atsižvelgiama į ištaisymo arba panaikinimo pasekmes šalims, kurios pagrįstai galėtų tikėtis, jog aktas yra teisėtas. Jei tokios šalys patirtų nuostolių dėl pasiklovimo sprendimo teisėtumu, kompetentinga institucija turi įvertinti, ar tos šalys turi teisę į kompensaciją.

Jei Europos Sąjunga pirmiausia sukūrė situaciją, kuri gali suteikti teisėtų lūkesčių, viršesnis viešasis interesas gali neleisti imtis pereinamojo pobūdžio priemonių, taikytinų situacijoms, susiklosčiusioms prieš priimant naujas taisykles, tačiau vis dar galinčioms keistis.¹⁰⁰ Vis dėlto ESTT taip pat yra konstatavęs, kad jei nėra viršesnio viešojo intereso, Europos

⁹⁵Usher, J. A., *supra* note, 14, 172.

⁹⁶Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos vadovas, VRM, 05, V02, 001 (2014), 19, žiūrėta: 2018 m. sausio 19 d. <http://www.etd.lt/ES-Teisingumo-Teismo-praktikos-vadovas83880581561490>.

⁹⁷„Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. spalio 13 d. sprendimas byloje *Europos Komisija prieš Marco Verile ir Anduela Gjergji*“, žiūrėta 2018 m. sausio 25 d., http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62014TJ0104_SUM&from=LT

⁹⁸Walter Cairns, *Europos Sąjungos teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 1999), 114.

⁹⁹„Europos Parlamento ir tarnybos reglamentas Dėl tvoros, veiksmingos ir nepriklausomos Europos administracijos“, Heidi Hautala, Pavel Svoboda Teisės reikalų komiteto vardu pasiūlymas, RSP: 2610, 2016, žiūrėta žiūrėta 2018 m. sausio 19 d., <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0279+0+DOC+XML+V0//LT>.

¹⁰⁰Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos vadovas, VRM, 05, V02, 001 (2014), 148, žiūrėta: 2018 m. sausio 19 d. <http://www.etd.lt/ES-Teisingumo-Teismo-praktikos-vadovas83880581561490>.

Sąjungos Komisija, panaikindama teisės nuostatas ir tinkamai nenumatydamą pereinamojo pobūdžio priemonių, apsaugančių lūkesčius, kurių ūkio subjektas teisėtai galėjo tikėtis pagal Europos Sąjungos teisę, pažeidė viršesnę teisės normą.¹⁰¹ Pabrėžtina, kad Europos Sąjunga tam tikroje srityje turi plačią diskreciją, todėl atsakomybė gali kilti tik išimtiniais atvejais, kai institucija akivaizdžiai ir sunkiai pažeidė savo kompetencijos ribas.¹⁰²

Taigi, teisėtų lūkesčių principu gali vadovautis rūpestingi ir nuovokūs subjektai, kuriems Europos Sąjungos institucija, valstybės (viešosios) valdžios subjektaisudarė sąlygas turėti pagrįstų lūkesčių. Pagal Europos Sąjungos teisę teisės aktų leidėjas turi didelę diskreciją socialinės apsaugos sistemos administravimo srityje, kalbant apie reformas, kai siekiama prisitaikyti prie kintančių ekonominių sąlygų, priimti tokius teisės aktus, kurie gali paveikti asmens teisėtus lūkesčius. Šiuo aspektu reikia vadovautis gero administravimo ir proporcingumo principais, kad ribojimo priemonė turėtų teisėtą tikslą, būtų orientuota tam tikslui pasiekti ir neriboti asmenų teisių labiau nei būtina tikslui pasiekti. Todėl esant tam tikroms aplinkybėms gali būti, kad lūkesčiai gali būti svarbesni už kategorišką teisinę situaciją ir bus ginami teismuose – *contra legem*. Viešosios valdžios sprendimai negali turėti atgalinio poveikio (lotynų kalba, *lex retro non agit*). Tik išimtiniais atvejais, kai sprendimai numato atgalinį poveikį, turi turėti nuostatą, kuria būtų paaiškinamos priežastys, kodėl tai yra būtina. Į teisėtus lūkesčius turėtų būti deramai atsižvelgta tais atvejais, kai taisomas arba panaikinamas administracinis aktas. Europos Sąjungos atsakomybė gali kilti tik išimtiniais atvejais, kai institucija akivaizdžiai ir sunkiai pažeidė savo kompetencijos ribas

2.3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika

2000 m. gegužės 8 d. nutarime¹⁰³ Konstitucinis Teismas kaip pagrindinis oficialios Lietuvos teisės doktrinos formuotojas pirmą kartą paminėjo „teisėtų lūkesčių“ sąvoką ir pažymėjo, kad teisėti lūkesčiai, tam tikrais atvejais gali nebūti apsaugos objektu. Bet šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso, kad teisme turi būti ginamos asmenų pažeistos teisės ir teisėti interesai nepriklausomai nuo to, ar jie tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne.

¹⁰¹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos vadovas, VRM, 05, V02, 001 (2014), 149, žiūrėta: 2018 m. sausio 19 d. <http://www.etd.lt/ES-Teisingumo-Teismo-praktikos-vadovas83880581561490>.

¹⁰² *Ibid*, 8.

¹⁰³ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas Dėl operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios* 39, 1105 (2000).

2001 m. liepos 12 d. Konstitucinio Teismo nutarime¹⁰⁴ „teisėtų lūkesčių“ sąvoka ne kartą paminėta teisinio saugumo principo kontekste. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinio saugumo principas, kuris reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius.[...] teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių, turi būti užtikrinamas jurisprudencijos tęstinumas. Teisinio saugumo principo turi laikytis visos valstybinės valdžios institucijos. Ypač svarbu, kad šio principo laikytųsi įstatymų leidėjas, reguliuodamas Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimą, kad nepagrįstai nebūtų pabloginta asmens teisinė padėtis, kad nebūtų paneigtos įgytos teisės, teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai.

2001 m. gruodžio 18 d. Konstitucinio Teismo nutarime¹⁰⁵ jau įtvirtintas teisėtų lūkesčių apsaugos principas kaip konstitucinis, kurį apima konstitucinis teisinės valstybės principas. Konstitucinis Teismas atskleidė teisėtų lūkesčių apsaugos principo turinį: „Teisėtų lūkesčių apsaugos principas siejasi su visų valstybės institucijų pareiga laikytis prisiimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, tai yra, asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos“. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad teisėtų lūkesčių apsaugos principas gali būti ribojamas atsižvelgiant į proporcingumo principą. Be to, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad proporcingumo principas taip pat yra vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų. Reiškia, kad teisės aktuose numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos

¹⁰⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios* 62, 2276 (2001); 86 (2001), atitaisymas.

¹⁰⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo“ 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui“, *Valstybės žinios* 107, 3885 (2001).

minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti.¹⁰⁶

2002 m. balandžio 23 d. Konstitucinio Teismo nutarime¹⁰⁷ įtvirtintos nuostatos esant teisinio reguliavimo pakeitimo atveju ir nustatyta teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo konstitucinių principų sąveika. Pažymėtina, kad keisti teisinį reguliavimą, kuris blogina teisinį padėtį, galimi tik tada, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija ir kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai. Tai gali būti daroma tik įstatymu ir nepažeidžiant Konstitucijos ir reikia laikytis teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo konstitucinių principų. Kitame 2003 m. liepos 4 d. nutarime¹⁰⁸ Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad konstitucinė įgytų teisių ir teisėtų lūkesčių apsauga nereiškia, jog įstatymu nustatyta teisės sistema negali būti pertvarkoma. Turi būti laikomasi sąlygų. Teisinis reguliavimas gali būti pertvarkomas tik įstatymu ir privalu paisyti Konstitucijos, be to paisant valstybės prisiimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą ir numatyti pakankamą pereinamąjį laikotarpį.

2016 m. sausio 25 d. Konstitucinio Teismo nutarime¹⁰⁹ pažymėta, kad teisinio reguliavimo pakeitimai turėtų būti daromi taip, kad asmenims, kurių teisei padėčiai jie turi įtakos, būtų užtikrinta reali galimybė prisitaikyti prie naujos teisinės situacijos. Todėl, siekiant sudaryti sąlygas asmenims ne tik susipažinti su nauju teisiniu reguliavimu anksčiau, nei jis pradės galioti, bet ir tinkamai pasirengti numatomiems pakeitimams, gali būti būtina nustatyti vėlesnę jo įsigaliojimo datą. Kiek laiko prisitaikymui derėtų palikti kiekvienu konkrečiu atveju, turėtų būti vertinama atsižvelgiant į daugelį aplinkybių: įstatymo paskirtį teisės sistemoje ir juo

¹⁰⁶ Oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos: 2014–2016, Elektroninis leidinys (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, žiūrėta 2017 m. lapkričio 20 d., <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/oficialioji-konstitucine-doktrina>).

¹⁰⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) kai kurių straipsnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kitų Vyriausybės nutarimų“, *Valstybės žinios* 43, 1636 (2002).

¹⁰⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“, *Valstybės žinios* 68, 3094 (2003).

¹⁰⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas Dėl pareigūnų leidimo į atsargą amžiaus, kurio sulaukus gali būti skiriama valstybinė pensija“, *Teisės aktų registras* 1547 (2016).

reguliuojamų visuomeninių santykių pobūdį, subjektų, kuriems jis taikytinas, ratą ir jų galimybes pasirengti naujo teisinio reguliavimo įsigaliojimui, kitas svarbias aplinkybes.[...] Teisinė padėtis pereinamosiomis nuostatomis turėtų būti sureguliuota taip, kad jiems būtų suteikta pakankamai laiko užbaigti pradėtus veiksmus, kurių ėmėsi ankstesnio teisinio reguliavimo pagrindu, tikėdamiesi, kad jis bus stabilus, ir įgyvendinti pagal ankstesnę teisinį reguliavimą įgytas teises.

2003 m. liepos 4 d. nutarime¹¹⁰ Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją santykiuose su valstybe yra saugomi ir ginami tik tie asmens lūkesčiai, kurie kyla iš pačios Konstitucijos ar iš įstatymų bei kitų teisės aktų, neprieštaraujančių Konstitucijai. Tik tokie asmens lūkesčiai santykiuose su valstybe laikomi teisėtais. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo¹¹¹ nuostatas, neturi būti vykdomi sprendimai, pagrįsti teisės aktais, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams, jeigu tokie sprendimai nebuvo įvykdyti iki atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo. Teisės akto pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai pasekmė, kad jis negali būti taikomas nuo Konstitucinio Teismo nutarimo oficialios paskelbiamos dienos. Pabrėžtina, kad Konstitucinio Teismo nutarimai yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams. Visos valstybės institucijos bei jų pareigūnai privalo panaikinti savo priimtus poįstatyminius aktus ar jų nuostatas, kurie pagrįsti pripažintu nekonstituciniu teisės aktu. Tačiau, „gali susidaryti tokios faktinės situacijos, kai asmuo, atitinkantis teisės aktų nustatytas sąlygas, pagal šiuos teisės aktus įgijo tam tikras teises ir dėl to jam atsirado lūkesčių, kuriuos šių teisės aktų galiojimo metu galėjo pagrįstai laikyti teisėtais, taigi pagrįstai galėjo tikėtis, kad jeigu jis paklus teisei, vykdys įstatymų reikalavimus, jo lūkesčiai valstybės bus laikomi teisėtais ir bus valstybės ginami ir saugomi; tokius lūkesčius gali sukelti net ir tie teisės aktai, kurie vėliau buvo Konstitucijos ir įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams), gali būti ir tokių faktinių situacijų, kai asmuo jau yra įgyvendinęs iš teisės akto, kuris vėliau buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams), kilusias teises ir pareigas kitų asmenų atžvilgiu ir dėl to šiems kitiems asmenims pagal teisės aktus taip pat atsirado atitinkamų lūkesčių, kurių gynybos ir apsaugos iš valstybės jie pagrįstai galėjo tikėtis; kai kada nuo tokių lūkesčių atsiradimo iki atitinkamų teisės aktų pripažinimo prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams) gali būti

¹¹⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas Dėl pareigūnų leidimo į atsargą amžiaus, kurio sulaukus gali būti skiriama valstybinė pensija“, *Teisės aktų registras* 1547 (2016).

¹¹¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas“, *Valstybės žinios* 6, 120 (1993).

praėjęs ilgas laikas¹¹². Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucija apskritai neužkerta kelio tam tikrais ypatingais atvejais saugoti bei ginti ir tokias asmens įgytas teises. Kadangi neapgyvus ir neapsaugojus šių teisių asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų didesnę žalą negu toji, kurią šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų, jeigu minėtos teisės būtų visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos. Pabrėžtina, kad Konstitucija nesaugo ir negina tokių asmens įgytų teisių, kurios savo turiniu yra privilegijos. Jų gynimas ir apsauga reikštų, kad yra pažeidžiami konstituciniai asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principai.¹¹³

Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams, *inter alia* tai, kad teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų, kad poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami remiantis įstatymais.¹¹⁴ Įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius.¹¹⁵

Pabrėžtina, kad teisės aktai neturi grįžtamosios galios (lotinų kalba, *lex retro non agit*). Konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas reiškia, kad teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų bei normų. Taip pat įgytų teisių apsauga reiškia, kad asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos. Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įsiterptų į jau pasibaigusius teisinius santykius; iš konstitucinių teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principų kyla draudimas nustatyti ankstesnę teisės akto įsigaliojimo datą, nei tas teisės aktas paskelbiamas. Bet Konstitucinis Taismas pažymėjo, kad Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja *inter alia* tai, kad teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų grįžtamoji galia neleidžiama, nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių

¹¹² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas Dėl nuosavybės teisių atkūrimo valstybiniuose parkuose ir draustiniuose“, *Valstybės žinios* 76, 3018 (2007).

¹¹³ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, *Valstybės žinios* 181, 6708 (2004).

¹¹⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutarimas Dėl naujų žemės sklypų, perduodamų piliečiams kaip atlyginimas už nuosavybės teise turėtą nekilnojamąjį turtą, dydžio nustatymo“, *Teisės aktų registras*, 9641 (2015).

¹¹⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 7 d. nutarimas Dėl žemės mokesčio tarifų nustatymo 2013 metų mokestiniam laikotarpiui“, *Teisės aktų registras* 28387 (2016).

subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (lotinų kalba, *lex benignior retro agit*).¹¹⁶

Konstitucinis teisinės valstybės principas įpareigoja paisyti teisėtų lūkesčių, užtikrinti jų apsaugą, nepažeisti proporcingumo, protingumo, teisingumo reikalavimų.¹¹⁷ Teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinama galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų.¹¹⁸ Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „asmenų pažeistos teisės ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne; asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų.[...] Asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas, būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas“¹¹⁹. Valdžios atsakomybė visuomenei neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo. Ši atsakomybė konstituciškai įtvirtinama nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, valdžios galias riboja Konstitucija.¹²⁰ Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad vieša demokratinė valstybės tarnautojų veiklos ir jų priimamų sprendimų kontrolė – svarbi visuomenės pasitikėjimo valstybe ir jos teise sąlyga.¹²¹

Taigi, Konstitucinis Teismas įtvirtino konstitucinį teisėtų lūkesčių apsaugos principą kaip konstitucinio teisinės valstybės principo elementą ir nustatė šių principų paskirtį – laiduoti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise. Teisėtų lūkesčių apsaugos principo turinį sudaro du

¹¹⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 19 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies (2011 m. gruodžio 20 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Teisės aktų registras* 20117 (2014).

¹¹⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo (1996 m. birželio 20 d. redakcija) nuostatoms, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl Statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo nuostatoms“, *Valstybės žinios* 30, 1050 (2006).

¹¹⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas Dėl teisės kreiptis į teismą“, *Valstybės žinios* 91, 2289 (1997).

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 16 straipsnio 2 dalies (2007 m. gruodžio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Prezidento 2007 m. gegužės 29 d. dekreto Nr. 1K-988 „Dėl Valstybinės lošimų priežiūros komisijos nario atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymo 26 straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 4 daliai“, *Valstybės žinios* 56-2766 (2010).

¹²¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, *Valstybės žinios* 181, 6708 (2004); 186 (2004) (atitaisymas).

elementai: valstybės prisiimti įsipareigojimai ir įgytų teisių apsauga. Tam tikrais ypatingais atvejais saugomos bei ginamos ir tokios asmens įgytos teisės, kylančios iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai arba įstatymams. Teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, tačiau, kai teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams, įstatymų ir kitų teisės aktų grįžtamoji galia leidžiama. Teisėtų lūkesčių principo apribojimai yra galimi tik įstatymu, būtinai reikalingi demokratinėje visuomenėje, ribojimo priemonės turi būti proporcingos siekiamam teisėtam tikslui. Turi būti nustatyti asmenų patirtų praradimų kompensavimo mechanizmas ir pereinamasis laikotarpis. Asmenų pažeistos teisės ir teisėti lūkesčiai ginami teisme.

2.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika

Teisėtų lūkesčių principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso¹²² 1.2 straipsnyje. LAT konstatuoja, kad teisėtų lūkesčių principas įtvirtina idėją, jog būtina pripažinti, gerbti ir ginti teisėtai įgytas civilines teises, tai yra asmuo, teisėtai įgijęs civilines teises, turi pagrįstą tikėjimą, kad savo teises galės įgyvendinti tiek veikdamas šiandien, tiek ateityje. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas siejasi su pareiga laikytis prisiimtų įsipareigojimų bei teise pagrįstai tikėtis, kad asmens pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos tam tikrą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos.¹²³ Taigi viena iš teisėtų lūkesčių apsaugos principo taikymo sąlygų – kad asmuo geros valios („asmens veiksmų teisėtumas“¹²⁴) būtų teisėtai pagal galiojančius teisės aktus įgijęs civilines teises.

LAT tam tikrais ypatingais atvejais saugo bei gina ir tokios *bona fide* (atvirai, sąžiningai) asmens įgytas teises, kylančios iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais įstatymams. Tokiose bylose sprendžiamas klausimas dėl viešojo intereso ir asmens teisėtų lūkesčių pusiausvyros, LAT dažnai vadovaujasi EŽTT suformuluota praktika dėl nuosavybės teisės apsaugos atsižvelgiant į teisėtų lūkesčių apsaugos principo nuostatą, kad konkuruojant kelioms teisinėms vertybėms, prioritetiškai turi būti ginama ta vertybė, kurios neapgynus atsirastų didesnė žala.¹²⁵ LAT suformavo nuosavybės restitucijos taikymo taisyklę.¹²⁶ Restitucija

¹²² „Lietuvos Respublikos Civilinio kodeksas“, Valstybės žinios 74, 2262 (2000).

¹²³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-695/2013 Dėl nuomos mokesčio priteisimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <https://www.infolex.lt/tp/>.

¹²⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus.2013 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2013 Dėl pastatų grąžinimo valstybei“, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <https://www.infolex.lt/tp/>.

¹²⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364-690/2017 Dėl dovanojimo sutarties pripažinimo pirkimo – pardavimo sutartimi“, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹²⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-410-701/2017 Dėl administracinių aktų nuosavybės teisių į žemės atkūrimą, teisių į išlikusio nekilnojamojo turto

atliekama natūra, išskyrus atvejus, kai tai neįmanoma arba sukeltų didelių nepatogumų šalims; tokiu atveju restitucija atliekama sumokant ekvivalentą pinigais. Piniginis ekvivalentas apskaičiuojamas taikant kainas, galiojančias tuo metu, kai skolininkas gavo tai, ką jis privalo gražinti. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso¹²⁷ 6.147 straipsnio 2 dalis yra specialioji norma, nustatanti šio straipsnio 1 dalyje įtvirtintos bendrosios taisyklės išimtis. Nurodyta, kad gražintino turto sunaikinimo ar perleidimo atveju piniginis ekvivalentas skaičiuojamas atsižvelgiant į laiko kriterijus. Kuris iš trijų variantų bus pasirinktas, priklauso nuo skolininko sąžiningumo.¹²⁸ Taigi, viešojo administravimo srityje viešasis interesas itin dažnai minimas privačios nuosavybės teisės apribojimo kontekste. Tačiau Europos ir Lietuvos teisėje viešojo intereso sąvokos aiškinimas tradiciškai paliekamas teismų praktikai, ir teismas kiekvieną kartą turi *ad hoc* nustatyti viešojo intereso buvimo faktą. Kitas probleminis aspektas, kai, pavyzdžiui, Lietuvoje valstybės žemė yra vertybė, kuri ginama kaip viešas interesas, ir asmens nuosavybės apsauga taip pat laikoma vertybe, pagal naują (sąlyginai) teismo praktiką viešasis interesas ir asmens teisėti lūkesčiai turi vienodą konstitucinės vertybės statusą, teisiniai gėriai negali būti tarpusavyje priešinami ar laikomi vienas kitą paneigiančiais. Todėl teismas vėl turi nustatyti jų pusiausvyrą.

Nagrinėtos viešojo intereso srities teismų sprendimų teiginiai parodė, kad, esant interesų sandūrai (ir ypač ginamos vertybės apsaugos ir teisinio stabilumo siekio), teismų nurodoma apie interesų pusiausvyros įvertinimą, užtikrinimą ar nustatymą, interesų pusiausvyros siekį, tačiau teisininkai atkreipia dėmesį į nepaaiškinamą interesų pusiausvyros sąvoką (koku būdu tą pusiausvyrą nustatyti). Tai leistų pripažinti, kad įstatymuose įtvirtinti abstraktūs interesų pusiausvyros taškai laikui bėgant gali keisti savo poziciją, veikiami įvairių objektyvių veiksnių, pavyzdžiui, stiprėjant teisėtiems asmenų lūkesčiams. Tokie galimi samprotavimai, esant aptariamoms sudėtingoms byloms, kai reikia išspręsti konkuruojančių viešųjų ir privačių interesų sankirtos klausimą, leistų kitaip pagrįsti atsisakymą ginti viešąjį interesą. Tuomet viešąjį interesą būtų atsisakoma ginti ne dėl to, kad buvo pažeista interesų pusiausvyra ir suteikta pirmenybė privačiam.¹²⁹

nuosavybės atkūrimą, perleidimo ir pirkimo–pardavimo sutarčių panaikinimo bei restitucijos taikymo“, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹²⁷ „Lietuvos Respublikos Civilinio kodeksas“, *Valstybės žinios* 74, 2262 (2000).

¹²⁸ Vokietijos Federacinės Respublikos pagrindinio įstatymo 14 straipsnis nurodo, kad nuosavybė sukelia pareigas, o jos naudojimas turi tarnauti viešajam gėriui. Tik viešojo gėrio sumetimais galima ekspropriacija, kuri gali būti vykdoma pagal įstatymą, numatantį kompensacijos pobūdį ir dydį, o kompensacija turi būti nustatoma laikantis teisingo balanso tarp savininko interesų ir viešojo intereso. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijoje 2014 m. rugsėjo 12 d. vykusios tarptautinės konferencijos „Viešasis interesas versus teisėti lūkesčiai“ moksliniai pranešimai, žiūrėta 2018 m. sausio 24 d., <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news>.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijoje 2014 m. rugsėjo 12 d. vykusios tarptautinės konferencijos „Viešasis interesas versus teisėti lūkesčiai“ moksliniai pranešimai, žiūrėta 2018 m. sausio 24 d., <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news>.

LAT praktikoje teisinių santykių stabilumas ir apibrėžtumas, senaties instituto, kurio paskirtis – užtikrinti civilinių santykių stabilumą ir apibrėžtumą, normų taikymas yra įvardyti kaip viešojo intereso dalis. Praktikoje pažeidimais, laikytiniais viešojo intereso pažeidimu, laikomi imperatyvių teisės normų ir konstitucinių ir įstatymuose nustatytų principų pažeidimai. Nustatęs sandorio ar administracinio akto neteisėtumą, pasireiškiantį teisinio imperatyvo pažeidimu ir lemiantį viešojo intereso pažeidimą. Viešojo intereso ginėjas yra prokurorai, kai nustato teisės akto pažeidimą, kuriuo pažeidžiamos asmens, visuomenės, valstybės teisės ir teisėti interesai, ir toks pažeidimas laikytinas viešojo intereso pažeidimu, o valstybės ar savivaldybių institucijos, kurių veiklos srityse buvo padarytas teisės aktų pažeidimas, nesiėmė priemonių jam pašalinti, arba kai tokios kompetentingos institucijos nėra.¹³⁰ Dėl to prokuroras, nustatęs valstybės institucijos veikloje neteisėtumo faktą, ne tik turi teisę, bet ir privalo į tokį faktą reaguoti įstatymo nustatytais priemonėmis. Viena iš tokių priemonių yra Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso¹³¹ 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta prokuroro teisė inicijuoti civilinę bylą. Šiuo atveju civilinė byla inicijuojama viešajam interesui apginti.¹³² Asmenų, turinčių teisėtų lūkesčių (teisėtų lūkesčių prezumpcija galioja tol, kol teismas įsiteisėjusiu sprendimu nekonstatuoja sandorio ar akto neteisėtumo), viena pagrindinių gynybos nuo prokuroro reikalavimų priemonių – praleisti ieškinio senaties ir/ar administracinio akto apskundimo terminai. Tai, kad prokurorui, nors su tam tikra specifika, taikomi tie patys terminai, laikytina įstatymais įtvirtinta teisinių santykių stabilumo ir asmenų teisėtų lūkesčių gynimo garantija. Taigi, prokuroro veikloje teisėtų lūkesčių problema atsispindi kaip ieškinio senaties ir/ar administracinio akto apskundimo termino klausimai.

LAT yra nurodęs, kad kartais reikia ieškoti ne tik viešojo ir privataus intereso pusiausvyros, o tiesiog nustatyti kelių viešųjų interesų pusiausvyrą arba rinktis, kurio viešojo intereso gynība konkrečiu atveju yra prioritetinga. Dėl to teismas, įvertinęs pusiausvyrą tarp ginamų vertybių ir poreikio užtikrinti teisinių santykių stabilumą, gali atsisakyti ginti viešąjį interesą net ir tais atvejais, kai prokuroras nors ir nepraleido vieno mėnesio termino kreiptis į teismą (skaičiuojant nuo momento, kai surinkti ar turėjo būti surinkti duomenys apie viešojo intereso pažeidimą), tačiau yra praėjęs nepateisinamai ilgas terminas nuo atitinkamų administracinių aktų priėmimo ir teisinių santykių atsiradimo momento. LAT pažymi, kad tokiu atveju sprendžiant, ar yra pagrindas atsakyti ginti viešąjį interesą, turi būti įvertinamos visos aplinkybės, dėl kurių buvo ilgą terminą nesikreipta dėl viešojo intereso gynimo, tai yra įvertinti

¹³⁰ „Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas“, *Valstybės žinios* 42, 1919 (2003).

¹³¹ „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas“, *Valstybės žinios* 42,0 (2002).

¹³² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-194/2006 Dėl administracinio akto ir sandorių pripažinimo negaliojančiais“, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <https://www.infolex.lt/tp/>.

prokuroro, viešojo administravimo subjektų veiksmai, fizinio ar juridinio asmens, kurio naudai priimti ginčijami administraciniai aktai, veiksmai jų teisėtumo ir sąžiningumo aspektu, kitos svarbios bylai aplinkybės.¹³³ Suformuota teismų praktika, kad, prokurorui ar kitoms valstybės institucijoms nepagrįstai delsiant ginti viešąjį interesą, yra atsižvelgiama į asmenų teisėtus lūkesčius ir teisinių santykių stabilumą ir tokiais atvejais teismas atsisako ginti viešąjį interesą.¹³⁴

Kitas reikšmingas aspektas teisėtų lūkesčių principo tyrimui viešojo administravimo srityje – sąveika su kitais principais. LAT sutinka, jog valstybė tam tikrais atvejais turi teisę riboti teisėtų lūkesčių principą atsižvelgdama į proporcingumo principą. Viešųjų pirkimo teisėje skaidrumo principas reiškia patikrinimo ir privalomo vykdymo galimybę. Šis principas kartu su teisėtų lūkesčių principo turi sudaryti galimybes patikrinti priimtus perkančiosios organizacijos veiksmus, jų atitiktį nustatytoms taisyklėms, taip pat efektyviai apginti pažeistas suinteresuotų asmenų teises ir teisėtus interesus bei priverstinai įvykdyti teisių gynimo priemones. Teisminėje praktikoje laikomasi nuoseklios teisinės pozicijos dėl perkančiosios organizacijos veiksmų neteisėtumo, kai ji tiekėjams, teikdama pirkimo dokumentų paaiškinimus, *de facto* pakeičia pirkimo sąlygų turinį, taip pažeisdama skaidrumo ir tiekėjų teisėtų lūkesčių principus.¹³⁵

Įdomus faktas, kad Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatyme įtvirtintų principų pažeidimas neabejotinai reiškia imperatyviųjų teisės normų, tai yra viešojo intereso, pažeidimą. Vien viešųjų pirkimų principų pažeidimo konstatavimas, nesiremiant jokia papildoma norma, yra pakankamas pagrindas pripažinti neteisėtais perkančiosios organizacijos veiksmus. Taigi viešųjų pirkimų principai yra tos imperatyviosios normos, pagal kurias vertinama daugelis viešųjų pirkimų proceso elementų, taip pat kuriomis galima tiesiogiai remtis ginant dalyvaujančių viešųjų pirkimų procedūrose asmenų teises¹³⁶. Pagal Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo¹³⁷ 17 straipsnį pagrindiniai pirkimų principai: lygiateisiškumo, nediskriminavimo, abipusio pripažinimo, proporcingumo, skaidrumo principų. Teisėtų lūkesčių principas nėra tiesiogiai įtvirtintas Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatyme, teismų praktikoje suformuluotas kaip skaidrumo principo dalis. Todėl negali būti savarankišku pagrindu.

Taigi, pagal LAT praktikoje teisėtų lūkesčių principo atskleistą turinį, asmuo, teisėtai įgijęs civilines teises, turi pagrįstą tikėjimą, kad savo teises galės įgyvendinti tiek veikdamas

¹³³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. rugpjūčio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-344/2011 Dėl viešo administravimo subjektų priimtų administracinių aktų panaikinimo ir žemės sklypo nuomos sutarties pripažinimo negaliojančia“, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <https://www.infolex.lt/tp/>

¹³⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-410-701/2017 Dėl administracinių aktų nuosavybės teisių į žemės atkūrimą, teisių į išlikusio nekilnojamojo turto nuosavybės atkūrimą, perdavimo ir pirkimo – pardavimo sutarčių panaikinimo bei restitucijos taikymo“, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹³⁵ Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga (I), Teismų praktika AC, 38, 1, (2013): 459–516.

¹³⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus. 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr 3K-3-583/2008 Dėl 2008 m. lapkričio 25 d. nutarimo panaikinimo ir rašytinio proceso tvarka sprendamas skundo priėmimo klausimą“, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <https://www.infolex.lt/tp/>

¹³⁷ Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas“, *Teisės aktų registras XIII*, 327 (2017).

šiandien, tiek ateityje. Privačios nuosavybės teisės apribojimo LAT bylose viešasis interesas ir asmens teisėti lūkesčiai turi vienodą konstitucinės vertybės statusą. Todėl teismas, įvertinęs pusiausvyrą tarp ginamų vertybių ir poreikio užtikrinti teisinių santykių stabilumą, gali atsisakyti ginti viešąjį interesą ir užtikrinti asmens teisėtus lūkesčius. LAT nepaneigia, kad valstybė tam tikrais atvejais turi teisę riboti teisėtų lūkesčių principą atsižvelgdama į proporcingumo principą.

2.5. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika

Administracinių teismų pirminis tikslas – apsaugoti asmens teises ir laisves nuo neteisėtų viešosios valdžios veikos. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo¹³⁸ nustatyta tvarka Administracinis teismas sprendžia viešojo administravimo srities ginčus, pavyzdžiui, dėl valstybinio administravimo subjektų priimtų teisės aktų ir veiksmų (neveikimo) teisėtumo, taip pat dėl šių subjektų vilkinimo atlikti jų kompetencijai priskirtus veiksmus, žalos, atsiradusios dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtų veiksmų, atlyginimo, kitų. Taigi, administraciniai teismai nagrinėja ginčus, kuriuose bent viena iš ginčo šalių yra valstybė, savivaldybė arba valstybės ar savivaldybės institucija, įstaiga, tarnyba, tarnautojas, ir kurie kyla šiems subjektams įgyvendinant vykdomosios valdžios funkcijas. Pasak R. Piličiausko, įsteigus Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą, žengtas esminis žingsnis įgyvendinant konstitucinę nuostatą, kad valdžios įstaigos turi tarnauti žmonėms, sustiprinta viešosios administracijos kontrolė.¹³⁹

Ginčai, kuriuose dažnai taikomas teisėtų lūkesčių principas, yra dėl viešojo administravimo subjektų priimtų teisės aktų, viešojo intereso gynimo teritorijų planavimo, nuosavybės teisių atkūrimo ir kitose viešojo administravimo srityse atliekant administracinio reglamentavimo (norminių ir individualių administracinių aktų) teisėtumo patikrą. Nors teisėtų lūkesčių principas nėra įtvirtintas pagrindiniuose viešojo administravimo klausimus reglamentuojančiuose teisės aktuose, tačiau administracinėse bylose figuruoja kartu su teisės aktų nuostatomis kaip papildoma argumentacija.

LVAT konstatuoja, kad teisėtų lūkesčių apsaugos principas siejasi su visų valstybės institucijų pareiga laikytis prisiimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos tam tikrą nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendintos. Taigi teisėtų

¹³⁸ „Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas“, *Valstybės žinios* 85, 2566 (2000).

¹³⁹ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo informacinis pranešimas apie teismų sistemą, žiūrėta 2018 m. kovo 11 d., <http://www.lvat.lt/lt/veikla/apie-teisma/administraciniu-teismu-sistema.html>.

lūkesčių apsaugos principas pripažįstamas vienu iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, kurio paskirtis laiduoti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise.¹⁴⁰

LVAT 2009 m. balandžio 2 d. nutartyje¹⁴¹ pažymėjo, kad pagal Konstituciją santykiuose su valstybe yra saugomi ir ginami tik tie asmens lūkesčiai, kurie kyla iš pačios Konstitucijos ar įstatymų bei kitų teisės aktų, neprieštaraujančių Konstitucijai. Todėl niekas negali savo neteisėtų reikalavimų grįsti teisėtų lūkesčių principu, nes teisėti lūkesčiai iš neteisės nekyla. Toks teisės aiškinimas visiškai atitinka konstitucinį principą, pagal kurį iš neteisės teisė negali būti kildinama (lotinų kalba – *Ex injuria jus non oritur*).¹⁴² LVAT pažymi, kad nekvestionuotina, jog visa visuomenė yra suinteresuota tokia valdžios institucijų veikla, kad priimant administracinius aktus būtų laikomasi įstatymų reikalavimų. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra išaiškinęs, kad teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valdžią įgyvendinančios ir kitos valstybės ir savivaldybių institucijos, visi pareigūnai turi veikti vadovaudamiesi teise, paklusdami Konstitucijai ir teisei.¹⁴³ Taigi, asmuo gali turėti teisėtų lūkesčių tik dėl teisėtai įgytų teisių ir teisėtų interesų.

Tačiau ir LVAT praktikoje teisėtų lūkesčių principo taikymo teisėtumo šaltinio pagrindu turi išimčių. Tokios išimtys daugiausia susijusios su ginčais dėl viešojo intereso gynimo nuosavybės teisių atkūrimo srityje. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo doktriną, Konstitucijoje įtvirtintus teisingumo principą ir konstitucinių vertybių pusiausvyros imperatyvą, konstitucinius teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, įgytų teisių apsaugos reikalavimus, padarė išvadą, kad ypatingais atvejais galima saugoti bei ginti ir tokias teisei paklususio, įstatymų reikalavimų besilaikiusio, valstybe ir jos teise pasitikėjusio asmens įgytas teises, kylančias iš valdžios individualių teisės aktų, nors ir valdžios institucijos priimtų pažeidžiant teisės normas, kurių neapgynus ir neapsaugojus, šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų didesnę žalą, negu toji, kurią šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų, jeigu minėtos teisės nebūtų visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos.¹⁴⁴

¹⁴⁰ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-62-677/2011 Dėl sprendimų panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁴¹ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. balandžio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-442-111-09 Dėl sprendimo panaikinimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁴² „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 10 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-602-2317-12 Dėl sprendimų dalies panaikinimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁴³ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. gegužės 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-837-525/2017 Dėl sprendimo panaikinimo, paveldėjimo teisės liudijimo ir pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančiais, restitucijos taikymo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁴⁴ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. vasario 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-525-386-11 Dėl sprendimo dalies panaikinimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

Pasak A. Vaišvilos¹⁴⁵: „Lietuvos istorija gali būti suskirstyta į šiuos du periodus: pirmas, viešojo arba bendrojo intereso vyravimo epocha; antras, asmens laisvės arba privataus intereso vyravimo epocha.“ Viešojo intereso gynimo problematika yra dėl to, kaip jau buvo minėta šio baigiamojo darbo 2.4. poskyriuje, kad teismas kiekvieną kartą turi *ad hoc* nustatyti viešojo intereso buvimo faktą. Nustačius viešojo intereso pažeidimo įvertina, ar tokiu atveju nebus pažeista pusiausvyra tarp teisėtų lūkesčių ir teisinių santykių stabilumo bei viešojo intereso apsaugos, ar bus laikomasi proporcingumo principo.¹⁴⁶

Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo procesas yra specifinis, jo tinkamas įgyvendinimas laikytinas viešuoju interesu. Neteisėtu būdu atsiradę nekilnojamojo turto valdymo teisiniai santykiai yra neteisėti nuo administracinių aktų atkurti nuosavybės teises priėmimo ir jų išsaugojimui (stabilumui) prioritetas negali būti teikiamas. Laikomasi nuostatos, kad nustačius, jog ginčijami teisės aktai buvo priimti pažeidžiant imperatyvias aukštesnės galios teisės aktų normas, nėra pagrindo teigti, kad neteisėtų sprendimų pagrindu nekilnojamojo turto įgijėjams gali susiformuoti teisėti lūkesčiai, nes teisėtų lūkesčių principas suponuoja, kad turi būti ginamos teisėtai įgytos teisės.¹⁴⁷ Administracinėje byloje A146-335/2008¹⁴⁸ LVAT, įvertinęs ginamų vertybių ir poreikio užtikrinti teisinių santykių stabilumą pusiausvyrą, gali atsisakyti ginti viešąjį interesą net ir tais atvejais, kai prokuroras, nors ir nepraleido vieno mėnesio termino kreiptis į teismą (skaičiuojant nuo momento, kai surinkti ar turėjo būti surinkti duomenys apie viešojo intereso pažeidimą), tačiau yra praėjęs nepateisinamai ilgas terminas nuo atitinkamų administracinių aktų priėmimo ir teisinių santykių atsiradimo momento. Kitoje byloje LVAT yra konstatavęs, kad patenkinus prokuroro, ginančio viešąjį interesą, prašymą, trečiasis suinteresuotas asmuo, visuomenė ir valstybė patirtų didesnę žalą, negu toji, kurią visuomenė ir valstybė patirtų, jeigu prokuroro prašymas būtų atmestas, nusprendė prokuroro prašymą dėl viešojo intereso gynimo atmesti. Sprendime nurodoma, kad patenkinus prokuroro reikalavimą, nors teismo sprendimas būtų nukreiptas vienos pareiškėjos atžvilgiu, bet būtų sukurtas teisminis precedentas ir tam tikru mastu paveiktos ir konstitucinės vertybės – teisingumo principas, reikalavimai užtikrinti teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą, būtinumą užtikrinti asmens, kuris paklūsta teisei, laikosi įstatymų reikalavimų (trečiasis suinteresuotas asmuo veikė sąžiningai, užžemę sumokėjo nustatytą mokesį, 14 metų naudojosi žeme),

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijoje 2014 m. rugsėjo 12 d. vykusios tarptautinės konferencijos „Viešasis interesas versus teisėti lūkesčiai“ moksliniai pranešimai, žiūrėta 2018 m. sausio 24 d., <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news>.

¹⁴⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, nagrinėjant bylas pagal viešąjį interesą ginančių subjektų skundus (prašymus), apibendrinimas (16), Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Teismų praktikos departamentas, 325, 362 (2009), https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/16_apibendrinimas.pdf.

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. liepos 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-335-08 Dėl sprendimų panaikinimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

pasitikėjimą valstybe ir teise. Prokuroro, ginančio viešąjį interesą, apeliacinis skundas atmestas.¹⁴⁹ Iš nagrinėtų teismų sprendimų nustatyta, kad teisinio stabilumo siekis yra tas viešasis interesas, kuris gali būti nurungtas kitų viešųjų interesų, ir tas, kuris pasitelkiamas kaip savarankiškas argumentas teikiant prioritetą privatiems interesams. Teismai pabrėžė taip pat nekilnojamojo kultūros paveldo objekto kultūrinę, istorinę ir kitokią svarbą visai visuomenei tose retose bylose, kuriose teismai daugiau dėmesio skyrė viešųjų ir privačių interesų derinimui ir prioritetas buvo suteiktas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai, o ne privačiam interesui.

Kita probleminė situacija, kai viešojo administravimo subjekto sprendimui iš esmės suteikiama retroaktyvi galia akivaizdžiai prieštarauja bendriesiems teisės principams, *inter alia* pažeidžia pareiškėjo teisėtus lūkesčius. Tokie viešojo administravimo subjekto veiksmai visiškai nedera su gero administravimo bei atsakingo valdymo imperatyvais, mažina visuomenės ir jos narių pasitikėjimą valdžios įstaigomis.¹⁵⁰

Teisėtų lūkesčių apsaugos prielaidos, kad lūkesčiai turi būti teisėti, t. y. kilę iš teisėto pagrindo, kuris neturi prieštarauti imperatyvioms aukštesnės galios teisės aktų normoms. Kita sąlyga, kad sąžiningas asmuo (subjektas) turi pats laikytis imperatyvių įstatymų normų ir įgyvendinti įgytas teisės tokiu būdu, kuris neprieštarautų galiojantiems teisės aktams, ir piktnaudžiauti teise. Sąžiningo asmens deklaruojami tikslai turi atitikti tuos tikslus, kurių jis iš tikrųjų siekia. Jei asmuo deklaruoja tam tikrą teisėtą tikslą ar siekį, tačiau šiais teisėtais tikslais ar siekiais iš tikrųjų pridengia kitus (neteisėtus) tikslus ir siekius, jis negali būti laikomas sąžiningu. Savo teisėmis kiekvienas asmuo turi naudotis protingai, nepiktnaudžiauti jomis, laikytis įstatymais įtvirtintos tvarkos, kuri užtikrina teisinių santykių stabilumą ir teisinio saugumo principo įgyvendinimą.¹⁵¹ Piktnaudžiavimu teise ir nesąžiningu elgesiu laikytinas ir naudojimasis teise ne pagal jos paskirtį ar tikslą.¹⁵²

Viešoji valstybės tarnautojų (vidaus tarnybos pareigūnų) atsakomybė atsiranda esant trimis sąlygoms: neteisėtiems veiksams ar neveikimui, žalai ir priežastiniam neteisėtų veiksmų (neveikimo) ir žalos ryšiui.¹⁵³ Pagal Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo¹⁵⁴ 33 straipsnį žala, atsiradusi dėl valstybės ir savivaldybės institucijos ir įstaigos neteisėtų veiksmų,

¹⁴⁹ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. rugsėjo 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-575-1576-08 Dėl sprendimo ir potvarkio dalies panaikinimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁵⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika, taikant Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo normas, Biuletenis 30 (2016), https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/biuletenis_30-apibendrinimas.pdf.

¹⁵¹ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. birželio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. TA-858-44-11 Dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁵² „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. birželio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-403-1090-06 Dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, Administracinių teismų praktika 9 (2006), žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁵³ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-556-580-09 Dėl įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁵⁴ „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Valstybės žinios* 45, 1708 (2002).

atlyginama Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso¹⁵⁵ 6.271 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad valstybės ir savivaldybės atsakomybė atsiranda, jeigu valdžios institucijų darbuotojai neveikė taip, kaip pagal įstatymus šios institucijos ar jų darbuotojai privalėjo veikti. LVAT administracinėje byloje I-444-4/2008¹⁵⁶ pabrėžė, kad teisėkūros subjektui viršijus jam teisės aktais suteiktą kompetenciją ir priėmus norminį administracinį aktą, kurį jis nėra įgaliotas priimti, tuo pačiu būtų pažeistas ir Konstitucijos preambulėje įtvirtintas teisinės valstybės principas. Jei asmens teisėti lūkesčiai pažeisti, turi būti realios jų gynimo priemonės.

Taigi, LVAT patvirtino teisėtų lūkesčių apsaugos principo sąsają su konstitucine nuostata, kad valdžios įstaigos turi tarnauti žmonėms, bei sustiprino viešosios administracijos priimtų sprendimų ir teisės aktų teisminę kontrolę. Pagal LVAT praktiką asmuo gali turėti teisėtų lūkesčių tik dėl teisėtai įgytų teisių ir teisėtų interesų. Tik tam tikru atveju, siekiant apsaugoti sąžiningo asmens teisėtus lūkesčius, pripažino teisėtų lūkesčių apsaugą *contra legem*. Įvertinęs ginamų vertybių ir poreikio užtikrinti teisinių santykių stabilumą pusiausvyrą, teismas gali atsisakyti ginti viešąjį interesą, nes trečiasis suinteresuotas asmuo, visuomenė ir valstybė patirtų didesnę žalą ar ameniui būtų neįveikiama našta. LVAT nustato, sprendžiant bylas dėl administracinių sprendimų panaikinimo, kad asmens teisių ir su jomis siejamų lūkesčių nepaisymas yra pagrindas atlyginti jiems patirtą turtinę ir neturtinę žalą dėl to, kad jis pasiklioė viešojo administravimo subjektų priimtais sprendimais. Pažymėtina, kad suinteresuotas asmuo pats turi veikti sąžiningai.

¹⁵⁵ „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas“ *Valstybės žinios* 82, 0 (2000).

¹⁵⁶ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. lapkričio 28 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-444-4-08 Dėl Šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklių“. Administracinė jurisprudencija 16 (2008), žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

III TEISĖTŲ LŪKESČIŲ PRINCIPO ĮGYVENDINIMAS VALSTYBĖS TARNAUTOJŲ ATŽVILGIU LIETUVOJE

Lietuvos teisėje teisėtų lūkesčių principas tiesiogiai įtvirtintas kai kuriuose valstybės tarnybos vidaus administravimą reglamentuojančiuose teisės aktuose: Lietuvos Respublikos Darbo kodekso¹⁵⁷ 2 straipsnyje kaip teisėtų lūkesčių apsaugos ir visokeriopos darbo teisių gynybos principas; Tarnybos Lietuvos Respublikos munitinėje statuto¹⁵⁸ 3 straipsnyje kaip teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto¹⁵⁹ (toliau – VTS) 3 straipsnyje kaip teisėtų lūkesčių ir pagarbos įgytoms teisėms principas. Pagal šį principą preziumuojama, kad asmenys, pasirinkdami vidaus tarnybą, yra įsitikinę, kad valstybė užtikrins jos pačios nustatytas pareigūnų teises ir socialines garantijas, dėl to pagal šį VTS ir kitus įstatymus pareigūnų teisėtai įgyta teisė į tam tikras socialines garantijas turi būti taikoma visą jų tarnybos laiką.

Siekiant įvertinti, kaip įgyvendinamas teisėtų lūkesčių principas valstybės tarnautojų atžvilgiu Lietuvoje, šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje vadovaujantis teismų praktika ir analizuojant valstybės tarnybos sistemos teisės aktus, nustatomos valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių ribojimo sąlygos, jų įgyvendinimo aspektai valstybės tarnybos sistemos teisinio reguliavimo keitimo ir reformos metu. Identifikuojamos valstybės tarnautojų socialinių garantijų įgyvendinimo problemos. Apibrėžiama valstybės įstaigos vadovų (valstybės tarnautojų) atsakomybė valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių pažeidimo atveju.

3.1. Valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių ribojimo sąlygos

Konstitucijos¹⁶⁰ 48 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad kiekvienas žmogus turi gauti teisingą apmokėjimą už darbą. Tačiau 2009 metais Lietuvos valstybėje susiklostė itin sunki ekonominė ir finansinė padėtis, įstatymų leidėjas priėmė eilę teisės aktų¹⁶¹ pakeitimų, kuriais buvo sumažinti valstybės tarnautojų tarnybinio atlyginimo priedai už kvalifikacines klases, kitų valstybės pareigūnų atlyginimų baziniai dydžiai. Teisminių ginčų, kilusių dėl ekonomikos krizės

¹⁵⁷ „Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 23709 (2016).

¹⁵⁸ „Lietuvos Respublikos Munitinėje statuto pakeitimo įstatymas“, *Valstybės žinios* 64, 2881 (2003)

¹⁵⁹ „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

¹⁶⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“. *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).

¹⁶¹ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 1 priedo pakeitimo įstatymas (2009 m. balandžio 23 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 25 straipsnio ir 1 priedo pakeitimo įstatymas (2009 m. liepos 17 d. redakcija), Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos statuto 30 straipsnio pakeitimo įstatymas (2009 m. liepos 17 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų, valstybės pareigūnų ir valstybės tarnautojų pareiginės algos (atlyginimo) bazinio dydžio, taikomo 2009 metais, įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymo (2009 m. liepos 17 d. redakcija).

neproporcingai sumažinto darbo užmokesčio (2009 metais – 2 %, 2010 – 2013 metais – 4,5 %) patirtų praradimų, metu buvo suformuluotos nuostatos, įtvirtinančios valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių ribojimo sąlygas. Pabrėžtina, kad vienas iš paskutiniųjų teisminių ginčų jau dėl vėliau nustatyto kompensavimo mechanizmo įvyko 2018 metų vasarį mėnesį. Todėl šių bylų analizė aktuali baigiamojo darbo tyrimui.

2009 m. sausio 15 d. sprendime¹⁶² Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas, priimdamas sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinęs, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad dėl to būtina mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą. Ribojant asmens teises ir laisves, *inter alia* žmogaus teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą, negali būti pažeistas konstitucinis proporcingumo principas, kad šios priemonės neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad aiškūs kriterijai, kuriais remiantis valstybės tarnautojams nustatomas apmokėjimo už darbą dydis (darbo užmokestis), yra esminis teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą elementas ir jie turi būti nustatomi įstatymu, biudžete turi būti numatytos lėšos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui.¹⁶³ Vėliau Konstitucinis Teismas 2013 m. liepos 1 d. nutarime¹⁶⁴ išaiškino, kad asmenų, patyrusių praradimus dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo, teisėti lūkesčiai turi būti užtikrinti kompensavimo mechanizmu nustatančiu įstatymu. 2014 m. balandžio 16 d. sprendime¹⁶⁵ Konstitucinis Teismas, be kita ko, pabrėžė, įstatymų leidėjo nustatytas mechanizmas turi užtikrinti teisingą kompensavimą per protingą laikotarpį; įstatymų leidėjui nepagrįstai delsiant nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustačius neteisingą (kompensacijų mokėjimo terminų ir (ar) jų dydžių požiūriu), asmenys, patyrę šiuos praradimus, savo pažeistas teises gali ginti teismine tvarka. Apibendrinant nurodytų Konstitucinio Teismo sprendimų turinį galima teigti, kad asmenų dėl neproporcingo atlyginimų

¹⁶² „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių darbo sąlygų įstatymo 13 straipsnio 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ ir 2006 m. kovo 28 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nuostatų išaiškinimo“, *Valstybės žinios* 6, 170 (2009).

¹⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalies (2002 m. balandžio 23 d., 2007 m. birželio 7 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 148-6632.

¹⁶⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatų, kuriomis nustatyti sumažinti valstybės tarnautojų ir teisėjų atlyginimai valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 103-5079.

¹⁶⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatų, kuriomis nustatyti sumažinti valstybės tarnautojų ir teisėjų atlyginimai valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios* 103, 5079 (2013).

mažinimo patirti praradimai turi būti kompensuojami pagal įstatymų leidėjo, o ne teismo nustatytą mechanizmą, tai yra, juose nėra nurodyta, kad būtent teismas turi nustatyti proporciją, kiek patirtieji praradimai buvo neproporcingi. Asmenų, patyrusių praradimus dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo, pažeistos teisės gali būti ginamos teismine tvarka tik jeigu įstatymų leidėjas nepagrįstai delstų nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustatytų neteisingą.

2015 metais įgyvendindamas Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimą Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl ekonomikos krizės neproporcingai sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) dalies grąžinimo įstatymą¹⁶⁶ (toliau – Grąžinimo įstatymas).

2015 metais rugpjūčio 27 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priima šio įstatymo įgyvendinamuosius teisės aktus. Pagal Vyriausybės nutarimą¹⁶⁷ Dėl Lietuvos Respublikos asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl ekonomikos krizės neproporcingai sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) dalies grąžinimo įstatymo įgyvendinimo asmeniui pateikus prašymą, institucija ar įstaiga, apskaičiavusi jam priklausančią grąžintiną neišmokėto darbo užmokesčio dalį, ne vėliau kaip per 5 darbo dienas išduoda pažymą apie apskaičiuotą grąžintiną neišmokėto darbo užmokesčio dalį, taip pat socialinių ir kitų išmokų skirtumą. Prašymus institucijai ar įstaigai asmenys turi pateikti iki 2020 m. lapkričio 30 d. Institucijos ar įstaigos apskaičiuota grąžintina neišmokėto darbo užmokesčio dalis išskaičiavus asmeniui priklausančias mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas ir gyventojų pajamų mokesčių išmokama įstatymo nustatyta tvarka 2016 – 2020 metais procentinėmis dalimis. Pagal Grąžinimo įstatymą ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą visais atvejais visa asmeniui priklausanti išmokėtina suma turi būti jam išmokėta ne vėliau kaip iki 2020 m. gruodžio 31 dienos. Pabrėžtina, kad delpinigiaai nuo grąžintinos neišmokėto darbo užmokesčio dalies už laikotarpį iki 2020 m. gruodžio 31 d. neskaičiuojami.

Kaip pavyzdį, taikant Grąžinimo įstatyme nustatyta formulę ($G = A \times Pk - B$, kur G – mėnesio grąžintinas dydis, A – privalomas asmens mėnesinis darbo užmokestis (atlyginimas), Pk – sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) koeficientas, B – faktinis asmens mėnesinis darbo užmokestis (atlyginimas), galima apskaičiuoti valstybės tarnautojo 8 pareigybės kategorijos neproporcingai sumažinto atlyginimo dalį. Pagal Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos

¹⁶⁶ „Lietuvos Respublikos asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl ekonomikos krizės neproporcingai sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) dalies grąžinimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 11101 (2015).

¹⁶⁷ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl ekonomikos krizės neproporcingai sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) dalies grąžinimo įstatymo įgyvendinimo“, *Teisės aktų registras* 13072 (2016).

įstatymą¹⁶⁸ (toliau – VTI) valstybės tarnautojo 8 pareigybės kategorijos algų koeficientas yra 4,4. Gražinimo įstatyme pareiginės algos (atlyginimo) bazinis dydis už 2009 m. rugpjūčio 1 d. – 2013 m. gruodžio 31 d. laikotarpį – 450 litų. Pareiginės algos dydis skaičiuojamas: $4,4 \times 450 = 1980,00$ (litų ar 570,60 eurų). Priedas už III kvalifikacinę kategoriją – 15 % nuo algos, tai yra 297 (litų ar 85,59 eurų). Valstybės tarnautojo priklausantis darbo užmokestis sudarytų: $297 + 1980 = 2277$ (litų ar 660 eurų). Tačiau dėl ekonominės krizės priedo už III kvalifikacinę kategoriją koeficientas buvo sumažintas nuo 15 iki 10 %. Todėl faktiškai darbo užmokesčio suma sudarė: $1980 + 198 = 2178$ (litų ar 631 euras). Skirtumas tarp skirto ir faktiškai sumokėto darbo užmokesčio sudaro 99 (litų ar 28,70 eurų). Vadovaujantis Gražinimo įstatyme nustatyta formule ir taikant tolygiai ir proporcingai sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) koeficientą už 2010 – 2013 metų mėnesius – 0,955, galima būtų apskaičiuoti valstybės tarnautojui priklausančią gražintiną mėnesio neišmokėto darbo užmokesčio dalį: $2277 \times 0,955 - 2178 = (-14,85$ litų ar $-4,30$ eurų). Pagal Gražinimo įstatymą nustatant gražintiną neišmokėto darbo užmokesčio dalį, mėnesio gražintini dydžiai, kurie yra neigiami, nesumuojami. Atliekant skaičiavimus pagal Gražinimo įstatymo formulę su kitais valstybės tarnautojų pareigybės kategorijos algų koeficientais, taip pat gaunamos neigiamos sumos.

„Pagal tokį skaičiavimą, faktiškai priklausanti darbo užmokesčio nepriemoka, kuri turėtų būtų gražinta, yra dar kartą sumažinama, o kai kuriais atvejais gaunamas netgi neigiamas dydis. Be to, gražinimas numatytas dalimis per 5 metus, iki 2020 m., neskačiuojant jokių delspinigių (jeigu nebūtų vykdoma), nei palūkanų“¹⁶⁹, – sakė advokatė K. Čivilytė. Jos teigimu, tai neužtikrina teisingo kompensavimo valstybės tarnautojams. Nukentėję tarnautojai gali kreiptis į advokatus dėl pažeistų teisių, nes Gražinimo įstatyme numatyta darbo užmokesčio nepriemokas mažinanti formulė, neatitinka Konstitucijos nuostatų, pažeidžia asmenų konstitucines teises į teisingą atlygį, nuosavybės teises, teisinės valstybės principą.

Tačiau 2018 m. sausio 31 d. LVAT administracinėje byloje Nr. A-282-261/2018¹⁷⁰ Teisėjų kolegija akcentavo, kad teisingas kompensavimas 2013 m. liepos 1 d. Konstitucinio Teismo nutarime yra siejamas su kompensavimu tiek, kiek patirtieji praradimai buvo neproporcingi, tai yra, asmenims turi būti kompensuojamas ne visas 2009 – 2012 metais neišmokėtas darbo užmokestis, o tik *ta jo dalis, kuri susidarė dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo*. LVAT padarė išvadą, kad šioje nagrinėjamoje byloje nėra pagrindo manyti, jog dėl

¹⁶⁸ „Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas“, *Valstybės žinios*: 66, 2130 (1999); 105, 0 (1999).

¹⁶⁹ Skirmantės Javaitytės pranešimas „Algų gražinimo kuriozai“, žiūrėta 2018 m. vasario 10 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/algu-grazinimo-kuriozai-kai-kuriems-kompensacija-sumazejo-net-desimt-kartu.d?id=71387872>.

¹⁷⁰ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018 m. sausio 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-282-261/2018 Dėl neišmokėtos darbo užmokesčio dalies priteisimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

apeliantės iškeltų abejonių dėl Gražinimo įstatymo (jo dalies) neatitikties Konstitucijai ir joje įtvirtintiems konstituciniams teisėtų lūkesčių bei teisinės valstybės principams, turi būti tenkinamas apeliantės prašymas kreiptis į Konstitucinį Teismą. Taip pat, pažymėjo, kad Gražinimo įstatymo nuostatų, susijusių su nustatytais kompensavimo terminais ir kompensuojamu dydžiu, delspinigių už laiku neišmokėtas sumas nemokėjimą bei pinigų nuvertėjimą dėl infliacijos, konstitucinio teisinės valstybės, konstitucinio atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių ir proporcingumo principų pažeidimą bei dėl Gražinimo įstatymo ir jame įtvirtinto kompensavimo mechanizmo atitikties Konstitucijai nepagrindžia būtinybės šioje byloje kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad byla būtų teisingai išnagrinėta. LVAT atkreipė dėmesį, kad prašyme kreiptis į Konstitucinį Teismą nepateikta pagrįstų teisinių argumentų, leidžiančių abejoti įstatymų leidėjo Gražinimo įstatyme nustatytų nekompensuojamos valstybės tarnautojų darbo užmokesčio (atlyginimo) dalies bei kompensavimo mokėjimo terminų atitiktimi Konstitucijai ir joje įtvirtintam konstituciniam teisinės valstybės principui. Taip pat nepateikta konkrečių skaičiavimų, kad įstatymų leidėjas kompensacijų dydžių požiūriu nustatė neteisingą patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą, tai yra, kad pagal Gražinimo įstatymą gražintina praradimų dalis pažeidžia teises ir proporcingumo principą.

2018 m. vasario 7 d. LVAT administracinė byloje Nr. A-295-756/2018¹⁷¹ buvo prašoma priteisti tik tą neišmokėto darbo užmokesčio dalį, kuri yra nekompensuojama pagal Gražinimo įstatymą. LVAT pareiškėjų skundo dalį atmetė nustatęs, kad pareiškėjų praradimų kompensavimas yra nustatytas Gražinimo įstatyme, kuriame nustatyti kompensuojami valstybės tarnautojų praradimai yra proporcingi ir atitinka asmenų lygiateisiškumo principą. Gražinimo įstatymas taikomas tik tiems asmenims, kuriems buvo mokamas dėl ekonomikos krizės neproporcingai sumažintas darbo užmokestis (atlyginimas). Kaip minėta, *kompensuojama turi būti tik neproporcingai dėl ekonomikos krizės sumažinta atlyginimo dalis*, todėl taikant Gražinimo įstatyme nustatytą formulę asmeniui priklausanti gražintina neišmokėto darbo užmokesčio dalis gali būti lygi nuliui arba gali būti apskaičiuojamas neigiamas dydis ir tai iš esmės reiškia, kad asmeniui darbo užmokestis nebuvo mažinamas neproporcingai, o dėl proporcingo mažinimo neišmokėta darbo užmokesčio dalis nėra ir neturi būti gražinama.

Taigi, teisėtų lūkesčių principas nėra absoliutus, todėl apibendriniant Konstitucinio Teismo praktikoje suformuluotas nuostatas, galima išvardinti valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių ribojimo sąlygas:

- kai valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra sunki;
- tik įstatymų nustatyta tvarka;

¹⁷¹ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018 m. vasario 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-295-756/2018 Dėl neišmokėtos darbo užmokesčio dalies priteisimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d <http://www.infolex.lt/tp/>.

- priemonės neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti;

- vadovaujantis proporcingumo principu;

- turi būti užtikrintas kompensavimo mechanizmas, kurį nustato įstatymų leidėjas.

Pabrėžtina, kad dėl teisės aktų leidėjo nepagrįstai delsiant nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustačius neteisingą numatytas asmens pažeistų teisių ir teisėtų lūkesčių teisminis gynimas. Tačiau suinteresuoti asmenys taip pat turi pateikti teismui pagrįstus teisėtus argumentus, kodėl jų požūrių įstatymų leidėjo nustatytas kompensavimo mechanizmas pažeidžia teises ar teisėtus lūkesčius.

3.2. Valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių įgyvendinimo aspektai valstybės tarnybos sistemos teisinio reguliavimo keitimo ir reformos metu

2011 metais Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė pateikė ataskaitą¹⁷² dėl statutinės vidaus tarnybos valdymo. Ataskaitoje buvo konstatuota, kad viešojo saugumo užtikrinimo organizavimas, išskaidant vienodas funkcijas tarp skirtingų vidaus reikalų įstaigų, apsunkina veiksmų derinimą ir neužtikrina efektyvaus žmogiškųjų išteklių panaudojimo. Pareigūnų poreikis šalies mastu neplanuojamas ir nenustatomas, todėl sudėtinga užtikrinti racionalų išteklių planavimą ir tolesnes vidaus tarnybos vystymosi perspektyvas. Taip pat atsižvelgiant į Šešioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012-2016 metų programą¹⁷³, 2015 metais buvo pakeistas VTS¹⁷⁴ ir įtvirtinta nauja vidaus tarnybos sistemos pareigūno sąvoka, kuri sukonkretino ir atskyrė statutinio pareigūno nuo karjeros valstybės tarnautojo. Nustatyta, kad statutinis valstybės tarnautojas įgyvendina *vidaus reikalų įstaigai įstatymuose nustatytų uždavinius ir funkcijas*, turi įstatymų suteiktus viešojo administravimo įgaliojimus dėl sau nepavaldžių asmenų ir (ar) vadovaujantis pareigūnams. Valstybės vidaus tarnybos sistemoje prasidėjo įstaigų struktūriniai pertvarkimai, perteklinių ir neatitinkančių statutinio valstybės tarnautojo sąvokai pareigybių naikinimas. Didelė dalis statutinių valstybės tarnautojų neteko ne tik statuso, bet ir darbo, kadangi asmens, priimto į statutinio valstybės tarnautojo pareigas, lūkestis ir teisė eiti šias pareigas teisės aktais nustatyta tvarka gali būti suvaržyta dėl tam tikrų

¹⁷²Lietuvos Respublikos Valstybinio audito 2011 m. sausio 13 d. ataskaita dėl statutinės vidaus tarnybos valdymo Nr. VA-P-40-3-2, žiūrėta 2018 m. vasario 12 d., <https://www.vkontrole.lt/>.

¹⁷³„Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 228 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinių priemonių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios* 29, 1406 (2013).

¹⁷⁴„Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

objektyvių priežasčių, pavyzdžiui, pagal naujos redakcijos VTS¹⁷⁵ 62 straipsnio 1 dalies 11 punktą pagrindas atleisti pareigūną iš pareigų yra pareigybės panaikinimas.

Atsižvelgiant į Europos Sąjungos teisę¹⁷⁶ pažymėtina, kad subjektai (šiuo atveju – pareigūnai) negali remtis teisėtų lūkesčių apsaugos principu, kad užginčytų naujosios teisės nuostatos teisėtumą, ypač srityje, kur siekiama nuolat daryti pritaikymus atsižvelgus į kintančias ekonomines sąlygas. Toks yra būtent Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemos administravimo atvejis, kurio atžvilgiu teisės aktų leidėjas, be kita ko, turi didelę diskreciją, kalbant apie reformas. Vis dėlto, nors teisės aktų leidėjas bet kuriuo momentu gali laisvai pakeisti pareigūnų tarnybos nuostatų normas, jeigu mano tai esant suderinama su bendroju interesu, ir priimti atitinkamiems pareigūnams mažiau palankias nuostatas, tokiu atveju turi būti numatytas pakankamos trukmės pereinamasis laikotarpis, jis sprendimą gali priimti tik ateičiai, tai yra, kad naujas teisės aktas būtų taikomas tik naujoms situacijoms ir būsimoms situacijų, susiklosčiusių galiojant ankstesniems teisės aktams, pasekmėms. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad pensijos ir įvairių rūšių socialinė parama garantuojama tiems asmenims ir tokiais pagrindais bei tokio dydžio, kokie nustatyti įstatymuose, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė jiems skirtų šią pensiją ir ją mokėtų; įstatymais nustačius pensijų rūšis, asmenis, turinčius teisę į pensiją, pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindus, sąlygas, pensijų dydžius, valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityje laikytis konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo principų, kai Konstitucijai neprieštaraujančiu įstatymu nustatyta pensija yra paskirta ir mokama, ši asmens įgyta teisė ir teisėtas lūkestis yra sietini ir su šio asmens nuosavybės teisių apsauga.¹⁷⁷

Taigi, kad būtų užtikrinti kitų „išstatutinamų“ pareigūnų teisėti lūkesčiai, VTS įgyvendinamosiose nuostatose yra numatytos galimybės: pareigūnams jų pareigybės statuso keitimo metu be konkurso būti perkeltiems į karjeros valstybės tarnautojo pareigas, suteikiant kvalifikacinę klasę, atitinkančią turėtą kvalifikacinę kategoriją; perkeltą į karjeros valstybės tarnautojo pareigas pareigūną atleidžiant iš pareigų pagal VTĮ¹⁷⁸ 44 straipsnio 1 dalies 9 punktą, išėtinė išmoka buvo mokama atsižvelgiant į tarnybos valstybės ar savivaldybės institucijoje ar įstaigoje stažą ir į jį įskaitant laiką, kurį šis asmuo vidaus reikalų įstaigoje ėjo pareigūno pareigas iki perkėlimo į karjeros valstybės tarnautojo pareigas. Pareigūnai, kurie turėjo reikiamą stažą bei atitiko Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatyme nustatytas sąlygas,

¹⁷⁵ „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

¹⁷⁶ „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2007 m. liepos 11 d. sprendimas byloje F 105/05 *Dieter Wils prieš Europos Parlamentą*“, žiūrėta 2018 m. sausio 25 d, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62005FJ0105&qid=1497262041897&from>.

¹⁷⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2012 m. vasario 6 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, kuriomis reguliuojamas pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitiktis Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios* 109, 5528 (2012).

¹⁷⁸ „Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas“, *Valstybės žinios* 1708 (2002).

taip pat turėjo galimybę įgyvendinti savo teisėtus lūkesčius ir išeiti į valstybinę pensiją. Pažymėtina, kad naujos VTS¹⁷⁹ redakcijoje 63 straipsnyje buvo nustatyta maksimali pareigūnų vidaus tarnybos trukmė, tai yra, iki kokio amžiaus pareigūnas, atsižvelgiant į jo turimą laipsnį, gali tarnauti. Beveik visiems pareigūnams buvo pailgintas amžius 5 metams. Todėl siekiant nepažeisti jau tarnaujančių pareigūnų teisėtų lūkesčių, VTS leidėjas jau numatė, kad pareigūnams, priimtiems iki šio įstatymo įsigaliojimo, taikoma iki šio įstatymo įsigaliojimo nustatyta tarnybos trukmė. Pareigūnams, kuriems iki 11 metų stažas, tarnybos laikas pensijai skirti ilginamas palaipsniui, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo Nr. I-693 3, 6, 7, 9, 16 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 15-2 straipsniu įstatymo¹⁸⁰ nuostatas.

2016 metais prasidėjo kitas valstybės tarnybos sistemos pertvarkos etapas. Atsižvelgiant į Septynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programą¹⁸¹, kurioje siekiama valstybės tarnybos efektyvumo ir optimizavimo, nereikalingų funkcijų ir perteklinio administracinio aparato atsisakymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybė įsipareigojo mažinti valstybės tarnautojų skaičių gerinant likusiųjų veiklos kokybę ir didinant jų motyvaciją konkurencingu atlygiu. Todėl pradėjus ruošti viešojo sektoriaus pertvarkai Lietuvos Respublikos Vyriausybė nusprendė, nors pagal Valstybės tarnybos departamento pateiktą statistiką¹⁸² 2017 metų užimtumas sudarė 87 %, neįdarbinti naujų žmonių. Taip pat Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministras pasakė, kad pertvarkant valstybės tarnybą iš viso 2018 metais valstybės tarnautojų skaičius turėtų sumažėti dar 7 – 8 % tam, kad 2019 metais būtų galimybė likusiems pakelti algas pagal pasiūlytą naują darbo apmokėjimo tvarką.¹⁸³ Valstybės tarnybos sistemos pertvarkymą buvo pavesta organizuoti ir įgyvendinti įstaigų vadovams. Vidaus reikalų ministro pavestose valdymo srityse buvo įvykdytos viešojo valdymo tobulinimo iniciatyvos. Siekiant optimizuoti administracinius padalinius, centralizuoti jų funkcijas, buvo pertvarkyti Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos teritorinių įstaigų teritoriniai padaliniai.

Realybėje, jau 2016 metais pirmieji su valstybės tarnybos sistemos pertvarkymu ir jos optimizavimu susidūrė policijos pareigūnai. Dauguma vidaus tarnybos pareigūnų dėl „išstatutinimo“ nenorėjo pereiti į karjeros valstybės tarnautojų pareigybę ir išėjo į valstybinę pensiją. Todėl padidėjo kitų valstybės tarnautojų darbo krūvis. Kad padidinti policijos pareigūnų motyvaciją ir užtikrinti tolygų darbo užmokesčio augimą tarp skirtingų policijos įstaigų ir

¹⁷⁹ „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

¹⁸⁰ „Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo Nr. I-693 3, 6, 7, 9, 16 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 15-2 straipsniu įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10600 (2015).

¹⁸¹ „Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. XIII-82 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, *Teisės aktų registras* 28737 (2016).

¹⁸² Valstybės tarnybos departamento statistika, žiūrėta 2018 m. kovo 12 d., <http://statistika.vtd.lt/index.html>.

¹⁸³ Vidaus reikalų ministro interviu apie valstybės tarnybos reformą, žiūrėta 2018 vasario 7 d., <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/li>.

padalinių, buvo parengta ir patvirtinta policijos pareigūnų darbo užmokesčio didinimo 2016 – 2019 metais programa „Programa 1000“, kuri numatė palaipsniui kasmet didinti policijos pareigūnų darbo užmokestį, siekiant, kad minimalus „į rankas“ mokamas atlygis padidėtų nuo 2016 metų gaunamo kiek daugiau nei 400 eurų iki 600 eurų, 2017 metais iki 700 eurų, 2018 metais – 800 eurų ir 2019 metais iki 1000 eurų.¹⁸⁴ Vėliau ši programa tapo aktuali ir kitiems vidaus tarnybos įstaigų pareigūnams, kadangi ją pradėjo taikyti kitos vidaus tarnybos įstaigos. Tačiau dėl programos „Programą 1000“ įgyvendinimo kilo problemų, kadangi nebuvo konkrečiai įvardintas reikalingų pajėgų skaičius, sutaupytos lėšos, finansavimo poreikis, darbuotojų skaičius ir pareigybės, kurioms turėtų didėti atlygis. Be to, biudžeto lėšos ribotos.

Atkreiptinas dėmesys, kad valstybės tarnyba kaip sistema yra organizuojama vadovaujantis *inter alia* hierarchijos ir pavaldumo principais. Siekiant padidinti valstybės tarnautojams (pareigūnams) darbo užmokesčio dydį, o iš kitos pusės sutaupyti įstaigos lėšas, valstybės tarnybos įstaigos vadovai pradėjo taikyti nevisai tinkamas priemones. Todėl 2018 m. sausio 25 d. pareigūnams atstovaujančios organizacijos kreipėsi į Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos, Teisės ir teisėtvarkos bei Audito komitetus, o taip pat Vidaus reikalų ministeriją dėl būtinybės įvertinti policijos reformą ir sušvelninti jos policijos sistemai ir visuomenės saugumui sukeltą žalą: „vardan algų didinimo naikinami etatai ir taupoma darbuotojų sąskaita“¹⁸⁵. Pasak Policijos profesinės sąjungos pirmininkės R. Katinienės¹⁸⁶, darbo užmokestis kilo, sumažėjus pareigūnų skaičiui. Didesnę algą valstybės tarnautojai turi užsidirbti patys, dirbdami viršvalandžius bei kitus darbus, kadangi nepatvirtintos nuolatinio pobūdžio darbo užmokesčio kėlimo priemonės. Taigi, taip pažeidžiami vidaus valstybės pareigūnų lūkesčiai į tinkamą apmokėjimą ir už faktiškai padidėjusį dėl išėjusių pareigūnų darbo krūvį. Valstybės tarnybos įstaigų vadovai reikalauja ir daro spaudimą (lotinų kalba, *cogit rogando, cum rogat potentior* – galingesniojo prašymas lygus įsakymui) rašyti tarnybinius pranešimus dėl priemokos už įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą skyrimo pareigūnams, kurių gaunamas darbo užmokestis nesiekia „Programoje 1000“ numatyto minimalaus darbo užmokesčio. „Tai reiškia, kad vadovybė neleidžia pareigūnams savo atlyginimą užsidirbti ir, eidami lengviausiu keliu, teikia absoliutų prioritetą priemokų mokėjimui, kas kelia didelį nepasitenkinimą pareigūnams, kurie savo darbo užmokestį *de facto* užsidirba“, – teigia Policijos profesinės sąjungos pirmininkė R. Katinienė.

¹⁸⁴ Policijos Departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2018 m. sausio 19 d. pažyma Nr. 5-IL-545 dėl policijos veiklos, žiūrėta 2018 m. kovo 21 d., <https://policija.lrv.lt/uploads/policija/documents/files/administracine-informacija/ataskaitos/Policijos%20veikla%202017%20metais.pdf>

¹⁸⁵ Pranešimas apie pareigūnams atstovaujančių organizacijų kreipimąsi į Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos, Teisės ir teisėtvarkos bei Audito komitetus, o taip pat Vidaus reikalų ministeriją, žiūrėta 2018 m. sausio 25 d., <http://www.ltpf.lt/naujienos/aktualijos/5443-pareign-atstovai-kreipsi--atsakingas-institucijas-dl-policijos-reformos-vertinimo-LTPF-informacija-2018-01-25>.

¹⁸⁶ Pranešimas „Prašo įvertinti policijos reformą“ žiūrėta 2018 m. sausio 25 d., <https://www.lzinios.lt/lzinios/lietuva/praso-ivertinti-policijos-reforma/258718>.

Kitas aktualus aspektas dėl valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių įgyvendinimo yra veiklos vertinimo institutas. VTS¹⁸⁷ 25 straipsnyje aiškiai nustatytas pareigūnų tarnybinės veiklos vertinimo tikslas – kasmet visapusiškai ir objektyviai įvertinti pareigūnų kvalifikaciją, tarnybinės veiklos rezultatus ir tinkamumą einamoms ar aukštesnėms pareigoms. LVAT nutartyje taip pat pabrėžė, kad periodinis pareigūno tarnybinės veiklos, jo gebėjimų bei tinkamumo einamoms pareigoms užimti įvertinimas yra viena iš būtinų sąlygų pareigūno karjerai apibūdinti, kuris (įvertinimas) ir nulemia tolesnę pareigūno karjerą – paaukštinimą, pažeminimą pareigose ir pan.¹⁸⁸ Tačiau įstaigos vadovai vardan lėšų taupimo, kitų priežasčių dirbtinai neįgyvendina valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių į teisingą veiklos vertinimą, pažeidžia karjeros principą. 2015 m. liepos 9 d. nutartyje¹⁸⁹ (administracinė byla Nr. A-1634-756/2015) LVAT yra išaiškinęs, kad tarnybinės veiklos vertinimo išvada yra bendrojo pobūdžio dokumentas, kuriame turi būti pateiktas valstybės tarnautojo tarnybinės veiklos apibūdinimas pagal valstybės tarnautojų tarnybinės veiklos vertinimo kriterijus. Tarnybinės veiklos vertinimo išvadoje konkretūs valstybės tarnautojo veiklos ir elgesio faktai neturi būti aptarinėjami, tačiau valstybės tarnautojo veiklos apibūdinimas pagal kiekvieną kriterijų turi būti pagrįstas atitinkamais faktiniais duomenimis. Todėl vertinimo komisijai, kuri tikrina valstybės tarnautojo tarnybinės veiklos vertinimo išvados pagrįstumą, o kilus ginčui – teismui turi būti pateikti įrodymai, kurių pagrindu padarytos atitinkamos išvados. Valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo veiksmingumas priklauso ir nuo materialinio bei finansinio užtikrinimo. Valstybės tarnyba yra išlaikoma iš valstybės (savivaldybių) biudžeto, iš kurio turi būti atlyginama ir valstybės tarnautojų profesinė veikla. Todėl visoms valstybės užduotims turi būti numatomas biudžeto finansavimas, antraip valstybės tarnyba taptų neveiksminga, o tai mažintų visuomenės, piliečių pasitikėjimą valstybės tarnybos sistema, menkintų ar net suvis pakirstų jos autoritetą, taigi galiausiai mažintų žmonių pasitikėjimą pačia valstybe ir jos teise.¹⁹⁰

Kitas kraštutinumas, norint įgyvendinti programą „Programa 1000“, valstybės tarnybos įstaigų vadovai neatsižvelgia į pirminės, išskirtinai vidurinės (vėl subjektyviai – autorės pastaba), grandies pareigūnų veiklos rezultatus valstybės tarnautojų veiklos vertinimo komisija vertinašiuos pareigūnus „labai gerai“ ir siūlo jiems didinti pareigybės koeficientą. Kitus vidurinės grandies pareigūnus, kurie sąžiningai tarnavo visus metus, viršijo visus nustatytus

¹⁸⁷ „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

¹⁸⁸ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. vasario 13 d. teisėjų kolegijos nutartis administracinėje byloje Nr. A-363-662/2017 Dėl Valstybės tarnautojų tarnybinės veiklos vertinimo komisijos išvados panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁸⁹ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. liepos 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1634-756/2015 Dėl neturtinės žalos atlyginimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁹⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, *Valstybės žinios* 181, 6708 (2004); 186 (2004) (atitaisymas).

darbo užduočių plane kriterijus, vertina „gerai“. Jų darbo užmokesčio koeficientas ir teisinė padėtis nesikeičia. Įstaigos vadovai pritaria komisijos sprendimams, neieško kompromiso ar kitų būdų palaikyti šių pareigūnų motyvaciją (pavyzdžiui, kaip paskatinimo priemonė pagal VTS – suteikti papildomų apmokamų atostogų). 2015 m. gegužės 11 d. LVAT sprendime administracinėje byloje Nr. eA-1799-662/2015¹⁹¹ teisėjų kolegija, įvertinusi bylos medžiagą, padarė išvadą, jog atsakovas, vertindamas pareiškėjo tarnybinę veiklą, esant vienodiems ir dar geresniems pasiektų rezultatų rodikliams nei to paties skyriaus kitų specialistų, ją vertino skirtingai. Pastebėtina, jog šiuo atveju vienodų einamųjų metų užduočių ir vienodų pasiektų rezultatų vykdant užduotis vertinimo kriterijų nustatymas reiškia situaciją, kai valstybės tarnautojai turi tokias pačias veiklos galimybes, o jei tomis pačiomis aplinkybėmis veiklą vykdantys ir, esant nustatytiems identiškiems vertinimo kriterijams, valstybės tarnautojai yra vertinami skirtingai, tai yra, blogesnius veiklos rezultatus pasiekę valstybės tarnautojai vertinami geriau nei pasiekę geresnius, tam tikra prasme patiria diskriminaciją. Kitaip tariant, yra pagrįsto pagrindo įtarti, kad pareiškėjas, kaip valstybės tarnautojas, kurio tarnybinė veikla už 2013 metus buvo įvertinta labai gerai ir skirta skatinimo priemonė – padėka, buvo diskriminuojamas kitų valstybės tarnautojų, kuriems suteiktos aukštesnės kvalifikacinės klasės, atžvilgiu.

Taigi, įsigaliojus Lietuvos Respublikos Vidaus tarnybos statuto naujai redakcijai, kurioje įtvirtinta nauja vidaus tarnybos pareigūno sąvoka, prasidėjo įstaigų struktūriniai pertvarkymai ir „išstatutinimo“ procesas. Kad užtikrintų visų „išstatutinamų“ pareigūnų teisėtus lūkesčius, VTS leidėjas numatė teises priemones: pareigūnai, kurie turėjo reikiamą stažą turėjo galimybę išeiti palankiomis sąlygomis į valstybinę pensiją ar be konkurso pereiti į karjeros valstybės tarnautojo pareigas. Visų valstybės tarnautojų lūkestis užimti pareigas valstybės tarnyboje nėra absoliutus, todėl dėl objektyvių priežasčių gali būti ribojimas. Tačiau valstybės tarnybos sistemos reformos metu dėl atleistų pareigūnų padidėjusio darbo krūvio, taip patsiekiant įgyvendinti programą „Programa 1000“, kiti valstybės tarnautojai verčiami dirbti viršvalandinį darbą, jiems laikinai mokama darbo užmokesčio priemoka. Faktiškai jų pareigų koeficientas nesikeičia, todėl tokios laikinos priemonės neturi įtakos valstybės pensijos dydžiui ateityje. Taip pat iškreiptas valstybės tarnautojų metinės veiklos vertinimo institutas, pažeidžiamas teisėtas lūkestis į karjerą.

¹⁹¹ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gegužės 11 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-1799-662/2015 Dėl įsakymo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infollex.lt/tp/>.

3.3. Valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių principo pažeidimo atvejai

Vadovaujantis teismų praktika ir teisės aktais šiame magistro baigiamojo darbo poskyriuje įvertinama, kaip įgyvendinamos valstybės tarnautojų teisės ir socialinės garantijos vidaus administravime. Pagal VTS¹⁹² 3 straipsnyje įtvirtintą teisėtų lūkesčių ir pagarbos įgytoms teisėms principą asmenys, pasirinkdami vidaus tarnybą, yra įsitikinę, kad valstybė užtikrins jos pačios nustatytas pareigūnų teises ir socialines garantijas. Iš šios teisės normos matyti, kad joje nurodyto principo taikymas siejamas su būtinumu laikytis VTS bei kitų įstatymų nustatytų ir pagal šiuos teisės aktus pareigūnų jau įgytų socialinių garantijų. Taip pat Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad valstybė privalo vykdyti prisiimtus įsipareigojimus asmeniui. Neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.

VTS statutiniais valstybės tarnautojams nustatomos specialiosios socialinės garantijos, kuriomis siekiama kompensuoti už su statutinei institucijai ar įstaigai pavestomis funkcijomis susijusius tarnybos ypatumus. LVAT nutartyje¹⁹³ konstatavo, kad socialinių garantijų paskirtis yra sudaryti palankesnes buitines bei socialines sąlygas pareigūnams, kad jie galėtų efektyviau ir tinkamiau įvykdyti uždavinius keliamus vidaus tarnybai.

VTS 54 straipsnyje numatyta socialinė garantija, kad pareigūnai valstybės lėšomis aprūpinami pareigūnų tarnybine uniforma pagal vidaus reikalų centrinių įstaigų vadovų nustatytas normas. Administracinėje byloje A-552-2845-12¹⁹⁴ Teisėjų kolegija pažymėjo, kad statutinių pareigūnų aprūpinimo tarnybine uniforma paskirtis yra dvejopa: iš vienos pusės, tai yra papildoma socialinė garantija pareigūnui, siekiant sumažinti jo išlaidas įsigyti aprangai, kurią jis dėvi tarnybos metu; iš kitos pusės, tai valstybės siekis, kad pareigūnai, atlikdami tarnybines pareigas, atrodytų vienodai ir tvarkingai, būtų aiški jų tarnybinė padėtis ir vyresniškumas, o jų išvaizda akivaizdžiai skirtųsi nuo nuteistųjų, kalinamųjų ar kitų asmenų. Administracinės bylos A-63-2434-11¹⁹⁵ sprendime LVAT pabrėžė, kad teisinėje valstybėje yra ginami visų asmenų teisėti lūkesčiai, kad įstatymo jiems suteiktos teisės valstybės institucijose bus įgyvendinamos laikantis įstatymo nustatytos tvarkos ir terminų. Kitoje administracinėje byloje A-492-3379-

¹⁹² „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

¹⁹³ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 rugsėjo 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-438-849-13 Dėl nesutikimo skirti tarnybines nuobaudas“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁹⁴ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. spalio 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-552-2845-12 Dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁹⁵ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. kovo 14 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-63-2434-11 Dėl kompensacijos išmokėjimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

11¹⁹⁶ LVAT nurodė teisės į aprūpinimą tarnybine uniforma įgyvendinimo būdus. Kadangi imperatyvu nustatyta aprūpinti pareigūnus uniformomis, už laiku neįvykdytą teisėturi būti sumokama pareigūnams kompensaciją teisės aktų nustatytais sąlygomis ir atlygintina žala dėl to, kad pareigūnai tarnuboje turėjo dėvėti savo aprangą aprangą vietoje neišduotos tarnybinės uniformos. Įtvirtintos socialinės garantijos vidaus tarnybos sistemos pareigūnams negali būti keičiamos ar ribojamos žemesnės galios teisės aktais. Pažymėtina, kad vidaus reikalų centrinių įstaigų vadovams šiame įstatyme įtvirtinta ne tik teisė, bet ir pareiga nustatyti tarnybinės uniformos dėvėjimo normas. Pabrėžtina, kad įstatyme atvejai, kuomet pareigūnai tarnybine uniforma neaprūpinami, nenumatyti. Aprūpinimas tarnybine uniforma ar atitinkamo dydžio kompensacija vietoj jos, yra įstatymu nustatyta garantija, kuri negali būti paneigiama lėšų trūkumu, nes įstatymas to nenumato. LVAT administracinėje byloje A-63-295-09¹⁹⁷ padarė išvadą, kad aprūpinimas tarnybine uniforma ar kompensacijų vietoj uniformos mokėjimas priklauso nuo turimų lėšų, yra nepagrįstas, nes VTS aprūpinimo tarnybinėmis uniformomis fakto su jokiais sąlygomis nesieja. Pagal LVAT administracinės bylos A-374-143/2015¹⁹⁸ pateiktus išaiškinimus, tokio pobūdžio bylose statutinių įstaigų (atsakovo) daromas pareigūnų teisių ir teisėtų interesų pažeidimas pripažįstamas tęstinio pobūdžio pažeidimu. Todėl juo padaryta žala teismo atlygintina visa apimtimi.

Teisminiai ginčai kilo dėl aprūpinimo gyvenamosiomis patalpomis. Tokia socialinė garantija įtvirtinta VTS¹⁹⁹ 55 straipsnyje. LVAT administracinėje byloje Nr. A-967-492/2017²⁰⁰ Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Vilniaus miesto priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos viršininko 2007 m. lapkričio 30 d. įsakymu Nr. TE-545 pareiškėjui nuo 2007 m. lapkričio 1 d. buvo paskirta mokėti po 210 Lt (60,82 Eur) butpinigių. J. K. su 2009 m. gegužės 30 d. prašymu kreipėsi į Vilniaus apskrities priešgaisrinės gelbėjimo valdybos viršininką ir prašė atidėti butpinigių mokėjimą, o nesumokėtus pinigus išmokėti atsiradus galimybei. Vilniaus apskrities priešgaisrinė gelbėjimo valdyba 2014 m. lapkričio 12 d. rašte Nr. 3-6-4088(4.62-6) nurodė, kad dėl 2009 m. gegužės 30 d. prašymo buvo sustabdytas butpinigių mokėjimas, o naujo prašymo dėl butpinigių mokėjimo J. K. iki jo atleidimo iš vidaus

¹⁹⁶ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-3379-11 Dėl įpareigojimo atlikti veiksmus ir žalos atlyginimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁹⁷ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. kovo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-63-295-09 Dėl kompensacijos už tarnybinių uniformų priteisimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁹⁸ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. kovo 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-374-143/2015 Dėl senaties termino ginčams dėl laiku neišduotos uniformos“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

¹⁹⁹ „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

²⁰⁰ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-967-492/2017 Dėl įsakymo panaikinimo, grąžinimo į pareigas, darbo užmokesčio ir su juo susijusių išmokų priteisimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

tarnybos dienos nepateikė. Šiuo atveju LVAT pabrėžė, kad atsakovas nepriėmė jokio akto, kuriuo būtų buvęs nutrauktas butpinigių mokėjimas, o Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Vilniaus miesto priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos viršininko 2007 m. lapkričio 30 d. įsakymas Nr. TE-545 dėl butpinigių mokėjimo pareiškėjui yra galiojantis. Byloje nėra duomenų apie pasikeitusias aplinkybes po butpinigių J. K. paskyrimo, tokių įrodymų nepateikė ir Vilniaus apskrities priešgaisrinė gelbėjimo valdyba, o tai reiškia, kad butpinigiai pareiškėjui turėjo būti išmokėti, nepaisant to, kad jis buvo išreiškęs valią dėl laikino jų mokėjimo sustabdymo. Įstatyme įtvirtintos socialinės garantijos pasibaigimas būtų galimas tik nustatius teisinius pagrindus – teisės aktuose įtvirtintas sąlygas. Panašu aspektu kitoje administracinėje byloje A-520-2896-12²⁰¹ LVAT pareiškė, kad tuo atveju, kai valstybės tarnautojas kreipiasi su reikalavimu dėl atlyginimo už tarnybą ar kitų su tarnyba susijusių sumų išieškojimo, atskirų administracinių aktų ar procedūrų ginčijimas nėra būtinas, pakanka jų teisėtumo ir pagrįstumo įvertinimo pagrįsti pareikštam piniginiam reikalavimui. Panaši taisyklė taikytina ir valstybės tarnautojų reikalavimams dėl kitų socialinių garantijų.

VTS²⁰² 57 straipsnyje įtvirtinta, kad pareigūnai draudžiami visų Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme nurodytų rūšių socialiniu draudimu. Pareigūnų draudimo nuo nelaimingų atsitikimų tarnyboje, nelaimingų atsitikimų pakeliui į tarnybą ar iš tarnybos ypatumus nustato Vyriausybė. Šiuo aspektu administracinėje byloje A-143-67/2009²⁰³ LVAT pabrėžė, kad kompensacijos išmokamos tik tokiems vidaus reikalų sistemos pareigūnams, kurie buvo sužaloti ar susirgo eidami tarnybines pareigas ar dėl tarnybos. Tai yra imperatyvus įstatymų leidėjo nustatytas reikalavimas, todėl, tik pripažinus nurodytą aplinkybę, pareigūnas įgyja teisę į minėtą kompensaciją. Vėliau kitoje administracinėje byloje A-662-3312-11²⁰⁴ patikslino, kad kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant aptariamą nuostatą taikymo klausimą, yra būtina išaiškinti: pirma, ar pareigūno sužalojimas, susižalojimas arba jo sveikatos sutrikdymas atsirado tuo metu, kai jis ėjo savo tarnybines pareigas; antra, ar šie reiškiniai (pareigūno sveikatai arba gyvybei) atsirado tuo metu, kai tarnybinių pareigų atlikimas buvo lydimas padidėjusio pavojaus ar padidėjusios rizikos pareigūno gyvybei ar sveikatai. Statuto 40 straipsnio 3 dalyje numatytiems kompensacijos išmokėjimo atvejams, kai pareigūno sveikata sutrikdyta dėl tarnybinių pareigų atlikimo ar pareigūno statuso – gali būti priskirtos situacijos,

²⁰¹ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-520-2896-12 Dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

²⁰² „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

²⁰³ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. kovo 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-143-67/2009 Dėl kompensacijos priteisimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

²⁰⁴ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. lapkričio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-662-3312-11 Dėl administracinio akto dalies panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

kai nustatoma, jog tretieji asmenys sutrikdo vidaus tarnybos sistemos pareigūno sveikatą dėl atitinkamų jo atliktų veiksmų vykdant tarnybos pareigas ar atitinkamo statuso vidaus tarnyboje.

Nors socialinė garantija, kad pareigūnams valstybės garantuojama teisinė pagalba, numatyta VTS²⁰⁵ 58 straipsnyje, nėra absoliuti, taip pat nėra aptarti kriterijai, kuriais vadovaudamasis vidaus reikalų įstaigos vadovas turi spręsti pareigūno patirtų teismo išlaidų kompensavimo klausimą. Tai nereiškia, jog šio klausimo sprendimas priklauso išimtinai vien tik nuo vidaus reikalų įstaigos vadovo valios. Privalomumas vidaus reikalų įstaigos vadovui, kompensuoti pareigūnams teisinės pagalbos išlaidas ar jų dalis, dar negarantuoja jog pareigūno teisėti lūkesčiai bus užtikrinti. Tačiau administracinėje byloje A-662-563-14²⁰⁶ LVAT yra konstatavęs, kad diskrecija turi būti pagrindžiama objektyviais faktais bei bendraisiais teisės principais – įstatymo viršenybės, objektyvumo, proporcingumo, nepiktnaudžiavimo valdžia, efektyvumo, numatytais Viešojo administravimo įstatymo 3 straipsnyje. Todėl sprendimas dėl nuostolių kompensavimo, turi būti priimamas tik vidaus reikalų įstaigai išsamiai išnaginėjus ir įvertinus visas reikšmingas aplinkybes, pareigūno atstovo suteiktų teisinių paslaugų apimtį ir pobūdį, jo darbo ir laiko sąnaudas pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose, į bylos sudėtingumą ir apimtį, į bylos nagrinėjimo trukmę, vadovaujantis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principais.

Pagal VTS 60 straipsnyje nustatytą socialinę garantiją pareigūnams, kurie pagal tarnybos pobūdį važinėja keleiviniu ar asmeniniu transportu tarnybiniais tikslais, kompensuojamos važiavimo išlaidos, išskyrus išlaidas taksi. Pareigūnų važiavimo išlaidų kompensavimo tvarką ir maksimalų važiavimo išlaidų kompensacijos dydį nustato Vyriausybė ar jos įgaliota institucija. Administracinėje byloje I-143 – 7/2009²⁰⁷ kilo ginčas dėl važiavimo išlaidų kompensacijos, kadangi Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Varėnos rinktinės vado patvirtinoje instrukcijoje buvo nustatytas važiavimo išlaidų kompensacijos dydžio apribojimas. LVAT konstatavo, kad nuostata, kad kompensacijos maksimalus dydis per mėnesį negali viršyti įstaigos vadovo įsakymu patvirtinto dydžio, priimta nekompetentingo administravimo subjekto ir šiuo aspektu prieštarauja teisėtiems lūkesčiams.

Tiriant valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių įgyvendinimą, tikslinga atkreipti dėmesį į teisės aktuose nustatytą priemonę darbą kenksmingomis, labai kenksmingomis ir

²⁰⁵ „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

²⁰⁶ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. vasario 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-662-563-14 Dėl sprendimo panaikinimo ir teisinės pagalbos išlaidų priteisimo“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

²⁰⁷ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. balandžio 24 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-143-7/2009 Dėl norminio administracinio teisės akto teisėtumo“, Administracinė jurisprudencija 17 (2009), žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

pavojingomis darbo sąlygomis. Tokia valstybės tarnautojų teisė yra numatyta VTĮ²⁰⁸ 26 straipsnyje ir VTS²⁰⁹ 47 straipsnyje. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą²¹⁰ prie pavojingų darbų priskiriami darbai su jonizuojančiosios spinduliuotės šaltiniais, radioaktyviosiomis medžiagomis ir jų atliekomis, gaisrų gesinimas, gelbėjimo darbų vykdymas pramoninių ir transporto avarijų vietose, gaivalinių nelaimių padarinių, cheminių ir radiacinių incidentų likvidavimas, po vandeniui (naro darbai) ir skęstančiųjų gelbėjimas ir kiti. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. vasario 10 d. nutarimą²¹¹ įstaigų vadovai privalo imtis veiksmingų priemonių, kurios apsaugotų pareigūnus ar kursantus nuo veiksmų poveikio, atlikti veiksmų keliamos rizikos vertinimą įstaigose organizuojamas pradedant įstaigos veiklą, projektuojant ar įrengiant naujas pareigūnų darbo vietas, reorganizuojant įstaigą, įvykus nelaimingam atsitikimui ar pareigūnui ar kursantui nustačius profesinę ligą, pasikeitus pareigūnų vykdomai veiklai, saugos ir sveikatos reikalavimams, nustačius įstaigoje šių reikalavimų pažeidimus. Vidaus reikalų centrinės įstaigos, atlikdamos veiksmų valdymą, kaupia, analizuoja, sistemina ir apibendrina vidaus reikalų centrinės įstaigos ir jai pavaldžių įstaigų pateiktą informaciją, būtina saugai, sveikatai ir efektyviam veiksmų valdymui užtikrinti, ir šią informaciją teikia vidaus reikalų ministro įgaliotai sveikatos priežiūros įstaigai.

Lietuvoje vienas didžiausių dirbtinių jonizuojančiosios spinduliuotės šaltinių yra eksploatavimo nutraukimo veiklą vykdanči Valstybės įmonė Ignalinos atominė elektrinė (toliau – IAE). Nors 2018 m. vasario 25 d. iš 2-ojo bloko reaktoriaus buvo iškrauta paskutinė šilumą išskirianti rinklė, tačiau pačiame objekte IAE 101/1, 2 pastatų branduolinio kuro išlaikymo baseinuose jos liks dar ilgus metus.²¹² Todėl IAE lieka branduolinės energetikos objektu. Taip pat šalia IAE statomi radioaktyviųjų atliekų tvarkymo kompleksai. Pabrėžtina, kad IAE pagal Lietuvos Respublikos Radiacinės saugos įstatyme²¹³ nustatyta tvarką, darbuotojai, vykdančys veiklą su jonizuojančiosios spinduliuotės šaltiniais, aprūpinti asmeninėmis apsaugos priemonėmis. *Jonizuojančiosios spinduliuotės poveikiui įvertinti vedama asmeninė darbuotojų ir darbo vietų stebėseną, tai yra pastovus taršos, susijusios su apšvitos arba radioaktyviojo užterštumo poveikiu, matavimas ir rezultatų analizė.*

Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – VSAT) IAE apsaugos rinktinės ir Priešgaisrinės apsaugos gelbėjimo

²⁰⁸ „Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1708 (2002).

²⁰⁹ „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

²¹⁰ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 3 d. nutarimas Nr. 1386 Dėl pavojingų darbų sąrašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 87, 3751 (2002).

²¹¹ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. vasario 10 d. nutarimas Dėl Kenksmingųjų veiksmų valdymo vidaus tarnybos sistemoje tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. 129“, *Teisės aktų registras* 2995 (2016).

²¹² Valstybės įmonės Ignalinos atominės elektrinės naujienų interneto portalas, žiūrėta 2018 m. vasario 27 d., <https://www.iae.lt/lt/naujienos/pranesimai-spaudai/2018/02/27/iskrauta-paskutin-2-ojo-bloko-reaktoriaus-siluma-i/>.

²¹³ „Lietuvos Respublikos Radiacinės saugos įstatymas“, *Valstybės žinios* 11, 239 (1999).

departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – PAGD) Visagino priešgaisrinės gelbėjimo valdybos pareigūnai vykdo viešojo administravimo ir kitas specifines funkcijas IAE objektuose. Todėl teisė į priemonę už darbą kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis darbo sąlygomis suponuoja valstybės tarnautojams teisėtus lūkesčius, kad jų rizika bus kompensuojama. Be to, pagal Konstituciją negali būti tokios situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris dirba poilsio, švenčių dienomis, nakties metu, dirba kenksmingomis, labai kenksmingomis ar pavojingomis darbo sąlygomis, atlieka įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomas užduotis, atliekamas viršijant nustatytą darbo trukmę, būtų nemokama arba šis darbas būtų neapmokamas teisingai.²¹⁴

Teoriškai pagal priemonę mokėjimo, viršvalandžių apskaičiavimo ir apmokėjimo VSAT valstybės tarnautojams tvarkos aprašą²¹⁵ ir PAGD priemonę valstybinės priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūnams mokėjimo tvarkos aprašą²¹⁶ atlikus darbo aplinkos vertinimą ir nustatčius tarnautojus ir pareigūnus, dirbančius darbo aplinkoje, kurioje kenksmingų veiksnių dydžiai viršija leistinas ribines vertes (dydžius) ir nėra galimybės techninėmis ar kitomis priemonėmis sumažinti jų iki darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktuose nustatytų leistinų ribinių verčių (dydžių), turi būti mokamos priemokos už darbą kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis darbo sąlygomis. Priemokos už darbą pavojingomis darbo sąlygomis turėtų būti mokamos pagal darbo laiko apskaitos žiniaraščius už faktiškai šiomis sąlygomis dirbtą laiką tarnautojams ir pareigūnams, kai jie atlieka nustatytas užduotis.

PAGD Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos Visagino m. ir Ignalinos AE apsaugai Visagino m. ir Ignalinos AE apsaugai vadovybė 2003 m. spalio 3 d. raštu Nr. 4-470 oficialiai kreipėsi į IAE (Darbo saugos skyrių) ir Utenos Visuomenės sveikatos centro specialistus atlikti PGT Visagino m. ir Ignalinos AE pareigūnų IAE kenksmingų veiksnių sanitarinių – higieninių matavimų rezultatus ir darbo vietų higieninio įvertinimą. Buvo nustatyta, kad jų darbo vietos nuolat ir tiesiogiai yra IAE kontroliuojamoje zonoje, ir yra veikamos gamybinės aplinkos kenksmingų veiksnių, kurių faktinės reikšmės viršija leistinus lygius, remiantis Lietuvos higienos normomis.²¹⁷ 2004 m. sausio 19 d. PAGD Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos Visagino

²¹⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, *Valstybės žinios* 181, 6708 (2004); 186 (2004) (atitaisymas).

²¹⁵ „Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2016 m. rugpjūčio 17 d. įsakymas Nr. 4-389 Dėl priemonių mokėjimo, viršvalandžių apskaičiavimo ir apmokėjimo valstybės tarnautojams tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Teisės aktų registras* 22542 (2016).

²¹⁶ „Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2005 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. 1-368 Dėl priemonių valstybinės priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūnams mokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, žiūrėta 2018 m. sausio 19 d., <http://esavadaai.lt/dokumentai/mokejimo-tvarkos-apraso-patvirtinimo/>.

²¹⁷ Valstybės įmonės Ignalinos atominės elektrinės atestacijos komisijos posėdžio 2003 m. gruodžio 16 d. protokolas Nr. 10DVAK-10.(6.3) Dėl darbo vietų įvertinimo rezultatų patvirtinimo ir lengvatų bei kompensacijų personalui nustatymo.

m. ir Ignalinos AE apsaugai viršininko įsakymo Nr. 1-9 buvo nustatytos ir mokėtos priemokos Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos Visagino m. ir Ignalinos AE apsaugai ir komandų pareigūnams. Pabrėžtina, kad priemoka už kenksmingumą buvo mokama ir VSAT pareigūnams. Po 2009 m. gruodžio 31 d. IAE 2-ojo bloko eksploatavimo nutraukimo, taip pat atsižvelgiant į Lietuvos valstybės ekonominę krizę, PAGD Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos Visagino miesto ir Ignalinos AE apsaugai reorganizavimą į PAGD Visagino priešgaisrinės gelbėjimo valdybą, priemokų mokėjimas už kenksmingas sąlygas buvo nutrauktas²¹⁸. Šiuo metu VSAT pareigūnams taip pat ši priemoka nemokama.

Administracinėje byloje Nr. A-4-153-2005²¹⁹ LVAT nutartyje pažymėjo, kad tam tikrai asmenų grupei yra taikomos VTĮ normos, o kiti darbo santykius ir socialines garantijas reglamentuojantys įstatymai gali būti taikomi tik kaip papildomas valstybės tarnyboje susiklosčiusių santykių reguliatorius ir tik tada, kai nepakanka VTĮ normų. Lietuvos Respublikos Darbo kodekso²²⁰ 144 straipsnyje numatyta, kad už darbą, kai yra nukrypimų nuo normalių darbo sąlygų, taip pat kai padidinamas darbuotojo darbo mastas, mokamas padidintas, palyginti su normaliomis darbo sąlygomis, darbo užmokestis. Konkretūs apmokėjimo dydžiai nustatomi kolektyvinėse ir darbo sutartyse. Nors LAT yra konstatavęs, kad ta aplinkybė, kad konkretus apmokėjimo už darbą, esant nukrypimų nuo normalių sąlygų, dydis nenustatytas kolektyvinėje ar darbo sutartyse, neatleidžia darbdavio nuo įstatymo imperatyviai nustatytos pareigos mokėti už darbą tokiomis sąlygomis padidintą darbo užmokestį. Tuo atveju, jeigu kolektyvinėje sutartyje nenustatyta konkretaus apmokėjimo už darbą, esant nukrypimų nuo normalių darbo sąlygų, dydžio, taip pat didesnis atlygis nenustatytas individualioje darbo sutartyje, darbuotojas po darbo sutarties sudarymo nepraranda teisės kreiptis į darbdavį dėl padidinto darbo užmokesčio mokėjimo, jeigu jis dirba, esant nukrypimų nuo normalių darbo sąlygų.²²¹

Pagal Europos valstybių viešajame sektoriuje veikiančių šiaurės šalių modelį dėl darbo sąlygų, socialinių garantijų, darbo užmokesčio yra deramasi tarp 3 šalių – Vyriausybės, profesinių sąjungų ir darbdavių atstovų. VTS²²² 52 straipsnyje yra nustatyta, kad pareigūnai gali steigti profesines sąjungas ar stoti į jas savo interesams ginti, sudaryti kolektyvinį sutartį (autorės pastaba – šiuo metu iki 2019 metais naujo VTS įsigaliojimo ugniagesių profsąjungos atstovai bando derėtis su PAGD vadovybe dėl kolektyvinėje sutartyje palankesnių darbo sąlygų).

²¹⁸Nors PAGD Visagino priešgaisrinės gelbėjimo valdyboje šiuo metu faktiškai kompensuojami darbai po vandeniu (naro darbai) ir skęstančiųjų gelbėjimas (autorės pastaba).

²¹⁹„Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. vasario 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-04-153-05 Dėl neteisėto atleidimo iš valstybės tarnybos“, žiūrėta 2018 m. kovo 17 d., <http://www.infolex.lt/tp/>.

²²⁰„Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 23709 (2016).

²²¹„Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-83/2011 Dėl darbo apmokėjimo, esant nukrypimų nuo normalių darbo sąlygų, žiūrėta 2018 m. kovo 14 d., <https://www.infolex.lt/tp/>.

²²²„Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

Kolektyvinėse sutartyse gali būti nustatytos papildomos ir palankesnės saugių ir sveikatai nekenksmingų darbo sąlygų sudarymo darbuotojams nuostatos negu galiojančiuose darbuotojų saugos ir sveikatos norminiuose teisės aktuose. Pavyzdžiui, kaip viena iš teisinių priemonių, tai nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliosiančiose Darbo kodekso nuostatose darbuotojams, kurių darbas susijęs su didesne nervine, emocine, protine įtampa ir profesine rizika, taip pat kurių darbo sąlygos yra specifinės, suteikiamos iki keturiasdešimt vienos darbo dienos (jeigu dirbama penkias dienas per savaitę) arba iki penkiasdešimt darbo dienų (jeigu dirbama šešias dienas per savaitę), arba iki aštuonių savaitių (jeigu darbo dienų per savaitę skaičius yra mažesnis arba skirtingas) pailgintos atostogos (į sąrašą įtraukti ir IAE darbuotojai²²³ ir pan.) Taigi, VSAT ir PAGD pareigūnai, kurie atlieka viešojo administravimo funkciją, taip pat galėtų pretenduoti į tokias kompensacines sąlygas. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą²²⁴ Dėl sutrumpintų darbo laiko normų ir apmokėjimo tvarkos aprašo yra numatyta nuostata, įvertinus profesinę riziką ir nustačius, kad sveikatai kenksmingų veiksnių dydžiai darbo aplinkoje viršija darbuotojų saugą ir sveikatą norminiuose teisės aktuose nustatytus leistinus ribinius dydžius (kiekius), kol techninėmis ar kitomis priemonėmis sveikatai kenksmingų veiksnių dydžiai jų darbo aplinkoje sumažinami iki leistinų dydžių, privaloma trumpinti savaitės darbo laiko normą ne ilgiau kaip 36 valandų. Svarbiausia, kad kolektyvinėje sutartyje numatytų priemonių ir nuostatų vykdymą kontroliuotų darbdaviui atstovaujantys asmenys, darbdavio įgalioti asmenys, darbuotojų atstovai ir Valstybinė darbo inspekcija. Tai skatins įstaigų vadovus vykdyti savo įsipareigojimus.

Taigi, išanalizavus teismų praktiką ir teisės aktu, galima konstatuoti, kad Lietuvoje teisėtų lūkesčių principas nėra tinkamai įgyvendinamas valstybės tarnautojų atžvilgiu, kadangi valstybės tarnybos įstaigų vadovai ne pilna apimtimi užtikrina valstybės tarnautojų teises ir jų socialines garantijas, ignoruoja imperatyvių normų reikalavimus. Tačiau valstybės tarnautojai teisės aktų nustatyta tvarka gali steigti profesines sąjungas ar stoti į jas savo interesams ginti, sudaryti kolektyvinę sutartį, kurioje būtų nustatytos papildomos ir palankesnės saugios ir sveikatai nekenksmingos darbo sąlygos.

3.4. Tarnybiniai ginčai ir vadovo (valstybės tarnautojo) atsakomybė

Individualūs tarnybiniai ginčai, kylantys dėl teisės aktuose ar kolektyvinėje sutartyje nustatytų valstybės tarnautojų teisių ir socialinių garantijų įgyvendinimo, sprendžiami

²²³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos informacija apie darbo teisę internetiniame portale, žiūrėta 2018 m. kovo 25 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/darbo-rinka-uzimtumas/darbo-teise/darbo-ir-poilsio-laikas>.

²²⁴ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 496 Dėl Lietuvos Respublikos darbo kodekso įgyvendinimo pakeitimo“, *Teisės aktų registras* 11190 (2017).

administraciniuose teismuose Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo²²⁵ nustatyta tvarka. Prieš kreipiantis į administracinę teisimą, valstybės įstaigų vadovų priimti individualūs teisės aktai arba veiksmai (neveikimas) ar vilkinimas atlikti veiksmus gali būti, o įstatymų nustatytais atvejais – turi būti ginčijami kreipiantis į išankstinio ginčų nagrinėjimo ne teismo tvarka instituciją. VTS²²⁶ neįtvirtintas ikiteisminio tarnybinių ginčų nagrinėjimo privalomumas, todėl vidaus valstybės tarnybos pareigūnų kreipimasis į tarnybinių ginčų komisiją yra neprivalomas. Šiuo atveju yra statutinio pareigūno pasirinkimo teisė – ar spręsti konfliktą įstaigos viduje, ar kreiptis į teisimą dėl jo teisės ar tariamų teisėtų lūkesčių pažeidimo. Pabrėžtina, kad atsakovas tokių bylų kategorijoje yra valstybė ar valstybės įstaiga. Pasak H. Kelseno: „Valstybės, kaip juridinio asmens, pareigas ir teises nustato nacionalinė teisinė tvarka, iš tikrųjų teisinės tvarkos nustatytą pareigą visuomet atlieka arba pažeidžia ne valstybė kaip juridinis asmuo, o konkretus žmogus“²²⁷. Pagal Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymą²²⁸ valstybės įstaigos vadovas yra vienasmenis biudžetinės įstaigos valdymo organas. Jo pagrindinės pareigos organizuoti biudžetinės įstaigos darbą taip, kad būtų įgyvendinami biudžetinės įstaigos tikslai ir atliekamos nustatytos funkcijos ir užtikrinti racionalų ir taupų lėšų bei turto naudojimą, veiksmingą biudžetinės įstaigos vidaus kontrolės sistemos sukūrimą, jos veikimą ir tobulinimą.

Šiuo metu galiojančiuose teisės aktuose yra numatyta valstybės tarnautojų asmeninė atsakomybė. Valstybės tarnybos įstaigų vadovų, kurie yra karjeros valstybės tarnautojai ar vidaus tarnybos pareigūnai, tarnybinių, materialinę atsakomybę nustato VTĮ, VTS ir kiti darbo santykius reglamentuojantys teisės aktai. VTĮ²²⁹ 28 straipsnyje nustatyta, valstybės tarnautojai už tarnybinius nusižengimus traukiami tarnybinėn atsakomybėn, už valstybės ir savivaldybės institucijai ir įstaigai padarytą materialinę žalą traukiami materialinėn atsakomybėn. Pagal VTS²³⁰ 32 straipsnį vidaus valstybės tarnybos pareigūnai, kurie atlikdami jiems patikėtas pareigas pažeidė įstatymų reikalavimus, įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka, atsižvelgiant į pažeidimo pobūdį, traukiami tarnybinėn, administracinėn, materialinėn ar baudžiamojon atsakomybėn. Vidaus valstybės tarnybos pareigūnų materialinės atsakomybės atvejus ir tvarką nustato VTĮ. Pabrėžtina, kad Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymo projekto 42 straipsnyje jau numatyta vidaus valstybės tanybos pareigūnų materialinės

²²⁵ „Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas“, *Valstybės žinios* 85, 2566 (2000).

²²⁶ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto 61 straipsnyje nustatyta, kad individualūs tarnybiniai ginčai, išskyrus ginčus dėl pareigūno atleidimo iš vidaus tarnybos, gali būti sprendžiami ne teismo tvarka vidaus reikalų įstaigoje sudarytoje tarnybinių ginčų komisijoje, „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“. *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

²²⁷ Kelsen, H., *supra note*, 34, 247-248.

²²⁸ „Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymas“, *Valstybės žinios* 15, 699 (2010).

²²⁹ „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Valstybės žinios* 45, 1708 (2002).

²³⁰ „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 10814 (2015).

atsakomybės taikymo tvarka. Jos turinys atitinka VTĮ 32 straipsnio turiniui. VTĮ²³¹ 32 straipsnyje nustatyta, kad valstybės tarnautojas turi atlyginti savo neteisėta kalta veika²³² valstybės įstaigai padarytą tiesioginę materialinę žalą, jeigu ją padarė atlikdamas vidaus administravimo veiklą, tačiau atlygintinos žalos dydis negali viršyti 6 vidutinių valstybės tarnautojo darbo užmokesčių, ar viršyti 20 procentų valstybės tarnautojui priklausančio per mėnesį mokėti darbo užmokesčio, išskyrus teisės aktų nustatytus atvejus, kai privaloma atlyginti visą žalą. Padarytą žalą valstybės tarnautojas gali atlyginti savo noru. Jei valstybės tarnautojas gera valia šalių susitarimu žalos neatlygino natūra ar pinigais, padarytos žalos atlyginimas gali būti (atorės pastaba – *neprivalo*) tą valstybės tarnautoją į pareigas priėmusio asmens sprendimu išskaitomas iš valstybės tarnautojo darbo užmokesčio neviršijant vidutinio darbo užmokesčio.

Pabrėžtina, kad VTĮ 33 straipsnyje numatyta valstybės įstaigų regreso (atgrėžtinio reikalavimo) teisė į žalą padariusį valstybės tarnautoją. VTĮ²³³ pakeitimo įstatymo projekto 37 sraipsnyje šiuoostata yra patikslinta: „Valstybės tarnautojo padarytą žalą atlyginusi valstybės ar savivaldybės institucija ar įstaiga, o, *kai žala padaryta neteisėtais įstaigos vadovo veiksmais, - įstaigos vadovą į pareigas priimantis asmuo*, turi regreso tvarka reikalauti iš žalą padariusio valstybės tarnautojo tokio dydžio žalos atlyginimo, kiek ji sumokėjo, bet ne daugiau kaip 9 vidutinių valstybės tarnautojo darbo užmokesčių. Jeigu valstybės tarnautojas žalą padarė tyčia, valstybės ar savivaldybės institucija ar įstaiga į padariusį žalą valstybės tarnautoją turi tokio dydžio regreso teisę, kiek ji sumokėjo žalos atlyginimo“²³⁴. Vėl atkreiptinas dėmesys, kad VTĮ ir jo įstatymo pakeitimo projekto nuostatoje įtvirtinta *regreso teisė, o ne pareiga*. Todėl, kol žalos išieškojimas teisiškai neprivalomas, valstybės institucijos, tiksliau – valstybės įstaigos vadovai, tiesiog vengs tą daryti (faktiškai taip yra – autorės pastaba), kadangi žalą atlygins Lietuvos piliečiai, mokantys mokesčius į valstybės biudžetą. Šiuo metu teisės aktuose numatyta vadovų asmeninė atsakomybė didele dalimi neveiksminga, todėl valstybės įstaigos vadovai nebijo tinkamai neįgyvendinti savo pareigų valstybės tarnautojų (pavaldinių) atžvilgių.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad VTĮ, VTS ir jų projektuose numatyta abstrakti materialinė atsakomybė dėl žalos padarytos *neteisėtais valstybės (statutinės) įstaigos vadovo veiksmais*, kai valstybės institucija ar įstaiga teismo sprendimu turės atlyginti žalą. Visai nenumatyta tarnybinė ir materialinė atsakomybė už *valstybės (statutinės) įstaigos vadovo*

²³¹ „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Valstybės žinios* 45, 1708 (2002).

²³² Tarnybinio nusižengimo subjektyvioji pusė būtų valstybės tarnautojo, neatlikusio ar netinkamai atlikusio pareigas, kaltė, kuri gali pasireikšti tiek tyčios, tiek neatsargumo forma. Rekomendacija dėl valstybės tarnautojų materialinę atsakomybę reglamentuojančių teisės aktų nuostatų taikymo, Valstybės tarnybos departamentas (2014), http://portalas.vtd.lt/upload/Dokumentai/ISTAIGOMS/Rekomendacijos/Rekomendacija_del_materialines_atsakomybes.pdf.

²³³ „Valstybės tarnybos įstatymo Nr. VIII-1316 pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija)“, Registracija XIII, 1596. Žiūrėta 2018-01-19. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/39868b90fcf711e796a2c6c63add27e9?jfwid=-15zxvxf>.

²³⁴ VTS pakeitimo įstatymo projekto 43 straipsnyje apibrėžta statutinė įstaigų regreso (atgrėžtinio reikalavimo) teisė į žalą padariusį pareigūną. Šio straipsnio turinys atitinka VTĮ pakeitimo įstatymo projekto 37 sraipsniui.

pareigų neatlikimą ar netinkamą atlikimą, kai neįgyvendinami valstybės tarnautojų teisės ir jų socialinės garantijos, kai tai galėjo (ar sukėlė) sukelti sunkias pasekmes ar sutrukdyti institucijai ar įstaigai laiku ir tinkamai atlikti viešojo administravimo procedūrą. Nors tai būtų gera valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių pažeidimų prevencija. Pavyzdžiui, vidaus valstybės tarnybos pareigūnas, kuris nėra tinkamai aprūpintas individualiomis apsaugos priemonėmis dėl valstybės įstaigos vadovo aplaidumo, turi atlikti savo funkcijas pavojingoje (kenksmingoje) teritorijoje. Pagal DK²³⁵ 159 straipsnį kiekvienas darbuotojas turi teisę atsisakyti dirbti, jeigu yra pavojus jo saugai ir sveikatai. Jo atsisakymas dirbti negali būti laikomas jo darbo pareigų pažeidimu. Tačiau vidaus tarnybos pareigūnas privalo vykdyti tarnybą nepriklausomai nuo to, kad jos vykdymas gali kelti grėsmę žmogaus sveikatai ar gyvybei. Kita situacija, jei pareigūnas žinos, kad jam nemokamos priemonės už kenksmingas sąlygas, jis vengs patekimo į tokias patalpas ir sąžiningai neatliks savo funkcijas viešojo administravimo srityje. Tai reikštų, nebus užkirstas kelias galimiems teisės aktų reikalavimams pažeidimams, dėl kurių gali įvykti nelaimė. Todėl teisės aktuose taip pat turi būti numatyta tarnybinė atsakomybė ir prievolė valstybės (stautinių) įstaigos vadovams atlyginti tiesioginę tikrąją žalą, padarytą dėl jų šiurkštaus aplaidumo valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių atžvilgiu. Kaip pabrėžė LVAT, tarnybinė atsakomybė – sudėtinė Lietuvos valstybės tarnybos dalis, kuri tiesiogiai daro įtaką valstybės tarnybos žmogiškiesiems ištekliams, gerina jos įvaizdį visuomenėje bei didina žmonių pasitikėjimą ja, sudaro sąlygas išvengti klaidų ir sukurti profesionalią valstybės tarnybos aplinką. Tarnybinės atsakomybės tikslas yra tiek tarnybos pažeidimų prevencija, tiek pažeidėjo nubaudimas už netinkamą tarnybos funkcijų atlikimą.²³⁶ Konstitucinis Teismas yra pareiškęs, kad valstybės pareigūnai, kurie asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau visuomenės interesų, gali būti net pašalinti iš pareigų.²³⁷

Taigi, individualūs tarnybiniai ginčai, kylantys dėl valstybės tarnautojų teisių ir socialinių garantijų įgyvendinimo, sprendžiami administraciniuose teismuose Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka. Valstybės tarnybos įstaigų vadovų (valstybės tarnautojų) tarnybinę, materialinę atsakomybę nustato VTĮ, VTS ir kiti teisės aktai. VTĮ numatyta regreso teisė į žalos atlyginimą. Faktiškai vadovų asmeninė atsakomybė didelė dalimi neveiksminga, kadangi žalos išieškojimas teisiškai neprivalomas. Šiuo metu teisės aktuose nėra atskirta vadovų tarnybinė ir materialinė atsakomybė už valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių neįgyvendinimą.

²³⁵ „Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *Teisės aktų registras* 23709 (2016).

²³⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. spalio 23 d. praktikos, nagrinėjant bylas dėl tarnybinių ginčų, apibendrinimas Nr. 25, II dalis, žiūrėta 2018 m. kovo 13 d., <http://www.infolex.lt/teise/>.

²³⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada Dėl Respublikos Prezidento Rolando Pakso veiksmų“, žiūrėta 2018 m. kovo 13 d., <https://www.infolex.lt/tp/41636>.

IŠVADOS

1. Tiriant teisės doktrinoje teisėtų lūkesčių principo genezę, jo esmę ir nagrinėjant teismų jurisprudencijoje suformuotus teisėtų lūkesčių principo taikymo aspektus viešojo administravimo srityje nustatyta:

1.1. Teisėtų lūkesčių principas grindžiamas asmens teisėtai įgytomis teisėmis ir interesais. Pagal teisėtų lūkesčių principą įstatymų leidėjai ir valstybės institucijos yra saistomos priimtų įsipareigojimų. Todėl asmuo, gera valia pasiklojęs valstybės įstatymais ir vykdydamas administracinius sprendimus, gali tikėtis ir siekti tam tikrų tikslų, tokio asmens lūkesčiai turi būti apsaugoti.

1.2. Taikant teisėtų lūkesčių principą teisminės kontrolės metu vertinamas norminių teisės aktų ir valstybės valdžios institucijos kaip viešojo administravimo subjekto priimto sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas – lūkesčių ir teisinių pasekmių atitiktis.

1.3. Teisėtų lūkesčių principas nėra absoliutus, todėl negali riboti valstybės vyriausybės diskrecijos, nustatant politines kryptis viešuose santykiuose. Tokiu atveju teisėtų lūkesčių ir įgytų teisių ribojimas turi būti būtinas ir neišvengiamas, protingai bei racionaliai pagrįstas, nustatytas įstatymų. Valstybės valdžia privalo veikti greitai, tinkamai ir nuosekliai, laikytis proporcingumo principo. Turi būti nustatytas kompensacijos mechanizmas ir atlyginta dėl apribotos teisės patirtų praradimų žala.

1.4. Pagal teisėtų lūkesčių principą keičiant teisinį reguliavimą turi būti numatytas pereinamasis laikotarpis ir asmenys, kuriems pagal ankstesnį reguliavimą buvo suteikta tam tikra teisė, galėtų pasirengti tokiems pakeitimams. Taip pat teisės aktų galia turi būti nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų grįžtamoji galia neleidžiama, nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (lotynų kalba, *lex benignior retro agit*).

1.5. Ypatingais atvejais taikoma teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem*, kai tai negali pažeisti kitų suinteresuotų asmenų interesų. Tokiu atveju teisėtų lūkesčių šaltinis gali būti siejamas su teisei prieštaraujančiomis valstybės garantijomis, tačiau lūkesčių teisėtumas ir apsauga nėra tapatinami su jų atsiradimo pagrindo teisėtumu.

1.6. Valstybės tarnautojų atsakomybė viešojo administravimo srityje dėl asmens teisėtų lūkesčių pažeidimo atsiranda esant trimis sąlygoms: neteisėtiems veiksams ar neveikimui, žalai ir priežastiniam neteisėtų veikslių (neveikimo) ir žalos ryšiui.

1.7. Turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas priteisiamas teismo nagrinėjimo metu, taikant alternatyviai arba subsidiariai teisėtų lūkesčių materialiuųjų (esminių) ir kompensacinių, procedūrinių gynybos modelių.

2. Vadovaujantis teismų praktika ir stebėjimo metodu, taip pat analizuojant valstybės tarnybos sistemos teisės aktus, pasitvirtino ginamas teiginys, kad Lietuvoje teisėtų lūkesčių principas nėra tinkamai įgyvendinamas valstybės tarnautojų atžvilgiu. Nustatytos priežastys:

2.1. Valstybės tarnybos teisės aktų sistema sudėtinga ir nepastovi, todėl nuolat vyksta valstybės įstaigų struktūriniai pertvarkymai. Dėl sumažintų etatų, atleistų žmonių, didėja kitų valstybės tarnautojų darbo krūvis, taip pat, siekiant įgyvendinti darbo užmokesčio didinimo programą „Programa 1000“, valstybės tarnautojai verčiami atlikti viršvalandinį darbą, kuris tinkamai neapmokamas.

2.2. Valstybės tarnybos įstaigos vadovai neatsižvelgia į valstybės tarnautojų tarnybos specifiką ir tinkamai neįgyvendina teisės aktų normos, nustatančios tarnybos veiklos vertinimą, kurio metu taip pat pažeidžiami karjeros ir diskriminavimo principai. Pažeidžiama teisė į darbo užmokesčio priemonę už kenksmingas ir pavojingas sąlygas, nustatyti probleminiai aspektai įgyvendinant kitas valstybės tarnautojų socialines garantijas.

3. Vadovaujantis teismų praktika, taip pat analizuojant valstybės tarnybos sistemos teisės aktus, nustatyta, kad įstaigos vadovo (valstybės tarnautojo) atsakomybės teisinis reglamentavimas valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių pažeidimo atveju nepakankamas. Todėl jų asmeninė atsakomybė didele dalimi neveiksminga.

PASIŪLYMAI

Kad būtų išvengta valstybės tarnautojų teisėtų lūkesčių ir teisių pažeidimų ir padidinta jų motyvacija, taip pat pagerinta jų viešojo administravimo kokybė, būtina:

1. Skatinti ieškoti socialinio kompromiso, sudarant kolektyvinę sutartį, joje kaip skatinimo priemonę numatyti papildomas mokamas atostogas (dienes), nuolatinį darbo užmokesčio koeficiento didinimą, kaip alternatyvą kompesacijai už kenksmingas sąlygas taikyti sutrumpintą darbo laiką.

2. Numatyti atskirą nuostatą Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatyme ir vidaus tarnybos statute dėl vadovo tarnybinės nuobaudos ir privalomos materialinės atsakomybės už pareigų neatlikimą ar šiurkštų aplaidumą tinkamai neįgyvendinant valstybės tarnautojų teisių ir socialinių garantijų, kai tai sutrukdė institucijai ar įstaigai tinkamai atlikti viešojo administravimo procedūrą ir (ar) sukėlė sunkias pasekmes, kai institucija ar įstaiga teismo sprendimu turėjo atlyginti žalą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai:

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“. *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).
2. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas“. *Valstybės žinios* 6, 120 (1993).
3. „Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymas“. *Valstybės žinios*: 66, 2130 (1999); 105, 0 (1999); IX, 855 (2002); 45, 1708 (2002).
4. „Lietuvos Respublikos Radiacinės saugos įstatymas“. *Valstybės žinios* 11, 239 (1999).
5. „Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas“. *Valstybės žinios* 85, 2566 (2000).
6. „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“. *Valstybės žinios* 74, 2262 (2000).
7. „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas“, *Valstybės žinios* 42,0 (2002).
8. „Lietuvos Respublikos teismų įstatymas“. *Valstybės žinios* 17, 649 (2002).
9. „Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas“. *Valstybės žinios* 42, 1919 (2003).
10. „Lietuvos Respublikos Muitinėje statuto pakeitimo įstatymas“. *Valstybės žinios* 64, 2881 (2003).
11. „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas“. *Valstybės žinios* 42, 1927(2003).
12. „Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas“. *Valstybės žinios* 70, 3170 (2003).
13. „Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas“. *Valstybės žinios* 77, 2975 (2006).
14. „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 4, 10, 16, 161, 17, 23, 26, 37, 41, 42 straipsnių pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo 26-1, 43-1 straipsniais ir 3 priedo II skyriaus pakeitimo įstatymas“. *Valstybės žinios* 143, 5688 (2008).
15. „Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymas“. *Valstybės žinios* 15, 699 (2010).
16. „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymas“. *Teisės aktų registras* 10814 (2015).
17. „Lietuvos Respublikos asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl ekonomikos krizės neproporcingai sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) dalies grąžinimo įstatymas“. *Teisės aktų registras* 11101 (2015).

18. „Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo Nr. I-693 3, 6, 7, 9, 16 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 15-2 straipsniu įstatymas“. *Teisės aktų registras* 10600 (2015).

19. „Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“. *Teisės aktų registras* 23709 (2016).

20. „Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas“, *Teisės aktų registras* XIII, 327 (2017).

21. „Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymo Nr. VIII-1316 pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija)“. Registras XIIP, 1596 (2018). Žiūrėta 2018-01-19. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/39868b90fcf711e796a2c6c63add27e9?jfwid=-15zxvxxfta>).

22. „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija)“. Registras XIIP, 1609 (2018). Žiūrėta 2018-01-19. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/33e72270fd0c11e796a2c6c63add27e9>.

23. Vokietijos Federacinės Respublikos pagrindinis įstatymas. <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>.

24. Vokietijos Federacinės Respublikos Administracinio proceso įstatymas. Žiūrėta 2018-01-22. https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-de-maximizeMS-lt.do?member=1).

Tarptautinės sutartis ir kiti Europos Sąjungos teisės aktai (rezoliucijos ir rekomendacijos, programa):

25. „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“. *Valstybės žinios* 40, 987 (1995).

26. „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7“. *Valstybės žinios* 96, 3016 (2000).

27. „Europos Sąjungos Europos gero administracinio elgesio kodeksas“. Europos ombudsmenas (2015). Žiūrėta 2018-01-19. <https://www.ombudsman.europa.eu/lt/press/publications/publication.faces/lt/3510/v4/html.book.mark>.

28. „Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija“. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 326, 02 (2012). Žiūrėta 2018-01-19. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>.

29. „Europos Parlamento 2013 m. sausio 15 d. rezoliucija su rekomendacijomis Komisijai dėl Europos Sąjungos administracinio proceso teisės (2012/2024(INL))“. Žiūrėta 2018-01-19. <http://www.europarl.europa.eu/>.

30. Europos Sąjungos darbuotojų saugos ir sveikatos 2014 – 2020 m. strateginė programa. Briuselis: 06 COM, 2014. <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2014/LT/1-2014-332-LT-F1-1.Pdf>.

31. „Europos Parlamento ir tarnybos reglamentas Dėl atviros, veiksmingos ir nepriklausomos Europos administracijos“. Heidi Hautala, Pavel Svoboda, Teisės reikalų komiteto vardu pasiūlymas. RSP 2610, 2016. Žiūrėta: 2018-01-19. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0279+0+DOC+XML+V0//LT>).

Kiti Lietuvos Respublikos teisės aktai (Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės nutarimai, Valstybės įstaigų įsakymai):

32. „Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. XIII-82 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. *Teisės aktų registras* 28737 (2016).

33. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 228 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 – 2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinių priemonių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios* 29, 1406 (2013).

34. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo Nr. VIII-1316 pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Diplomatinių tarnybos įstatymo Nr. VIII-1012 pakeitimo įstatymo projektų ir su jais susijusių įstatymų projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“. *Teisės aktų registras* 784 (2018).

35. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 24 d. nutarimas Dėl Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklių Nr. 968“. *Valstybės žinios* 65, 2656 (2002).

36. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl ekonomikos krizės neproporcingai sumažinto darbo užmokesčio (atlyginimo) dalies grąžinimo įstatymo įgyvendinimo“. *Teisės aktų registras* 13072 (2016).

37. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. vasario 10 d. nutarimas Dėl Kenksmingųjų veiksmų valdymo vidaus tarnybos sistemoje tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. 129“. *Teisės aktų registras* 2995 (2016).

38. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 3 d. nutarimas Nr. 1386 Dėl pavojingų darbų sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 87, 3751 (2002).

39. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 496 Dėl Lietuvos Respublikos darbo kodekso įgyvendinimo pakeitimo“. *Teisės aktų registras* 11190 (2017).

40. „Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro (2000 11 09 įsakymas Nr. 621) 2017 m. birželio 6 d. įsakymo Nr. V-654 redakcija Dėl Radiacinės saugos centre ir jo skyriuose, kainų nustatymo, indeksavimo bei šių paslaugų teikimo ir apmokėjimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 99, 3152 (2000).

41. „Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2016 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. 1V-13 Dėl Vidaus tarnybos sistemos pareigūnų tarnybos organizavimo taisyklių patvirtinimo“. *Teisės aktų registras* 476 (2016).

42. „Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2016 m. rugpjūčio 17 d. įsakymas Nr. 4-389 Dėl priemokų mokėjimo, viršvalandžių apskaičiavimo ir apmokėjimo valstybės tarnautojams tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras* 22542 (2016).

43. „Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2005 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. 1-368 Dėl priemokų valstybinės priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūnams mokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Žiūrėta 2018-01-19. <http://esavadai.lt/dokumentai/1219-pagd-prie-frm-direktoriaus-isakymas-del-priemoku-valstybines-priesgaisrines-gelbejimo-tarnybos-pareigunams-mokejimo-tvarkos-apraso-patvirtinimo/>.

Specialioji literatūra (monografijos, vadovėliai, knygos, disertacija, straipsniai):

44. Bakaveckas, Audrius. Administracinė teisė: teorija ir praktika. I dalis. Vilnius: MES, 2012.

45. Baranauskas, Egidijus, Inga Karulaitytė – Kvainauskienė, Julija Kiršienė, Vytautas Pakalniškis, Leonas Papirtis, Daina Petrauskaitė, Ramutė Ruškytė, Pranciškus Vitkevičius. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.

46. Baublys, Linas, Darijus Beinoravičius, Andrius Kaluina, Paresh Kathrani, Giedrė Lastauskienė, Kristina Miliauskaitė, Ernestas Spruogis, Vidas Stankevičius, Eglė Venckienė, Teisės teorijos įvadas. 2 leidimas. Vilnius: MES, 2012.

47. Beliūnienė, Lina. „Viešojo intereso pirmenybė prieš teisėtus lūkesčius konstitucinėje jurisprudencijoje“. *Teisės problemos* 1, 87 (2015): 104.

48. Beliūnienė, Lina, Milda Burnytė, Eglė Kavoliūnaitė – Ragauskienė, Egidijus Krivka, Mindaugas Lankauskas, Rūta Latvelė, Rita Matulionytė, Viešojo intereso atpažinimo problema Lietuvos teisėje: kriterijai ir prioritetai. Monografija. Vilnius: Eugrimas, 2015.
49. Cairns, Walter. Europos Sąjungos teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1999.
50. Danėlienė, Ingrida. Teisė į gerą administravimą: Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos administracinės teisės principų raidai. Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisei sistemai. Mokslinių straipsnių, skirtų Europos Sąjungos teisės įtakai Lietuvos konstitucinei, administracinei, aplinkos saugos, baudžiamajai, civilinei ir civilinio proceso ir socialinės apsaugos bei finansų teisei, rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014.
51. Deviatnikovaitė, Ieva. Užsienio šalių ir Europos sąjungos administracinė teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
52. Deviatnikovaitė, Ieva, Remigijus Kalašnykas. „Kai kurių bendrųjų Europos Bendrijos teisės principų taikymo ypatumai administruojant viešąją saugumą“. Jurisprudencija, 4, 94 (2007): 44-53.
53. Gedmintaitė, Audronė. „Teisėtų lūkesčių apsauga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje“. Teisė, 91 (2014): 135-152.
54. Gedmintaitė, Audronė. „Teisėtų lūkesčių apsauga contra legem“. Teisė, 93 (2014): 157-175.
55. Gedmintaitė, Audronė. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje. Disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016.
56. Jankauskas, Kęstutis. „Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai“. Jurisprudencija 51, 43 (2004): 17-31.
57. Kargaudienė, Aušra. Teisėtų lūkesčių (apsaugos) principas. Viešosios teisės raida: *de jure* ir *de facto* problematika. Vilnius: MES, 2013.
58. Kelsen, Hans. Grynoji teisės teorija. Vilnius: Eugrimas, 2002.
59. Lastauskienė, Giedrė. „Korektiško teisės principų taikymo prielaidos“. Teisė 85, (2012): 45-60.
60. Machovenko, Jevgenij. Teisės istorija. Vilnius: Registrų centras, 2013.
61. Pranevičienė, Birūtė. „Teisėtų lūkesčių principo samprata ir teisėtų lūkesčių apsaugos modeliai Europos sąjungos administracinėje erdvėje“. Jurisprudencija, 6, 96 (2007): 43-48.
62. Smalskys, Vainius. 1939–1940 metais kurto Lietuvos valstybės tarnybos įstatymo projekto vertinimas. Viešoji politika ir administravimas 4 (2014): 629-643.
63. Šileikis, Egidijus. „Teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija“. Konstitucinė jurisprudencija, 3 (2010): 236-255.

64. Šileikis, Egidijus. „Viešasis interesas ir teisėti lūkesčiai politinių partijų finansavime: bendrieji ir specifiniai aspektai“. Teisės problemos, 1, 87 (2015): 5-43.
65. Tate, Pamela. The coherence of „Legitimate Expectations“ and the Foundation of Natural Justice. Monash University: Law Review, 1988.
66. Usher, John A. Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai. Vilnius: ALK/Naujoji Rosma, 2001.
67. Vaišvila Alfonsas. Teisės teorija. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justita, 2009.
68. Vaišvila Alfonsas. Teisės teorija. Vilnius: Justita, 2014.
69. Vansevičius, Stasys. Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė. Vilnius: Jusutia, 2000.
70. Žaltauskaitė-Žalimienė, Skirgailė. „Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija“. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, (2012): 136-155.

Teismų jurisprudencija:

Europos Žmogaus Teisių Teismas

71. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. gruodžio 13 d. sprendimas Dėl priimtino byloje *X prieš Vokietijos Federacinę Respubliką*“. Pareiškimas 8410,78. Cituota iš Audronės Gedmintaitės, Teisėtų lūkesčių apsauga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. Teisė, 91 (2014): 135-152.
72. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. birželio 24 d. sprendimas *Stretch prieš Jungtinę Karalystę*“. Pareiškimas 44277, 98. Cituota iš Audronės Gedmintaitės, Teisėtų lūkesčių apsauga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. Teisė, 91 (2014): 135-152.
73. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. kovo 6 d. sprendimas byloje *Jasiūnienė prieš Lietuvą*“. Pareiškimas 41510, 98. http://lrv-atstovas-ztt.lt/uploads/JASIUNIENE_2003_sprendimas.pdf.
74. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje *Pyrantienė prieš Lietuvą*“. Pareiškimas 45092, 07. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/PYRANTIENE_2013_sprendimas.pdf.
75. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje *Nekvedavičius prieš Lietuvą*“. Pareiškimas 1471,05. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/NEKVEDAVICIUS_2013_sprendimas.pdf.

76. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. spalio 14 d. sprendimas byloje *Paplauskienė prieš Lietuvą*“. Peticija 31102, 06. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/PAPLAUSKIENE_2014_sprendimas.pdf.

77. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. spalio 21 d. sprendimas byloje *Digrytė – Klībavičienė prieš Lietuvą*“. Peticija 34911,06. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/DIGRYTE_KLIBAVICIENE_2014_sprendimas.pdf.

78. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *Albergas ir Arlauskas prieš Lietuvą*“. Peticija 17978, 05 [http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/ALBERGAS ir ARLAUSKAS 2014_sprendimas.pdf](http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/ALBERGAS_ir_ARLAUSKAS_2014_sprendimas.pdf).

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas

79. „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2007 m. liepos 11 d. sprendimas byloje F 105/05 *Dieter Wils prieš Europos Parlamentą*“. Žiūrėta 2018-01-25. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62005FJ0105&qid=1497262041897&from=>.

80. „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. sausio 28 d. sprendimas byloje T 341/12, *Evonik Deguss a GmbH prieš Europos Komisiją* Dėl ieškinio ketvirtojo pagrindo, susijusio su teisėtų lūkesčių apsauga“. Žiūrėta 2018-01-25. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62012TJ0341&from=LT>.

81. „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. spalio 7 d. Bendrojo Teismo sprendimas byloje T 79/13, *Alessandro Accorinti ir kt. prieš Europos Centrinį Banką* (ECB)“. Žiūrėta: 2018-01-10. <http://curia.europa.eu/juris/document/>.

82. „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. spalio 13 d. sprendimas byloje *Europos Komisija prieš Marco Verile ir Anduela Gjergji*“. Žiūrėta 2018-01-25. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62014TJ0104_SUM&from=LT.

83. „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje T 106/13, *Synergy Hellas Anonymi Emporiki Etaireia Parochis Ypiresion Pliroforikis prieš Europos Komisiją*“. Žiūrėta 2018-01-25. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62013TJ0106&from=LT>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

84. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas Dėl teisės kreiptis į teismą.“ *Valstybės žinios* 91, 2289 (1997).

85. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas Dėl Lietuvos nacionalinio radio ir televizijos ir dėl generalinio prokuroro atleidimo iš pareigų.“ *Valstybės žinios* 39, 1044 (1998).

86. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas Dėl operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios* 39, 1105 (2000).

87. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr.689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios* 62, 2276 (2001); 86 (2001), atitaisymas.

88. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 27 d. nutarimo Nr. 942 „Dėl biudžetinių įstaigų ir organizacijų darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygų dalinio pakeitimo“ 6 ir 7.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 22 straipsniui“. *Valstybės žinios* 107, 3885 (2001).

89. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m gegužės 2 d. redakcija) kai kurių straipsnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kitų Vyriausybės nutarimų“. *Valstybės žinios* 43, 1636 (2002).

90. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiuųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“. *Valstybės žinios* 68, 3094 (2003).

91. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada Dėl Respublikos Prezidento Rolando Pakso veiksmų“. Žiūrėta 2018-03-13. <https://www.infolex.lt/tp/41636>.

92. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios* 181, 6708 (2004); 186 (2004) (atitaisymas).

93. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo (1996 m. birželio 20 d. redakcija) nuostatomis, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl Statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo nuostatomis“, *Valstybės žinios* 30, 1050 (2006).

94. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas Dėl nuosavybės teisių atkūrimo valstybiniuose parkuose ir draustiniuose“, *Valstybės žinios* 76, 3018 (2007).

95. „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių darbo sąlygų įstatymo 13 straipsnio 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ ir 2006 m. kovo 28 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos

Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nuostatų išaiškinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 6-170.

96. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 2 dalies (2002 m. balandžio 23 d., 2007 m. birželio 7 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios* 148, 6632 (2009).

97. „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 16 straipsnio 2 dalies (2007 m. gruodžio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Prezidento 2007 m. gegužės 29 d. dekreto Nr. 1K-988 „Dėl Valstybinės lošimų priežiūros komisijos nario atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymo 26 straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 4 daliai“. *Valstybės žinios* 56, 2766 (2010).

98. „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2012 m. vasario 6 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, kuriomis reguliuojamas pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios* 109, 5528 (2012).

99. „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2013 m. liepos 1 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatų, kuriomis nustatyti sumažinti valstybės tarnautojų ir teisėjų atlyginimai valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios* 103, 5079 (2013).

100. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 19 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies (2011 m. gruodžio 20 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Teisės aktų registras* 20117 (2014).

101. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutarimas Dėl naujų žemės sklypų, perduodamų piliečiams kaip atlyginimas už nuosavybės teise turėtą nekilnojamąjį turtą, dydžio nustatymo“. *Teisės aktų registras* 9641 (2015).

102. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas Dėl pareigūnų į leidimo į atsargą amžiaus, kurio sulaukus gali būti skiriama valstybinė pensija“. *Teisės aktų registras* 1547 (2016).

103. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 7 d. nutarimas žemės mokesčio tarifų nustatymo 2013 metų mokestiniam laikotarpiui“. *Teisės aktų registras* 28387 (2016).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

104. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr 3K-3-583/2008 Dėl 2008 m. lapkričio 25 d. nutarimo panaikinimo ir rašytinio proceso tvarka sprendamas skundo priėmimo klausimą“. Žiūrėta 2018-03-14. <https://www.infolex.lt/tp/>

105. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. rugpjūčio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-344/2011 Dėl viešo administravimo subjektų priimtų administracinių aktų panaikinimo ir žemės sklypo nuomos sutarties pripažinimo negaliojančia“. Žiūrėta 2018-03-14. <https://www.infolex.lt/tp/>

106. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-83/2011 Dėl darbo apmokėjimo, esant nukrypimų nuo normalių darbo sąlygų. Žiūrėta 2018-03-14. <https://www.infolex.lt/tp/>.

107. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2013 Dėl pastatų grąžinimo valstybei“. Žiūrėta 2018-03-14. <https://www.infolex.lt/tp/>.

108. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-695/2013 Dėl nuomos mokesčio priteisimo. Žiūrėta 2018-03-14“. <https://www.infolex.lt/tp/>.

109. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-194/2006 Dėl administracinio akto ir sandorių pripažinimo negaliojančiais“. Žiūrėta 2018-03-14. <https://www.infolex.lt/tp/>.

110. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364-690/2017 Dėl dovanojimo sutarties pripažinimo pirkimo–pardavimo sutartimi“. Žiūrėta 2018-03-14. <http://www.infolex.lt/tp/>.

111. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-410-701/2017 Dėl administracinių aktų nuosavybės teisių į žemės atkūrimą, teisių į išlikusio nekilnojamojo turto nuosavybės atkūrimą, perleidimo ir pirkimo–pardavimo sutarčių panaikinimo bei restitucijos taikymo“. Žiūrėta 2018-03-14. <http://www.infolex.lt/tp/>.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

112. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. vasario 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-04-153-05 Dėl neteisėto atleidimo iš valstybės tarnybos“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

113. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. birželio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-403-1090-06 Dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmų“. Administracinių teismų praktika 9 (2006). Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

114. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. liepos 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-335-08 Dėl sprendimo panaikinimo“. Administracinių teismų praktika 15 (2008). Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

115. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. rugsėjo 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-575-1576-08 Dėl sprendimo ir potvarkio dalies panaikinimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

116. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. lapkričio 28 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-444-4-08 Dėl šilumos tiekimo ir vartojimo taisyklių“. Administracinė jurisprudencija 16 (2008). Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

117. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. kovo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-63-295-09 Dėl kompensacijos už tarnybinę uniformą priteisimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

118. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. kovo 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-143-67/2009 Dėl kompensacijos priteisimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

119. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. balandžio 24 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-143-7/2009 Dėl norminio administracinio teisės akto teisėtumo“. Administracinė jurisprudencija 17 (2009). Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

120. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-556-580-09 Dėl įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

121. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gegužės 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-442-569/2009 Dėl kompensacijos už tarnybinę uniformą priteisimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

122. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. balandžio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-442-111-09 Dėl sprendimo panaikinimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

123. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. vasario 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-525-386-11 Dėl sprendimo dalies panaikinimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

124. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. kovo 14 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-63-2434-11 Dėl kompensacijos išmokėjimo. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

125. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-62-677/2011 Dėl sprendimų panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

126. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. birželio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. TA-858-44-11 Dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

127. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-3379-11 Dėl įpareigojimo atlikti veiksmus ir žalos atlyginimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

128. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. lapkričio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-662-3312-11 Dėl administracinio akto dalies panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

129. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 10 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-602-2317-12 Dėl sprendimų dalies panaikinimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

130. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-520-2896-12 Dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

131. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. spalio 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-552-2845-12 Dėl sprendimo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

132. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 rugsėjo 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-438-849-13 Dėl nesutikimo skirti tarnybinę nuobaudą“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

133. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. vasario 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-662-563-14 Dėl sprendimo panaikinimo ir teisinės pagalbos išlaidų priteisimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

134. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. vasario 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-988-662/2015 Dėl įpareigojimo atlikti veiksmus. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

135. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. kovo 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-374-143/2015 Dėl senaties termino ginčams dėl laiku neišduotos uniformos“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

136. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gegužės 11 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-1799-662/2015 Dėl įsakymo panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

137. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. liepos 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1634-756/2015 Dėl neturtinės žalos atlyginimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

138. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. liepos 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-1245-662/2015 Dėl savivaldybės tarybos sprendimo pertvarkyti mokyklą, perkelti priešmokyklinio ugdymo grupes iš lopšelių-darželių į mokyklą“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

139. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-967-492/2017 Dėl įsakymo panaikinimo, gražinimo į pareigas, darbo užmokesčio ir su juo susijusių išmokų priteisimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

141. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. gegužės 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-837-525/2017 Dėl sprendimo panaikinimo, paveldėjimo teisės liudijimo ir pirkimo - pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančiais, restitucijos taikymo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

141. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. vasario 13 d. teisėjų kolegijos nutartis administracinėje byloje Nr. A-363-662/2017 Dėl Valstybės tarnautojų tarnybinės veiklos vertinimo komisijos išvados panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

142. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018 m. sausio 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-282-261/2018 Dėl neišmokėtos darbo užmokesčio dalies priteisimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

143. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018 m. vasario 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-295-756/2018 Dėl neišmokėtos darbo užmokesčio dalies priteisimo“. Žiūrėta 2018-03-17. <http://www.infolex.lt/tp/>.

Kiti informacijos šaltiniai:

144. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Žiūrėta: 2018-01-23. <https://e-justice.europa.eu/> ir <http://lrv-atstovas-eztt.lt/>.
145. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos vadovas.VRM, 05, V02, 001 (2014). Žiūrėta: 2018-01-19. <http://www.etd.lt/ES-Teisingumo-Teismo-praktikos-vadovas83880581561490>.
146. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimai. Oficialioji konstitucinė doktrina. Žiūrėta: 2017-11-20. www.lrkt.lt/lt/.
147. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, nagrinėjant bylas pagal viešąjį interesą ginančių subjektų skundus (prašymus), apibendrinimas (16), Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Teismų praktikos departamentas, 325, 362 (2009). https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/16_apibendrinimas.pdf.
148. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant administracinių bylų teisenos įstatymo normas, apibendrinimas. Administracinė jurisprudencija: 23, 2012. https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/23_apibendrinimas.pdf.
149. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. spalio 23 d. praktikos, nagrinėjant bylas dėl tarnybinių ginčų, apibendrinimas Nr. 25. II dalis. Žiūrėta 2018-03-13. <http://www.infolex.lt/teise/>.
150. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika, taikant Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo normas. Biuletenis 30 (2016). https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/biuletenis_30-apibendrinimas.pdf.
151. Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika. AC, 38, 1 (2013). <https://www.esf.lt/data/public/uploads/2016/09/lat-viesuju-pirkimu-reglamentavimo-ir-teismu-praktikos-apzvalga-i.pdf>
152. Lietuvos Respublikos Valstybinio audito 2011 m. sausio 13 d. ataskaita dėl statutinės vidaus tarnybos valdymo Nr. VA-P-40-3-2. Žiūrėta 2018-02-12. <https://www.vkontrole.lt/>.
153. Rekomendacija dėl valstybės tarnautojų materialinę atsakomybę reglamentuojančių teisės aktų nuostatų taikymo, Valstybės tarnybos departamentas (2014), http://portalas.vtd.lt/upload/Dokumentai/ISTAIGOMS/Rekomendacijos/Rekomendacija_del_materialines_atsakomybes.pdf.
154. Valstybės įmonės Ignalinos atominės elektrinės atestacijos komisijos posėdžio 2003 m. gruodžio 16 d. protokolai Nr. 10DVAK-10.(6.3) Dėl darbo vietų įvertinimo rezultatų patvirtinimo ir lengvatų bei kompensacijų personalui nustatymo.

155. Policijos Departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2018 m. sausio 19 d. pažyma Nr. 5-IL-545 dėl policijos veiklos. Žiūrėta: 2018-03-21. <https://policija.lrv.lt/uploads/policija/documents/files/administracine-informacija/ataskaitos/Policijos%20veikla%202017%20metais.pdf>.

156. Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komitetas kartu su Lietuvos žmogaus teisių asociacija 2011 m. balandžio 8 d. konferencijos „Viešasis interesas ir jo gynimas“ medžiaga. Žiūrėta: 2018-03-11. http://www3.lrs.lt/docs3/kad6/w6_istorija.show6-p_r=7992&p_d=111941&p_k=1.html.

157. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijoje 2014 m. rugsėjo 12 d. vykusios tarptautinės konferencijos „Viešasis interesas versus teisėti lūkesčiai“ moksliniai pranešimai. Žiūrėta: 2018-01-24. <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news>.

158. Pranešimas 2016 m. rugsėjo 2 d. tarptautinėje konferencijoje „Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimas – tarp subsidiarumo ir Europos žmogaus teisių teismo priežiūros“. Žiūrėta: 2018-04-01. <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=59272>.

159. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pranešimas apie teismų sistemą. Žiūrėta: 2018-03-11. <http://www.lvat.lt/lt/veikla/apie-teisma/administraciniu-teismu-sistema.html>.

160. Vidaus reikalų ministro interviu apie valstybės tarnybos reformą. Žiūrėta 2018-02-07. <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/li>.

161. Pranešimas apie pareigūnams atstovaujančių organizacijų kreipimąsi į Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos, Teisės ir teisėtvarkos bei Audito komitetus, o taip pat Vidaus reikalų ministeriją. Žiūrėta: 2018-01-25. <http://www.ltpf.lt/naujienos/aktualijos/5443-pareign-atstovai-kreipsi--atsakingas-institucijas-dl-policijos-reformos-vertinimo LTPF informacija 2018-01-25>.

162. Pranešimas „Prašo įvertinti policijos reformą“. Žiūrėta: 2018-01-25. <https://www.lzinios.lt/lzinios/lietuva/praso-ivertinti-policijos-reforma/258718>.

163. Pranešimas „Algų gražinimo kuriozai“. Žiūrėta: 2018-02-10. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/algu-grazinimo-kuriozai-kai-kuriems-kompensacija-sumazejo-net-desimt-kartu.d?id=71387872>.

164. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos informacija apie darbo teisę internetiniame portale. Žiūrėta: 2018-03-25. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/darbo-rinka-uzimumas/darbo-teise/darbo-ir-poilsio-laikas>.

165. Valstybės įmonės Ignalinos atominės elektrinės naujienų interneto portalas. Žiūrėta: 2018-02-27. <https://www.iae.lt/lt/>.

Juodikevičienė, Olga. Teisėtų lūkesčių principo turinio įgyvendinimas valstybės tarnyboje / Administracinės teisės programos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovas: Doc. dr. **Ieva Deviatnikovaitė** – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018. – 68 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo tyrimo tikslas įvertinti teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimą valstybės tarnyboje dviem aspektais: pirmasis – teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimas valstybės tarnybos viešojo administravimo srityje. Antrasis aspektas – teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimas valstybės tarnautojų atžvilgiu valstybės tarnybos vidaus administravime.

Taikant teorinius bei empirinius mokslinio tyrimo metodus, kompleksiskai ištirta teisėtų lūkesčių principo genezė, raida, išnagrinėti teismų praktikoje suformuluoti pagrindiniai teisėtų lūkesčių principo taikymo aspektai viešojo administravimo srityje. Įvertinta, kaip įgyvendinamas teisėtų lūkesčių principas valstybės tarnautojų atžvilgiu Lietuvoje. Identifikuotos problemos. Apžvelgtas valstybės įstaigos vadovų atsakomybės teisinis reglamentavimas valstybės tarnautojų teisių ir teisėtų lūkesčių pažeidimo atveju. Magistro baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamos tyrimą apibendrinančios išvados ir pasiūlymas indentifikuotoms problemoms spręsti.

Reikšminiai žodžiai: teisėti lūkesčiai, valstybės tarnyba, teisinis reglamentavimas, socialinės garantijos, atsakomybė.

Juodikevichiene, Olga. Implementation of the Principle of Legal Expectations in the Civil Service/ The Master's thesis of Public Law. The mentor Associate Doc. Dr. – **Ieva Deviatnikovaitė.** Vilnius: Mykolas Romeris University, Institute of Public Law, 2018. – 68 pages.

ANNOTATION

The purpose of the Master's Thesis research is to evaluate the implementation of the legal expectations principle in the civil service in two aspects: in the field of public administration and in relation to government officials.

Using theoretical and empirical research methods, the genesis and evolution of the legal expectations principle have been analyzed, the main aspects of the legal expectations principle application in the field of public administration are formulated in the case law. The implementation of the legal expectations principle regarding government officials in Lithuania has been assessed. An overview of the legal regulation of liability of the state institutions leaders in the case of rights violation and legal expectations regarding government officials has been performed. Problems have been identified.

Conclusions and suggestions for solving the identified problems are presented at the end of the Master's Thesis.

Key words: the legal expectations, the civil service, the social securities, the responsibility.

Juodikevičienė, Olga. Teisėtų lūkesčių principo turinio įgyvendinimas valstybės tarnyboje / Administracinės teisės programos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovas: Doc. dr. **Ieva Deviatnikovaitė** – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018. – 68 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo tyrimo tikslas nustatyti teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimo pagrindinius aspektus valstybės tarnybosviešojo administravimo srityje ir valstybės tarnautojų atžvilgiu. Identifikuoti problemas, jas išanalizuoti ir kompleksiskai įvertinti. Taip pat pateikti pasiūlymus identifikuotoms problemoms spręsti, pasirenkant tinkamus alternatyvius sprendimo būdus. Tyrimo uždaviniai: ištirti teisės doktrinoje suformuluotus pagrindinius teisėtų lūkesčių principo turinio elementus; vadovaujantis teismų jurisprudencija išnagrinėti, kaip teisėtų lūkesčių principas saisto viešojo administravimo subjektus viešojo administravimo srityje. Taip pat išnagrinėti teisėtų lūkesčių principo teisinį reglamentavimą ir taikymą valstybės tarnautojų atžvilgiu vidaus administravimo srityje, vadovaujantis teismų praktika ir stebėjimo metodu identifikuoti problemines sritis, pasiūlyti sprendimo būdus. Apžvelgti vadovų (valstybės tarnautojų) atsakomybę reglamentuojančius teisės aktus.

Šiame darbe keliamam tikslui ir uždaviniams pasiekti buvo kompleksiskai taikomi teoriniai bei empiriniai mokslinio tyrimo metodai – lingvistinis, dokumentų analizės, sisteminės analizės, loginis, kritinis, lyginamasis, stebėjimo. Vadovaujantis šiais metodais taip pat suformuluojami apibendrinimai, išvados, nustatyti probleminiams aspektams sprendimo būdai.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys, išvados, pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas, anotacija bei darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmajame skyriuje nagrinėjama teisėtų lūkesčių principo raida, tikslai, turinio elementai, taikymo, ribojimo sąlygos ir apsaugos būdai. Antrajame skyriuje vadovaujantis teismų praktika, atskleidžiamos teisėtų lūkesčių principo taikymo nuostatos viešojo administravimo srityje. Trečiajame skyriuje analizuojamas teisėtų lūkesčių principo įgyvendinimas valstybės tarnautojų atžvilgiu, valstybės įstaigų vadovų atsakomybės aspektai. Identifikuojamos problemos. Mokslinio tyrimo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Juodikevichiene, Olga. Implementation of the Principle of Legal Expectations in the Civil Service/ The Master's thesis of Public Law. The mentor Associate Doc. Dr. – **Ieva Deviatnikovaitė.** Vilnius: Mykolas Romeris University, Institute of Public Law, 2018. – 68 pages.

SUMMARY

The Aim of the Master's Thesis research is to establish the main aspects of the legal expectations principle implementation in the civil service in the field of public administration and in relation to government officials, identify problems, analyze them and evaluate comprehensively. Furthermore – to put forward proposals in order to address the identified problems by choosing the right alternative solutions. The tasks of the study: to perform comprehensive analysis of the main elements of the legal expectations principle content, formulated in legal doctrine, in the jurisprudence of courts to consider how the principle of the legal expectations binds public administration subjects in the field of public administration; to examine the legal regulation and application of the principle of the legal expectations regarding government officials in the field of internal administration; to identify problem areas, to propose solutions in accordance with the case law and the method of observation. Review the legislation acts governing the responsibility of the leader (government officials).

The theoretical and empirical research methods – linguistic, document analysis, systematic analysis, logical, critical, comparative, observational – have been applied in order to achieve the objective and tasks imposed in this task. In accordance with these methods, summaries, conclusions, solutions for problem aspects are also formulated.

Master's thesis consists of introduction, three educative parts, conclusions, suggestions, list of used literature, annotation and summary of work in Lithuanian and English. The first chapter deals with the development, objectives, elements of the content, application, and conditions of restriction and methods of protection of the principle of legal expectations. The second chapter, according to the case law, reveals the application of the protection of legal expectations principle in the field of public administration. The third section analyzes the implementation of the principle of legal expectations with regard to government officials and the standards of responsibility of managers. Problems being identified. At the end of the research, conclusions and suggestions are presented.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2018- -
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės fakulteto Administracinės teisės studijų programos studentė Olga Juodikevičienė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Teisėtų lūkesčių principo turinio įgyvendinimas valstybės tarnyboje“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Olga Juodikevičienė